

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**1960 ASKERÎ DARBESİNE GİDEN SÜREÇ VE ARAP
BASININA YANSIYAN YÜZÜ**

SEZER MERT KARAKUŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. İbrahim ERDAL

**EYLÜL– 2024
YOZGAT**

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

1960 ASKERÎ DARBESİNE GİDEN SÜREÇ VE ARAP
BASININA YANSIYAN YÜZÜ

SEZER MERT KARAKUŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. İbrahim ERDAL

EYLÜL– 2024
YOZGAT

	YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ LİSANSÜSTÜ TEZ ONAY FORMU
---	---

T.C.

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Sezer Mert KARAKUŞ'un hazırladığı **“1960 ASKERİ DARBESİNE GİDEN SÜREÇ VE ARAP BASININA YANSIYAN YÜZÜ”** başlıklı tezi ile ilgili tez savunma sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri gereğince .../.../2024 günü saat'da yapılmış, tezin onayına oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Başkan :

Jüri Üyesi :

(Danışman)

Jüri Üyesi :

Jüri Üyesi :

Jüri Üyesi :

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun .../.../2024 tarih ve sayılı Enstitü Yönetim Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Prof. Dr.

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BEYANI

Tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, tezin içerdği yenilik ve sonuçların başka bir yerden alınmadığını, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan eder, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğini beyan ederim.

Sezer Mert KARAKUŞ

.../.../2024

ÖN SÖZ

Gazeteler, çıktıkları dönemlerin anlaşılması açısından, önemli birer materyaldirler. Bunun yanı sıra gazeteler, halkın siyasal ve sosyo-psikolojik tavırlarını analiz etmek açısından da oldukça önemlidir. Bir olayın anlaşılmasında ve teyidinde, yerel ve ulusal basının önemi kadar uluslararası basındaki yansımaları da oldukça mühimdir. Bu yansımaların bütün olarak incelenmesi ilgili olayı daha tarafsız ve objektif bir gözle değerlendirmeyi mümkün kılar. Bu sebeple tezimiz, 1960 Askerî Darbesi'ne giden süreci ve yaşananların yabancı basındaki yansımalarını konu alacaktır. Orta Doğu ve Avrupa'da çıkarılan Filistin ve Hüda isimli iki gazete incelenerek, darbeye ilgili haberler Türkçeye çevrilmiştir. Darbe günü ve sonrasında Türkiye'den verilen haberler, darbeye ilgili yorumlar-analizler incelenmiş, bilgiler kronolojik sıra gözetilerek tasnif edilmiştir.

Haberlerin tercümesinden önce ülkemizdeki çok partili hayata geçiş süreci, Demokrat Parti'nin kuruluşu ve darbeye giden sürecin de değerlendirilmesi elzemdir. Bu sebeple çok partili hayata geçiş ve darbeye giden süreç öncelikli olarak ele alınmış; sonrasında tercümelerimiz ve analizlerimizle tezimiz nihayete erdirilmiştir.

Tezimizde, Türk ve yabancı basının nezdinde konunun mukayesesi ve analizi hedeflenmiştir. Böylece olaylara karşı yaklaşım ve verilen reaksiyonların ortaya çıkartılması açısından da önem arz eden bir çalışma ortaya konulmuştur.

Sezer Mert KARAKUŞ

.../.../2024

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

1960 ASKERİ DARBESİNE GİDEN SÜREÇ VE ARAP BASININA YANSIYAN YÜZÜ

SEZER MERT KARAKUŞ

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. İBRAHİM ERDAL

1960 Askerî Darbesi'nin Arap basınına yansımalarını konu alan tezimiz üç ayrı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde siyasi tarihimizdeki çok partili hayata geçiş süreci incelenmiştir. Bu bölüm ülkemizdeki iktidar, muhalefet ve asker ilişkisinin anlaşılması açısından oldukça önemlidir. İkinci bölümde ise çok partili hayata geçişin anahtarı olan Demokrat Parti'nin faaliyetleri ve darbeye giden süreç işlenmiştir. Böylelikle ilk askerî darbenin gerçekleşmesine sebep olan olaylara da değinilmiş ve darbenin antolojisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Üçüncü ve tezin sorunsalını oluşturan bölümde ise 1960 Darbesi'nin Arap basınına yansıyan yüzüne dikkat çekilmiş, Filistin ve Hüda gazetelerinin 1959 – 1960 – 1961 yıllarındaki tüm sayıları incelenerek konuyla alakalı haberler tercüme edilmiştir. Bu iki gazeteyi diğer gazetelerden ayıran ve incelememize konu olmasını sağlayan birçok sebep söz konusudur. Birisi Ürdün diğeri ise ABD menşeli olan bu iki Arapça gazete, 1960 Türk Askeri Darbesi ile ilgili salt haberler geçmekle kalmamış, darbenin antolojini incelemiş ve bunu yorumlamaları üzerinden okurları ile paylaşmıştır. Türk Askeri Darbesi örnek olayı üzerinden köşe yazıları yazılmış ve farklı haberler üzerinden Türk halkının sosyolojisi hakkında çıkarımlar yapıldığı görülmüştür. Örneğin o günün şartlarında pekte kolay olmayan bir zeminde Ankara'nın Gölbaşı İlçesi Eymir Köyünde darbe hakkında köylüler ile röportaj yapılmış ve olaya karşı yaklaşımlarının nasıl olduğu yorumlanarak Hüda Gazetesinde haber yapılmıştır. Ayrıca araştırmamızı orijinal kılan bir başka husus ise bu iki gazetenin New York Times, New York Herald Tribune, Rueters, United Press, Associated Press gibi yabancı kaynaklardan da sıkça haber geçmesi ve yanı sıra; ABD, İngiltere, Lübnan, Fransa, Rusya, Güney Kore, gibi ülkelerin darbeye olan yaklaşımlarını aktarmış olmasıdır. Hülasa bu ve bunun gibi sebepler ile önemli bulunarak kaleme alınan mezkûr bölüm haberlerin deşifresinin yapıldığı bir muhteviyat arz etmiştir.

2024, ix + 100 sayfa

Anahtar Kelimeler: Darbe, Asker, İktidar, Muhalefet, Siyaset, Basın, Gazete

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE PROCESS LEADING TO THE 1960 MILITARY COUP AND ITS REFLECTION IN THE ARAB PRESS

SEZER MERT KARAKUŞ

**YOZGAT BOZOK UNIVERSITY
SCHOOL of GRADUATE STUDIES
HISTORY DEPARTMENT**

SUPERVISOR: PROF. DR. İBRAHİM ERDAL

Our thesis, which is about the reflections of the 1960 Military Coup on the Arab press, consists of three separate chapters. In the first part, the transition to multi-party life in our political history was examined. This section is very important in terms of understanding the relationship between the government, the opposition and the military in our country. In the second part, the activities of the Democratic Party, which is the key to the transition to multi-party life, and the process leading to the coup are discussed. Thus, the events that led to the first military coup were also mentioned and an anthology of the coup was tried to be put forward. In the third chapter, which constitutes the problematic of the thesis, attention was drawn to the reflection of the 1960 Coup in the Arab press, all issues of Palestine and Huda newspapers in the years 1959-1960 -1961 were examined and relevant news were translated. There are many reasons that distinguish these two newspapers from other newspapers and make them the subject of our analysis. These two Arabic newspapers, one originating from Jordan and the other from the USA, did not only report on the 1960 Turkish Military Coup, but also examined the anthology of the coup and shared it with their readers through their interpretations. Columns were written based on the Turkish Military Coup case study and it was seen that inferences were made about the sociology of the Turkish people through different news. For example, the villagers were interviewed about the coup in the Eymir Village of Ankara's Gölbaşı District, on a ground that was not easy under the conditions of that day, and their approach to the incident was interpreted and reported in the Huda Newspaper. Another thing that makes our research original is that these two newspapers are frequently reported by foreign sources such as the New York Times, New York Herald Tribune, Reuters, United Press, Associated Press, as well as; They conveyed the approaches of countries such as the USA, England, Lebanon, France, Russia and South Korea towards the coup. In short, the mentioned section, which was written as important for these and similar reasons, contains a content in which the news is deciphered.

2024, ix + 100 Pages

Keywords: Coup, Military, Government, Opposition, Politics, Press, Newspaper

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAY SAYFASI	ii
TEZ BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ	ix
1. GİRİŞ	1
2. ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ	3
2.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)	10
2.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF).....	14
3. DEMOKRAT PARTİ (DP) VE 1960 DARBESİ'NE GİDEN SÜREÇ	20
3.1. 1945-50 Dönemi: Demokrat Parti'nin Kuruluşu.....	21
3.1.1. CHP'de Siyasal Muhalefetin Doğuşu: Dörtlü Takrir	24
3.1.2. Demokrat Parti'nin (DP) Kuruluşu ve 14 Mayıs 1950'ye Uzanan Süreç	28
3.1.3. 14 Mayıs 1950 Seçimleri ve Tepkiler	36
3.2. Demokrat Partili Yıllar ve Siyasi Hayat	37
3.2.1. İç Politikada İktisadi ve Sosyal Değişmeler	39
3.3. 1960 Darbesine Giden Sürece Genel Bir Bakış	40
3.3.1. Toplumsal Olaylar ve Darbeye Giden Sürece Etkileri	42
3.3.2. DP – Ordu İlişkisi: Siyasal ve Toplumsal Olaylara Ordunun Yaklaşımı	43
3.3.3. 27 Mayıs Askeri Darbesi'ne Doğru.....	44
3.3.4. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi.....	44
3.3.5. Millî Birlik Komitesi ve İcraatları.....	45

4. ARAP BASININDA 1960 DARBESİ, HÜDA VE FİLİSTİN GAZETELERİ ÖRNEK OLAYI.....	47
4.1. Hüda ve Filistin Gazeteleri Çerçevesinde 1960 Darbesi’ne Genel Bir Bakış	47
4.2. 1960 Askerî Darbesi’ne Giden Süreç.....	49
4.3. Darbe Günü ve Sonrasında Yaşanan Hadiseler	54
4.4. Darbe Sonrası Cumhurbaşkanı’nın, İktidarın ve Demokrat Partili Yöneticilerin Durumu.....	58
4.5. Demokrat Partililere İtham Edilen Suçlar	63
4.6. Darbeye Karşı Reaksiyonlar	66
4.7. Darbenin Komutanı “General Cemal Gürsel”	71
4.8. Yabancı Devletlerin 1960 Askerî Darbesi’ne Yaklaşımları	74
5. SONUÇ	80
KAYNAKLAR.....	83
EKLER.....	90
Ek-1 Hüda Gazetesi.....	90
Ek-2 Filistin ve Hüda Gazeteleri.....	98

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AA	: Anadolu Ajansı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CENTO	: Central Treaty Organization (Merkezî Antlaşma Teşkilatı)
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
C	: Cilt
DP	: Demokrat Parti
KKK	: Kara Kuvvetleri Komutanlığı
MBK	: Millî Birlik Komitesi
MGK	: Millî Güvenlik Kurulu
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
S	: Sayı
s.	: Sayfa
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

1. GİRİŞ

Cumhuriyet dönemi siyasi tarihinin Demokrat Partili yılları (1946-1960) çok partili hayata geçiş ve demokratikleşme yönünde önem arz etmektedir. Nitekim Demokrat Parti (DP), Cumhuriyet'in ilanından itibaren kitlelerde giderek biriken bir tek parti tepkisinin siyasal karşılığıdır. Bu anlamda DP, özellikle Serbest Cumhuriyet Fırkası (1930) deneyiminde görülen iktidar odakları dışındaki toplumsal kesimlerin ve iktidar ittifakı içinde giderek dezavantajlı konuma itilen elitlerin siyaset yapma arzusunun kanıtı ve ifadesidir. 1945 öncesi tek parti iktidarını teşkil eden koalisyonun bürokratik kanadı ile büyük toprak sahipleri ve tüccar kesim arasında giderek belirginleşen farklar da DP'nin oluşumuna yol açan etmenlerden biridir. Dolayısıyla DP'nin 27 Mayıs Askeri Darbesi ile iktidardan düşürülmesi Cumhuriyet'in iktidar elitleri arasındaki bir mücadelenin ifadesi olabileceği gibi toplumun demokrasi ve özgürlük taleplerinin siyaset sahnesinde karşılık bulabilmesiyle ilgili bir tarihsel süreci göz önünde bulundurmayı zorunlu kılmaktadır.

Bu tez çalışmasında öncelikle Türkiye'nin çok partili hayata geçiş süreci, tek parti dönemindeki Serbest Fırka ve Terakkiperver Fırka deneyimleriyle birlikte ele alınacaktır. İlk bölüm bu sürecin nasıl geliştiği, bu iki siyasi partinin oluşumundaki karakter farklılıkları ve nihayetinde tek parti iktidarının Demokrat Parti'nin kuruluşuna kadar olan sürecini ele alacaktır. Bölüm tek parti sürecinde toplumsal muhalefetin siyasal bir karşılık bulamadığına dikkat çekecek, kısa süren muhalif parti dönemlerinin toplumda bulduğu karşılığa vurgu yapacaktır.

Bununla birlikte, tek parti iktidarı boyunca siyasallaşamayan muhalefet birikiminin Demokrat Parti'nin oluşumunda etkin olacağını da gündeme getirmektedir. Dolayısıyla 27 Mayıs askeri darbesine giden sürece dair kavrayış geliştirmek için tek parti iktidarının siyasal atmosferinin göz önünde bulundurulmasının önemine değinilecektir. Nitekim tek parti iktidarı, esas itibarıyla sivil-asker bürokrasi, büyük toprak sahipleri ve tüccar kesimin oluşturduğu bir koalisyondur. Özellikle Serbest Fırka deneyimi sonrasında sivil-asker bürokrasi baskısının arttığı bu ittifak, 1945 sonrasında iç ve dış konjonktürün etkisiyle çözülecek ve Demokrat Parti'yi doğuracaktır.

İkinci bölüm ise Demokrat Parti (1946-1960) sürecini ve 27 Mayıs'a giden dönemi inceleyecektir. Demokrat Parti, başta iktidar koalisyonun toprak sahibi ve tüccar kesimi olmak üzere tek parti iktidarından hoşnutsuz olan kesimlerin büyük desteğiyle 1950'de seçim zaferine ulaşacaktır. Kurulduğu 1946'da Serbest Fırka gibi, bir denetim partisi, görünüşte

muvaazaa ithamlarıyla karşılaşacak olan Demokrat Parti'nin siyasi varlığı, çok partili hayat sürecinin tesisi, sanıldığı gibi hiç geri dönüşsüz değildir. İkinci bölüm çok partili hayat deneyiminin bu yönünü öne çıkaracak şekilde Demokrat Parti'nin kuruluş sürecini ele almakla birlikte 27 Mayıs darbesine giden süreci tartışmaya açacaktır. Darbe, tek başına Demokrat Parti'nin hatalarının bir sonucu olmaktan ziyade 1945 öncesi iktidar koalisyonun iç çatışmasının da bir neticesi olarak ele alınacaktır.

Üçüncü bölüm, karmaşık gelişmelerin sonucunda açığa çıkan 27 Mayıs darbesinin Arap basınına yansımalarına değinecektir. Nitekim bu coğrafya ile Türkiye arasında tarihsel bağlar ve süregiden etkileşimler söz konusudur. Bu bağlamda, (Ürdün Üniversitesi Gazete Arşivi'nde yer alan) 27 Mayıs darbesine detaylı şekilde yer veren *Hüda* ve *Filistin* gazeteleri incelemeye tabi tutulmuştur. Haberler, darbe sürecine dair bir sınıflandırmayla ele alınmıştır. Bu inceleme neticesinde 27 Mayıs darbesinin Arap kamuoyunda, iktidarı ele geçiren Millî Birlik Komitesi'nin tezleriyle uyumlu olduğu ve Demokrat Parti'nin hatalarının, uyarıları ciddiye almamasının bu sonucu zorunlu kıldığı şeklindeki bir anlatının hâkim olduğu görülmüştür.

2. ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ

27 Mayıs 1960 darbesine giden süreci ve darbenin Arap basınına yansımalarına odaklanan çalışmanın ilk bölümünde Cumhuriyet sonrasında çok partili hayata geçiş süreci ele alınacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak 1923'ten Demokrat Parti'nin kuruluşuna giden süreç dair genel bir çerçeve çizilmiş, çok partili hayata geçiş kararının nedenleri üzerinde durulmuştur. Ardından bu sürecin iki muhalefet parti girişiminin, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) oluşumunu ve siyasi arka planları ayrıntılı değerlendirilmiştir.

27 Mayıs'a giden sürecin belirleyici siyasal aktörü Demokrat Parti, bir toplumsal ve siyasal birikimin sonucudur. TCF ve SCF deneyimlerinin üzerine bina edilen bir muhalefet oluşumdur. Bu iki muhalefet deneyiminde giderek belirgin hâle gelen tepki, Demokrat Parti'nin çekirdeğini teşkil etmiştir.¹ Başka bir ifadeyle Demokrat Parti'nin dayanacağı toplumsal kesim ve tepkiler bu süreç içinde giderek belirginleşerek oluşmuştur. Dolayısıyla Cumhuriyet döneminin tek parti iktidarındaki muhalefet sürecini anlamak hem Demokrat Parti'yi hem de ona karşı gerçekleşen 27 Mayıs darbesini idrak etmek için gereklidir. Bu bölüm başlangıçta çok partili hayata dair genel bir çerçeve çizecek, ardından TCF ve SCF deneyimlerine odaklanacaktır.

Osmanlı-Türk coğrafyasında çok partili hayatın başlangıcı Jön Türklerin, 1908-1913'lerdeki devleti güçlendirme ve Batılı tarzda değiştirme amacındaki nihai inkılâplarında habercisi olan siyasi mücadelelere dayandırılabilir. Dolayısıyla da hayata geçirdikleri politikalar ve yaptıkları reformlarla Jön Türkler, Osmanlılara ilk çok partili deneyimi yaşatan failer olarak tanımlanmaktadır.² Karpat'a göre somut hedefleri 1876 Anayasası'nı tekrar yürürlüğe sokmak olan Jön Türklerin akabinde, Osmanlı'dan kalan bu siyasal ve kültürel mirası Cumhuriyet döneminde modern demokrasi deneyimi olarak geliştiren kimseler de kabaca orta sınıfa mensup kimselerdir.³ On yıllar sonra, Türkiye'de döneminin aktörlerinden biri olacak Celal Bayar'ın "eski bir Jön Türk oluşu ve laikliği temel ilke olarak kabul ettiğine inanılması" da çok partili siyasal hayata resmen geçişin faktörlerinden biri olacaktır.⁴

¹ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 21.

² Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi İslâm, Milliyetçilik ve Modernlik*, çev. Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.245.

³ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.29,100.

⁴ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s.247.

Millî Mücadele döneminde Birinci Meclis içinde oluşan İkinci Grup, çok partili hayata geçişin ana niteliğini teşkil eden muhalefet olgusunu taşımakta ve deyim yerindeyse onun temelini oluşturmaktadır. Nitekim Kurtuluş Savaşı'nı zaferle sonlandıran I. TBMM içinde ulusal bağımsızlık hususunda ortaya konan tam görüş birliği, iç politik gelişmeler ve meclisin işleyişi söz konusu olduğunda yerini ciddi görüş ayrılıklarına bırakmıştır.⁵ Öte yandan ikinci grup, muhalefeti kendi duyarlı olduğu konularda sınırlama konusunda gayret gösterirken bir grup muhalefeti olarak iktidara gelme amacı taşımadığına dikkat çekilmektedir.⁶

Cumhuriyet siyasi tarihinde ise çok partili hayata geçiş süreci hem iç siyasi gelişmeler ve toplumsal huzursuzluklar hem de dönemin dış konjonktürü bağlamında ele alınabilir. Demokrat Parti'nin (DP) kuruluşuna giden süreçte, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) ile gerçekleşen çok partili hayata geçiş denemelerinin, Cumhuriyet devrimlerine tehdit oluşturacak nitelikteki olaylarla başarısızlığa uğraması bu durumun örneğidir. Aynı şekilde SCF'nin kurulduğu dönem, 1929'da ABD'de başlayan iktisadi bunalımın önce Avrupa'ya sonra da bütün dünyaya olumsuz etki etmesi, Türk ekonomisinin o dönem belkemiği olan tarımsal üretime ve bu ürünlerin ihracatına ciddi bir darbe vurmuştur. SCF bu iktisadi bunalım karşısında meclis içi denetimin sağlanması amacıyla kurulsay da sonuç, hayal kırıklığı olmuştur. TCF, Şeyh Said Ayaklanması sonrasında kapatılmış, SCF ise Menemen olaylarının akabinde kendini feshetmiştir.⁷ Bununla birlikte TCF sadece yedi ay, SCF ise üç ay varlığını sürdürebilmiştir.

TCF ile SCF arasında ise özgüllük açısından, bir diğer ifadeyle oluşum süreçleri açısından bir ayrım söz konusudur. Bir yoruma göre, “güdümlü bir demokrasi deneyi” olan SCF, TCF'ye kıyasla “yapay bir oluşumdur”. Tunçay'a göre bizzat Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından kurulması talep edilmiş, özellikle de Faşist İtalya ve Nazi Almanyası'nın olduğu bir dünyada demokratik bir görüntü kaygısının ürünüdür.⁸ Bir başka yorum göre ise asıl neden Gazi Paşa'nın demokrasi yönünde bir kaygı duyuyor olması, demokratikleşmeyi arzu ediyor olmasıdır. Bu yorum, cumhuriyetçi tahayyülün ve Cumhuriyet rejiminin Gazi Paşa için demokrasinin gelişmesi ve onun en yetkin biçimi

⁵ Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.9.

⁶ Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, s.10.

⁷ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s.204.

⁸ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s.245-246.

olduğuna dayandırılmıştır.⁹ Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partisi TCF ise Mustafa Kemal'in siyasi liderliğine ve politikalarına doğrudan tehdit oluşturabilen ve zaman zaman hükümete yakın kanattan daha baskın olabilen parti içi muhalefet tarafından var edilmiş bir siyasi yapıdır.¹⁰

Üçüncü ve en önemli teşebbüs olan Demokrat Parti ise diğerlerinden farklı olarak bu kulvarda yerini almış ve Türk demokrasi tarihinde çok partili hayata geçişin anahtarı olmuştur. Demokrat Parti 7 Ocak 1946'da Celal Bayar tarafından resmen kurulmuştur.¹¹ 14 Mayıs 1950 tarihine gelindiğinde ise 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı son bulmuş 10 yıl sürecek olan Demokrat Parti iktidarı başlamıştır. Nitekim Samet Ağaoğlu'na göre bu üç muhalif parti girişiminden sadece Demokrat Parti, bir "halk hareketi" olma niteliği taşımaktadır. Ağaoğlu için TCF'nin asıl güdüsü "Atatürk'e veya çevresine karşı mücadele" etmektir. SCF ise her ne kadar resmî kuruculara sahip olsa da partinin asıl kurucusu Mustafa Kemal'dir. Oysa hem Demokrat Parti'yi doğuran hem de yönetici kadroyu çok partili hayata geçişe mecbur bırakan şey İkinci Dünya Savaşı sürecinde getirilen vergi uygulamaları yüzünden halktan gelen baskıdır.¹²

Gerçi Demokrat Parti öncesinde, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Cumhuriyet tarihinde fiili olarak çok partili dönemin İstanbullu sanayici Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi'nin 1945'in temmuz ayında kurulmasıyla başladığını söylemek gerekir. Programı ekonominin liberalleşmesi ve serbest piyasanın güçlendirilmesi çağrısından oluşan Milli Kalkınma Partisi, 5 Eylül 1945'te resmen kurulmuştur. Fakat Demirağ'ın partisi, mecliste bir temsilciye sahip olmadığı gibi kadrosu deneyimli politikacıları barındıramamıştır. Bu iki unsur, partinin destek görmesinin ve etkili olmasının önünde sorun oluşturmuştur.¹³ 1945'in 1 Kasım'ında yaptığı konuşmada Cumhurbaşkanı İnönü, Türk demokrasisinin önündeki yaşamsal engelin bir muhalefet partisi olduğuna vurgu yapmış, bu vurgu ise Demirağ'ın girişiminin, belirtilen sebeplerle birlikte onun gözündeki önemsizliğini gözler önüne sermiştir. Konuşmasında İnönü, o dönem için 1947'de yapılması öngörülen

⁹ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s.203-204.

¹⁰ Erik Jan Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, çev. Gül Çağalı Güven, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992, s.7-9; Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, s.100.

¹¹ Emel Arslan, *Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960)*, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırşehir 2014, s.9.

¹² Samet Ağaoğlu, *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s.12- 27.

¹³ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s.246.

genel seçimlerin mevcutta süregiden iki aşamalı sistemin aksine, serbest ve doğrudan olacağını da ilan etmiştir.¹⁴

Bir tek parti yönetiminin siyasi muhalefet ihtiyacını vurguluyor olması ve çok partili siyasal hayata geçiş eğilimi Kemal Karpas'ın ifadesiyle, idari ve siyasi mekanizmasıyla kurumsallaşmış bir siyasal yapının bu ihtiyacı duyması anlamında ender bir durumdur. Karpas'a göre, kendine özgü toplumsal bir düzen ve politik felsefe yaratıp yapısını bunlar üzerine kurmuş, idari kadrosunu şekillendirmiş bir iktidar partisi olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir muhalefetin oluşmasına müsaade etmesi, hatta başlarda onu desteklemesi dünya siyasi tarihinde eşsiz bir olaydır.¹⁵ Dolayısıyla TCF ve SCF deneyimleri sonrasında Demokrat Parti'nin oluşması ve iktidarı CHP'den devralacak bir siyasi yapıya bürünmesini değerlendirirken bu eşsizlik çok partili hayata geçiş sürecinin temel çerçevesini oluşturmaktadır. Benzer bir vurgu, Bernard Lewis tarafından da dile getirilmektedir. Lewis'e göre Demokrat Parti'nin Mayıs 1950'de iktidarı yirmi yedi yıllık tek parti hükümetinden devralışı "ülkenin ve bölgenin tarihinde eşi benzeri olmayan tarihsel anı" ifade etmektedir. Bu tarihsel an, "Kemalist rejimin yapıcı çabasına ve onun himayesinde Türk halkının siyaseten olgunlaşmasına dair kayda değer bir kanıttır."¹⁶

Gerek Karpas'ın gerekse Lewis'in olumlu tespitlerinin aksine bir başka yorum, "ideolojik dar kalıplara" saplanmış bir tek parti iktidarının demokrasi ya da demokratikleşmeyi gündeme alışıındaki zorluğa değinmektedir. Bu yoruma göre özellikle 1930'dan 1945'e kadar süreçte parti ile devlet yapısını birbirini içinde eriten siyasal rasyonalitenin demokratikleşmeyi gündemine alması ideolojik katılığın gölgesinde şekillenmiştir. Bu gölge altında CHP'nin dönem itibarıyla kitlelerle olan yabancılaşması kök salmış, halk ona deyim yerindeyse çekinerek bakar hâle gelmiştir.¹⁷ Bununla birlikte Tunaya'ya göre, içinden DP'yi çıkaran CHP, mutlak ve kesin bir ideolojiye sahip değildir. Aksine, karşılaştığı sorunlarla baş edebilmek için farklı zamansal kesitlere ve akımlara uyum sağlama çabası ona farklı görünüm kazandırmıştır. Fakat kendi içinde çoğulculuğu muhafaza eden her tek parti gibi, birtakım istikrarsızlıklardan ve çelişkilerden kurtulamamıştır.¹⁸

¹⁴ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s.247.

¹⁵ Karpas, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.71.

¹⁶ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2017, s.405-406.

¹⁷ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi- I*, İmge Yayınları, Ankara, 2013, s.364-365.

¹⁸ Tarık Zafer Tunaya, "Önsöz", *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945* içinde, Çetin Yetkin, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983, s.9.

CHP'nin tek parti yönetiminin barındırdığı çelişki ve istikrarsızlığın somut örneği, kendisini teşkil eden sivil-asker bürokrasi, ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinden oluşan ittifak dengesinin 1930'lardan itibaren bürokrasi lehine bozulmaya başlaması, böylelikle de çoğulcu yapının oluşumuna giden sürecin fitilinin ateşlenmesidir. Nitekim 1930'da tüm dünyayı saran ekonomik krizin etkileri, bu dengenin ticaret bürokrasisi ve büyük toprak sahiplerinin zararına olacak şekilde çözülmeye çalışılmış, koalisyon ortakları arasındaki mesafe açılmaya başlamıştır.¹⁹ Bir başka ifadeyle, özellikle SCF'nin kendini feshetmesi sonrasında tek partili işleyiş giderek ağırlığını arttırsa da CHP homojen ve bütüncül bir yapıya sahip değildir. Tarihler 1945'e dayandığındaysa bu yapı içindeki yönelimler kemikleşmiş, seslerini daha net ve gür bir şekilde duyurmaya başlayacaktır.²⁰ Tek parti rejiminin dayandığı bu üçlü ittifakındaki çatlaklar, takvimler 1945'e yaklaştığında giderek belirgin hâle gelmişti.

1945 öncesi ittifak tabakasının çözülüp muhalefetin oluşup gelişmesine ve Demokrat Parti'de somutlaşmasında yol açan dış ve iç politik gelişmeler, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarının gölgesinde şekillenmektedir. Savaşta Mihver Devletleri'nin mutlak yenilgisi, Türkiye'deki politik karar vericilerin demokratikleşme yönünü tayin eden çerçeveyi teşkil etmektedir.²¹ Bu yönün tayin edildiğine dair ilk işaret savaşın resmen sonlanmasından önce, 1 Kasım 1944'te Cumhurbaşkanı İnönü'nün Yasama Yılı'nın açılışındaki söylevinde verilmiş, rejimin demokratik parlamenter niteliği vurgulanmıştır. Akabinde 19 Mayıs 1945'teki nutkunda ise İnönü, her ne kadar detaylandırmasa da demokratikleşme girişimini daha net vurgulamış, bu yönde tedbirler alacağına dair sözler vermiştir.²²

Öte yandan İnönü'nün 19 Mayıs nutku dönemin basınında pek heyecan yaratmamıştır. Nutuk, demokrasi ve serbest düşünce gibi temaları barındırsa da tek partili rejimin halk iradesini temsil ettiğine vurgu yapmakta, TBMM'nin "hürriyet havasını" barındırdığının altını çizmektedir. Bu açıdan söylevin, tek parti rejiminin bir "halk rejimi" olduğunu öne çıkaran ve onun geleneksel meşruiyetini tekrar edip savunan bir içeriğe sahip olduğu ifade edilmektedir.²³ Bir başka yoruma göre bu nutuk, Mihver Devletleri'nin, dolayısıyla da totaliter/tek parti rejimlerin yenilgisinin akabinde demokratikleşmenin kaçınılmazlığına dair

¹⁹ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi- I*, s.351.

²⁰ Ateş Uslu, "Hür Dünya'nın Saflarında", *Osmanlı'dan Günümüze Siyasal Hayat* içinde, haz. Gökhan Atılğan vd., Yordam Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.353.

²¹ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2012, s.125.

²² Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.245.

²³ Cemil Koçak, *İkinci Parti Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Cilt I*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.232.

bir işaretken, ne tür bir demokrasi olacağının tayinini ifade etmektedir.²⁴ O dönem basında ve resmî düzeyde dile getirilen demokrasi kavramının “zamana ve mekâna göre değişikliği” ile vurgulanışı bu doğrultuda değerlendirilmektedir. İnönü’nün 19 Mayıs nutkunun, bu vurguların ötesinde demokratikleşme için dönüm noktası mahiyetinde ele alınışı ise ilk olarak, yıllar sonra Türk siyasetinin ünlü isimlerinden biri olan Nihat Erim’in dört yıl sonraki yazısıyla gündeme gelmiştir.²⁵

Bu çerçeveden bakıldığında “ne tür bir demokrasi” olacağı sorusunu odak noktasına alan bir demokratikleşme/liberalleşme sürecinin 1945 öncesi sivil-asker bürokrasi, ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahipleri arasındaki ittifakın bürokrasi merkezli sürdürülmesi kaygısını taşıdığı izlenimi doğmuştur. Oysa Keyder’e göre, “ne ülke içindeki sınıf dengeleri ne de yanlış teşhis ettikleri dünya konjonktürü bu gibi özerk çözüm teşebbüslerine”, yani 1945 öncesi ittifakın sınıfsal ve siyasi düzeyde, bürokrasi odaklı sürdürülmesine müsaitti.²⁶ Bu doğrultuda, Erim’in 19 Mayıs gibi Millî Mücadele’nin sembolik açıdan önemli bir tarihi demokratikleşme için dönüm noktası olarak tanımlaması, sürecin asıl aktörü olarak CHP’yi ya da sivil-asker bürokrasiyi gösterme çabası olarak görülmüştür.²⁷

Demokrat Parti’nin oluşumuna giden sürecin, savaş sonrası süreçte giderek siyasi temsil ihtiyacı ve arzusu artan başta ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahipleri olmak üzere sivil-asker bürokrasi dışındaki toplumsal kesimlerin etkisi altında, CHP içinde çekirdek muhalefetin açığa çıkmasıyla başlamıştır.²⁸ Nitekim 1945’e gelindiğinde halkın geniş kesimleriyle organik ilişkisini büyük ölçüde yitirmiş burjuvaziye oluşturan tüccarlar ve büyük toprak sahipleriyle ittifakı sekteye uğramış olan bir tek parti iktidarında dağılma baş göstermiştir.²⁹

Bu dağılmanın somut sebepleri Birinci Dünya Savaşı’ndan beri Millî Mücadele koalisyonunun parçası olan büyük toprak sahipleri açısından, İkinci Dünya Savaş’ı süresince çıkarılan Toprak Mahsulleri Vergisi ve özellikle 1945 başında gündeme gelen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’dur. Aynı zamanda savaş süresince düşük enflasyonu tesis etmek

²⁴ Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi- I*, s.454.

²⁵ Cemil Koçak, *İkinci Parti Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)* İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.233.

²⁶ Çağlar Keyder, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.145.

²⁷ Cemil Koçak, *İkinci Parti Türkiye’de, İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)* İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.233.

²⁸ Uslu, “Hür Dünya’nın Saflarında”, s.351.

²⁹ Findley, *Modern Türkiye Tarihi İslâm, Milliyetçilik ve Modernlik*, s.267.

adına tarımsal ürünlere getirilen düşük fiyat tarifesine dair düzenleme de bu dağılmanın büyük toprak sahipleri açısından sebeplerinden biridir.³⁰

Ticaret burjuvazisi ya da tüccarlar açısından asıl sorun ise bürokrasiye olan güvenin keyfi müdahale kaygısıyla azalmış olmasıdır. Kasım 1942’de yürürlüğe konan Varlık Vergisi, her ne kadar gayrimüslim tüccarlara daha fazla etki etse de genel olarak tüccar kesimde bir huzursuzluk yaratmıştır. Bu vergi ticaret burjuvazisi açısından, sivil-asker bürokrasinin güvenilir bir ortak olmadığının sembolüne dönüşmüştür.³¹ Bu iki kesim açısından somutlaşan sebepler karşısında Cumhurbaşkanı İnönü ise savaş sırasında sıradan insanın maruz kaldığı büyük yoksunluğa karşın bu kesimlerin istifçilik, vurgunculuk ve karaborsa yoluyla zenginleşmesine işaret etmektedir.³² Yine de sivil-asker bürokrasi dışındaki ittifak üyeleri durumdan hoşnut olmamış, huzursuzluk giderek artmıştır. Özellikle de gelişimi için hem Cumhuriyet öncesi İttihat ve Terakki yönetiminin hem de Kemalist rejimin özel gayret ve önem gösterdiği yerli burjuvazinin, ulaştığı iktisadi gücün karşısında maruz bırakıldığı siyasal güçsüzlüğe tahammülü kalmamıştır.³³

İkinci Dünya Savaşı sonrasında liberal ekonomiye sahip demokratik rejimlerin zaferin sahibi olması, CHP içindeki çok yönlü toplumsal ittifakın da dağılmasına giden süreci hızlandırmıştır. Dünyada totaliter iktidarların yenilgisi ve Türkiye üzerindeki Stalin Rusya’sının talepleri dış etken olarak öne çıkmaktadır.³⁴ Nitekim 1945’te sona eren Dostluk Anlaşması’nı yenilemek için Boğazlar’da egemenlik paylaşımı ve Doğu Anadolu’dan toprak talebi gibi kabul edilemez şartlar öne süren Sovyetler Birliği tehdidi, Nisan 1945’te San Fransisco Konferansı’na kurucu olarak katılan Türkiye’nin demokratikleşme yönünde eğilim göstermesiyle yakından ilişkilidir.³⁵

Bir diğer yorum ise çok partili hayata geçişin Cumhuriyet düşüncesinin esasını teşkil eden liberalleşmeyle açıklamaktadır. Buna göre sosyal, siyasal ve iktisadi sebeplere Kemalist rejimin Cumhuriyetçi tutumunun liberal fikirleri rehberlik etmektedir. San Fransisco’da Birleşmiş Milletler teşkilatına üyelik ve diğer dış gelişmeler sadece bu gelişimi

³⁰ Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, s.243.

³¹ Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, s.242-243.

³² Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, s.90.

³³ Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, s.243.

³⁴ Yetkin, *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*, s.253-254.

³⁵ Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, s.243-244.

hızlandırmıştır: “Geçiş, doğrudan doğruya Devlet Reisi İnönü'nün etkisi altında Halk Partisi Hükümeti'nin aldığı bir kararla yapılmıştır.”³⁶

Bu ana tartışmanın yanında siyasi temsil ihtiyacı giderek artan ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinin iktisadi olarak güçlenmesini göz ardı etmemek gerekir. Nitekim Demokrat Parti'nin kuruluşundan itibaren gördüğü destek ve öncesinde, CHP içindeki muhalefetin dizginlenemez oluşu sivil-askeri bürokrasinin başat rolü üstlendiği rejimin, birtakım ekonomik liberalleşme ve parti-devlet bütünleşmesindeki yumuşama yönündeki önlemler ya da tavizlerle sürdürülemeyeceği açıktır.³⁷

2.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)

Kronolojik olarak bakıldığında modern Türkiye'nin doğuşunu karakterize eden 1923- 1926 yılları, çok partili hayata geçişe dair gerilim ve dinamikleri barındıran 1946-1952 dönemi ile birlikte Cumhuriyet siyasi tarihinin önemli dönüm noktalarından birini teşkil etmiştir.³⁸

TCF deneyimi bu açıdan, bizzat Millî Mücadele kadrosu içinde yer alan komutanların liderliğinde oluşan bir muhalif parti olması açısından dikkat çekicidir. Söz konusu komutanlar, yeni devletin rejimine dair asli hususlarda kendi görüşlerinin göz ardı edilmesinden yola çıkarak bu muhalif hareketin başlamasında öncü olmuşlardır.³⁹ Bir görüşe göre bu durum, Millî Mücadele kadrosu içindeki farklılıkların ortak düşmanı mağlup etmenin akabinde gün yüzüne çıkmasını ifade etmektedir.⁴⁰

TCF'nin oluşumuna dair iki ana etmen belirlemek mümkündür. İlk ana etmen Türkiye'nin geçirdiği büyük dönüşümlerin her adımda kendi muhalefetini yaratan niteliğidir. Yedi asırlık bir imparatorluk parametresinden ulus-devlet mantığına dönüş, dönüşümün pürüzsüz şekilde gerçekleşmesi için pek de uygun bir zemin sunmuyordu.⁴¹ Nitekim Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, Meşrutiyet'in ilk yıllarından itibaren sesini duyuran bu yeni paradigmanın, yani imparatorluktan ulusa geçişin dönüşümü içindedir. Bu dönüşüm, savaşı tecrübe etmiş ve böylece geçmişleriyle hesaplaşmaya, bağ koparmaya girişen tüm ülkelerde görülen bir olgudur.⁴² Dönüşüm ve onun yarattığı muhalefetin somut dayanağını

³⁶ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.225.

³⁷ Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, s.146.

³⁸ Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, s.7.

³⁹ Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset (27 Mayıs – 12 Mart)*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.43-44.

⁴⁰ Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021, s.33.

⁴¹ Mustafa Şener, “Burjuva Uygarlığın Peşinde”, *Osmanlı'dan Günümüze Siyasal Hayat* içinde, haz. Gökhan Atılğan vd., Yordam Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.234.

⁴² Zafer Toprak, *Türkiye'de Yeni Hayat 1908-1928 İnkılâp ve Travma*, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, s.14.

altı ay içinde yapılan iki büyük reformun, Cumhuriyet'in ilanı ve Halifeliğin Kaldırılması, yarattığı tepkidir. Bu iki büyük reform, Millî Mücadele kadrosunu bir arada tutan ve 1919-1921 döneminde Mustafa Kemal'in de savunmak zorunda kaldığı teokratik-monarşik yapının ilgası anlamına gelmiştir.⁴³

İkinci ana etmenin, Cumhuriyet'in ilanı süreci başta olmak üzere büyük reformların gerçekleştirilmesine dair siyasal yöntem ile ilgilidir. Bir yoruma göre, Cumhuriyetin ilanı, TCF kurucuları olan Millî Mücadele komutanları için şaşırtıcı bir olgu değildir. Rauf (Orbay) ve aynı fikirde olan Millî Mücadele'de aktif olan önderler Cumhuriyet'in ilanını tabii bir sonuç değil, aksine Mustafa Kemal'in tercihi olarak görmüştür. Nitekim Rauf (Orbay), mevcut durum karşısında şu şekilde bir akıl yürütme gerçekleştirmektedir: Sadece iki tür yönetim biçimi vardır, despotik ve demokratik. Kendisi demokratik yönetim tarzı içinde kaldığını belirtecektir ve usullerin de bu doğrultuda gerçekleşmesi gerektiğini savunacaktır.⁴⁴ Daha genel çerçevede TCF'nin kurucu kadrosunun Cumhuriyet rejimine ya da modernleşme sürecine karşı olmaktan ziyade bu dönüşümün inkılâpçı bir tutum yerine evrimci bir şekilde, yavaş yavaş gerçekleşmesini savunduğu öne sürülmektedir.⁴⁵

Bir diğer yorum da TCF deneyimini karşı devrim olarak okuma eğilimindedir. Bu okumaya göre, eski rejimin seçkin sınıfları “rejim diktaya gidiyor” denilerek dönüşümün önünde durmak istemiştir.⁴⁶ Bu yorum, TCF kurucularının yeni sürecin siyasal yöntemlerinden ziyade siyasal amaçlarına karşı çıktığı tezini ön plana çıkarmaktadır. Bu perspektifte TCF kurucu kadrolarından Rauf ve Refet “tutucu” olarak tanımlanırken Kazım Karabekir ve Ali Fuat'ın ilk grup kadar tutucu olmadığı da not edilmektedir. Fakat bu farklılığa rağmen parti kurucularının ortak kanaati “Mustafa Kemal'in fazla ileri gittiği” şeklindedir.⁴⁷ Öte yandan TCF'nin kuruluş sürecinde dönemin politik gelişmeleri de rol oynamaktadır. Hükümetin, mübadele sürecinde Yunanistan'dan gelen Müslümanları iskân etme sürecinin ciddi yolsuzluklara yol açması siyasal yöntem ve bakış açısı farklılığını keskinleştiren bir gelişme olmuştur.⁴⁸ Yeni devletin homojen bir nüfusu sağlamak için giriştiği mübadele sürecinde yurda gelen⁴⁹ göçmenlere tahsis edilmesi gereken arazi ve mülklere söz konusu yörelerin

⁴³ Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.132.

⁴⁴ Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, s.50.

⁴⁵ Şener, “Burjuva Uygarlığın Peşinde”, s.235.

⁴⁶ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Yayınları, Ankara, 1993, s.67.

⁴⁷ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s.194.

⁴⁸ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.201.

⁴⁹ İbrahim Erdal, *Mübadele Ulaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2018.

eşrafı ya da bazı milletvekilleri tarafından el konulduğu iddia edilmekte, bu doğrultuda ciddi bir toplumsal huzursuzluk da giderek artmaktadır.⁵⁰

TCF'nin doğuşuna yol açan koşullara dair toparlayıcı bir yorum Millî Mücadele kadrosu içindeki iktidar mücadelesini ve yeni sürecin inkılâpçı bir şekilde değil de evrimsel bir şekilde gerçekleşmesini birlikte ele almayı önermektedir. Bu yoruma göre partinin kurucu kadrolarının Mustafa Kemal ile kişisel anlaşmazlıkları ve çekişmeleri belirleyici etken olmakla birlikte, oluşmakta olan tek parti iktidarına da bir tepki söz konusudur. Bu bağlamda TCF, Birinci Meclis'teki ikinci grubun devamı olarak da düşünülmüş, nitekim partinin İstanbul örgütlenmesinin neredeyse tamamı, 1923 seçimlerinde meclis dışında kalan ikinci grup üyelerinden oluşmuştur.⁵¹ Öte yandan oluşan muhalefeti bir nebze olsun dizginlemek adına Mustafa Kemal, kolordu komutanlığı gibi ordu görevlerinde bulunan paşaların aynı zamanda milletvekili olmasının doğru olmayacağını, orduyu siyaset dışında tutmak gerektiği şeklinde bir yaklaşımda bulunmuş, Mustafa Kemal'in şahsi ricası karşısında 7 kolordu komutanından beşi milletvekilliğinden istifa ederken diğer ikisi ordudaki görevlerinden istifa etmiştir. Kolordu komutanları gibi hem ordu müfettişliği görevinde hem de mecliste bulunan Ali Fuat ve Kazım Karabekir ise siyaseti tercih etmiştir.⁵² Bu noktada Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki döneminden beri ordu-siyaset ayrımını savunduğunu da not etmek gerekmektedir.⁵³

Bu politik iklim ve kaygılar ekseninde Kurtuluş Savaşı'nda önemli görevler üstlenmiş komutanların liderliğinde TCF 17 Kasım 1924'te kurulmuştur. Parti, dönemin liberal gazetecilerinden birinin gözünde “garip ve acı veren bir diktatörlük altında yaşayan ülke acılar içinde ve özgürlükten yoksun olarak doğan çocuk” şeklinde tasvir edilmiştir.⁵⁴ Bir yorum, TCF'nin kuruluşuna destek veren İstanbul basının yaklaşımını görünüşte demokratik hak ve özgürlük savunuculuğunun ardına gizlenmiş dar bir elit destekçiliği olarak tanımlamaktadır.⁵⁵

Beyannamesi ve programına bakıldığında liberal bir yanı olduğu görülen TCF, bir yoruma göre bu yanıyla Batı Avrupa'ya özgü liberal bir kitle partisidir. TCF seküler ve milliyetçi politikaları desteklerken merkezîyetçi ve otoriter yönetim şekline karşı çıktığını belirtmiş,

⁵⁰ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi- I*, s.294.

⁵¹ Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.73.

⁵² Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s.194.

⁵³ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.135.

⁵⁴ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s.74.

⁵⁵ Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, s.68.

dönüşümlerin tedricen gerçekleşmesini öneren parti, dış borçlanmayı da bir yöntem sayacak şekilde ekonomide liberalleşmeyi savunmuştur.⁵⁶ Bir diğer yorumda ise liberallik iddiasını gerçekçi bulmanın yanında TCF'nin laik inkılâplardan yana olan iktidara karşıt olarak “dini koruma” endişesi etrafında oluşan toplumsal kitlenin temsiline dönüştüğü görülmektedir.⁵⁷ Parti programı ayrıca “dinsel düşünce ve inançlara saygılı olduğunu” belirten bir ilkeyi de kapsamıştır.⁵⁸ Programın ilk 13 maddesi tek dereceli seçim talebi gibi liberal nitelikler taşımakla birlikte ilk madde, Türk devletinin halkın hâkimiyetine dayanan nitelikte olduğu vurgulanıyordu. Dinsel düşünce ve inançlara dair ilkeyi ifade eden “fırka efkâr ve itikadat-ı diniyeye hürmetkârdır” şeklindeki altıncı madde daha sonra partinin kapatılmasının gerekçesi olacaktır.⁵⁹

13 Şubat 1925'te patlak veren Şeyh Said İsyanı Türk devleti nezdinde başta asayiş sorunu olsa da ölçeği giderek rejim karşıtlığı ve hilafet yanlılığına, ardından da etnik kimliği öne çıkaran bir çerçeveye ulaşmıştır. Sina Akşin'in belirttiği gibi Musul konusunda, bölgedeki petrol yataklarına önem veren İngiltere ile bir çıkar çatışması içinde olan Türkiye, isyan nedeniyle zor durumda kalmıştır.⁶⁰ Başta 8 Şubat 1925'te jandarmalar ile isyancılar arasında bir emniyet sorunu olarak gün yüzüne çıkan isyan, Elazığ'ı kapsayacak şekilde genişlediğinde hükümet tedbirlerini arttırmış ve 27 Nisan 1925'te Şeyh Said'in yakalanmasıyla sona ermiştir.⁶¹ Öte yandan, isyan sürecine bakıldığında Şeyh Said önderliğinde 1925 başlarında bir “savaş konseyinin” oluşturulduğu, organize bir ayaklanma tasarlandığı görülmektedir. Jandarma, Şeyh Said'in emrindeki birilerini tutuklamak isterken karşı çıkılması üzerine yaşanan çatışma isyanın, planlanandan önce patlak verdiği açıktır.⁶²

Şubat ayı sonunda isyanın büyümesi karşısında Mustafa Kemal, Başbakan Fethi Bey'in (Okyar) istifasını istemiş, 3 Mart'ta İsmet Paşa başkanlığındaki hükümetin meclisten güvenoyu almasının akabinde aynı gün, Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılmıştır. Olağanüstü hâl yetkilerini hükümete sunan bu kanun, kamu düzenini ve huzurunu, emniyet ve asayişi bozan her türlü eğilimi, yayınları ya da yapıları yasaklama olanağı tanıyan kanun 22 redde karşılık 122 kabul ile yürürlüğe girerken TCF mebusları ret oyu kullanmıştır.⁶³

⁵⁶ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.201.

⁵⁷ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.133.

⁵⁸ Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s.77.

⁵⁹ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.133.

⁶⁰ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s.196.

⁶¹ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.203-205.

⁶² Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi- I*, s.305.

⁶³ Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s.75.

Kanunun kabulünün hemen ardından hükümet tarafından iki İstiklâl Mahkemesi'nin kurulması yönündeki tezkere ve Ankara merkezli ikinci mahkemenin vereceği idam kararları meclis onayına sunulmuştur.⁶⁴ Bu gelişmelerin ardından başta İstanbul'da yer alanlar olmak üzere muhalif basın organları kapatılmış, Doğu İstiklâl Mahkemesi de TCF'nin isyan bölgesindeki şubelerini kapatma kararı almıştır.⁶⁵ Doğu İstiklâl Mahkemesi TCF üyesi emekli Yarbey Fethi Bey'in ayaklanmanın bir parçası olduğuna hükmederek bu doğrultuda bir karar almış, yaklaşık bir ay sonra Ankara İstiklâl Mahkemesi dinin ve dini kavramların politik araç hâline getirildiği gerekçesiyle suç duyurusunu hükümete iletmıştır. Hükümet de Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanarak 3 Haziran'da TCF'nin kapatıldığını duyurmuştur.⁶⁶ Bu şekilde hem kişisel rekabetin hem de yeni kurulan devletin karşılaştığı temel sorunlar nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partisi TCF deneyimi sona ermiştir.⁶⁷

Zürcher, Cumhuriyet'in siyasi tarihinde “bir dipnottan fazlası” olamadığını söylediği TCF deneyimini ele aldığı çalışmasında başarısızlığın nedenlerine değinmektedir. Zürcher'e göre TCF, Ankara Hükümeti'ne karşı yükselen hoşnutsuzluğu politize edebilecek kadrolara ve kapasiteye sahip olmuş, hatta bu kadroda, sadece Mustafa Kemal'den sonra gelen bir şöhrete sahip olan Millî Mücadele komutanları da yer almıştır. Parti, sadece bu insanlardan ibaret olmamış, sınırları belli ve tutarlı bir program öne sürmüştür. Zürcher'in deyiimiyle parti, gerici olmaktan ziyade “belirgin bir Batı Avrupa çeşnisi taşıyan ılımlı bir liberalizm” taraftarı olmasına rağmen, başarısızlığın temel sebeplerinden biri, tarihsel dönem gereği Mustafa Kemal gibi “Türkiye'nin kurtarıcısı” olarak büyük ve erişilmesi güç bir saygınlığa sahip bir isme muhalefet etmenin daha başlangıçta handicap yaratmasıdır. Bununla birlikte TCF'nin destekçilerinin büyük kısmının hilafet yanlısı olması, inkılâpları reddeden kesimden oluşması, partiyle kitlesi arasında bir ikilem yaratmıştır.⁶⁸ Sonuç olarak TCF, oluşumu itibariyle toplumsal ve siyasal bir muhalefet odağı olma kapasitesine sahip bir yapıdır. Bununla birlikte dönemin koşulları itibariyle iktidar mücadelesinin dışında kalmış, kısa süren ömründe kendini tam anlamıyla ifade etme ve örgütlenme imkânına erişememiştir.

2.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)

TCF'nin kapatılmasından 1930'a kadar geçen süre meclis içinde ya da meclis dışında bir

⁶⁴ Şener, “Burjuva Uygarlığın Peşinde”, s.239.

⁶⁵ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi- I*, s.311-312.

⁶⁶ Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s.77; Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.205; Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi- I*, s.312.

⁶⁷ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.134.

⁶⁸ Zürcher, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, s.147-149.

muhalefetin tümüyle olanaksızlaştığı bir evre olmuş, muhalif basının susturulması, bunun yanında artan yolsuzluk iddiaları toplumsal huzursuzluğun siyasi bir çerçeveye oturmasını engellemiştir. Ülke, deyim yerindeyse nefes alamaz duruma gelmiş ve bu durumun kaynağının derin bir toplumsal hoşnutsuzluktan kaynaklandığı da göz ardı edilemez seviyeye ulaşmıştır.⁶⁹ Bu süreçte, katı tek parti iktidarı 1920'ler sona ererken, dünyayı kasıp kavuran ekonomik bunalımında etkileriyle birlikte hüküm sürmektedir.⁷⁰

Bununla birlikte SCF'nin oluşumuna ya da oluşturulmasına ihtiyaç duyulan süreçte iki toplumsal olgu dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki Cumhuriyet'in çok yoksul bir ülkede, beşerî sermayesini tüketmiş bir coğrafyada inşa edilmeye çalışılmasıdır. İkincisi ise, tek parti iktidarında somutlaşan yönetenler ile yönetilenler arasındaki sınıfsal ve kültürel bakış açısı farklarıdır. Nitekim bu iki olgu özellikle de iktisadi uygulamalarda ve bunlara yönelik hoşnutsuzluğun artışında etkilidir.⁷¹

Dolayısıyla 1920'lerin ikinci yarısında oluşan yekpare yapı, politik karar vericiler arasında gerçekleşen tartışmaların kamusal bir nitelik taşımasını engelliyor, toplumsal hoşnutsuzluğun aleni bir şekilde dile getirilmesine engel oluyordu. Yekpare yapısı içinde halkla olan iletişim olanakları daralan ve rehavete kapılan tek parti iktidarının bölgesel ya da yerel temsilcilerinden kaynaklı yolsuzluklar, kayırmacılıklar halkın gündelik yaşantısına etki eder duruma gelmiş, tarıma dayalı ekonomisi dünya bunalımından olumsuz yönde etkilendikçe de bu durum toplumsal açıdan bir çıkmaza dönüşmüştür.⁷² Muhalefetin bütün damarlarının tıkanması, tek parti iktidarının oluşan ve ağırlığı giderek artmakta olan toplumsal sorunlara eğilmesine, onlara temas etmesine engel olmuş,⁷³ toplumsal muhalefetin bir siyasal yapıya dönüşme, hatta siyasal hareketler yaratabilecek yoğunluğu söz konusuysen muhalefetin engellenmesi hoşnutsuzluğun birikmesine giden süreci doğurmuştur.⁷⁴

SCF, bu çıkmazın sadece tek parti içinde çözüme kavuşturulmasının mümkün olamayacağı şeklindeki görüşten doğan yapay bir girişimin, tek parti dışında bir çözüm gerekliliğinin ürünüdür. Bu yönüyle de “güdümlü demokrasi”nin bir göstergesi olarak tanımlanmaktadır. Eleştiriden muaf, sorumlulukları hususunda tenkite uğramayan tek parti, böyle bir muhalif yapıya kendisi açısından da ihtiyaç duymuş görünmektedir.⁷⁵ Nitekim SCF

⁶⁹ Şener, “Burjuva Uygarlığın Peşinde”, s.248.

⁷⁰ Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s.107.

⁷¹ Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, Karacan Yayınları, İstanbul, 1982, s.20-21.

⁷² Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.211.

⁷³ Eyüp Öz, *Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Muhalif Ege*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s.48.

⁷⁴ Öz, *Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Muhalif Ege*, s.61.

⁷⁵ Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, s.245.

üzerine yapılan araştırmalar arasında bu partinin yapay ve güdümlü bir şekilde oluştuğuna dair bir görüş birliği vardır. Partinin adını, kaç milletvekiline sahip olacağı gibi detaylar Mustafa Kemal tarafından belirlenmiştir.⁷⁶ Öte yandan SCF'nin kuruluşunun akabinde partinin yerel temsilcileri başta olmak üzere “danışıklı dövüş” iddiası şiddetle reddedilmiştir.⁷⁷ Buna rağmen SCF deneyiminin çok partili hayata geçişi ifade etmediği, bütünüyle “danışıklı dövüş” olduğuna dair kanı kuvvetle savunulmaktadır.⁷⁸

Bu politik ve toplumsal manzara karşısında Mustafa Kemal, oluşan toplumsal huzursuzluk ve siyasal rehavet karşısında muhalefet sorumluluğunu üstlenecek ama kendisine sadakatinden de şüphe duymayacağı bir siyasi partiyi gündeme getirmek istemiştir. Böylelikle biriken hoşnutsuzlukları teskin edebilecek, aynı zamanda da tek parti iktidarının kapıldığı rehavete karşı bir denetim odağı mümkün olacaktır. Süreç içerisinde bu partinin, bir denetim sisteminin parçası olarak çıkarak memleketin idaresinde önemli roller edineceği de beklentiler arasında olmuştur.⁷⁹ Bu umudu destekleyen başka yorum ise SCF'nin gündeme gelişinde Mustafa Kemal'in, inkılâpların çok partili sistem içinde gerçekleşmesi ideali olduğuna vurgu yapmaktadır. SCF deneyimi bu bağlamda, Mustafa Kemal'in demokrasi arzu ve isteğinin kanıtıdır.⁸⁰ Kimi kanaatler ise Mustafa Kemal'in zihnindeki siyasal özgürlük ya da liberalleşme gibi olguların kendi başına bir değer taşımadığını iddia etmektedir. Bu yoruma göre söz konusu kavramlar Mustafa Kemal açısından belirli bir amaca yönelik olarak kullanılabilecek araçsal kategorilerden ibarettir.⁸¹

Bir başka yoruma göre ise ekonomik buhran karşısında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in çekimser kaldığına dair yaygın kanının toplumda karşılık buluyor olmasını ön plana çıkarmıştır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in hem ciddi boyutlara ulaşan yolsuzluklara hem de ekonomik buhranın sarsıcı etkilerine karşı bizzat müdahale etmesi yönündeki toplumsal, kısmen de bürokrasi çevrelerinden doğan beklenti Cumhurbaşkanı'nı bu yola sevk etmiştir. Bir başka ifadeyle, kendisinden “mucizevi bir kurtuluş” reçetesi beklenen Mustafa Kemal, bu yönde bir adım atma mecburiyeti hissetmiştir.⁸² Nitekim yeni bir partinin kurulması yönündeki fikir ne Fethi Bey'den ne de onun İsmet Paşa hükümetine yönelik eleştirilerinden doğmuştur. Mustafa Kemal'in bu fikir üzerine uzun süre düşündüğü, hatta

⁷⁶ Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s.108.

⁷⁷ Öz, *Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Muhalif Ege*, s.63.

⁷⁸ Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, s.160.

⁷⁹ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.151.

⁸⁰ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s.196.

⁸¹ Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, s.247-248.

⁸² Öz, *Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Muhalif Ege*, s.64-65.

İsmet Paşa'nın da bu fikirden haberdar olduğuna dair yorumlar mevcuttur.⁸³ Tüm bunların yanında ana kaygının artan muhalefet talebinin bir şekilde karşılanması gerektiği olmuştur. İcazet ya da güdümlü olarak tarif edilse de talep karşılanmadığı takdirde muhalefetin patlak vereceği, Cumhuriyet'in ve onunla özdeş inkılâpların tehlikeye gireceğine dair kaygı SCF'nin doğumundaki asıl kaygı olarak görülmektedir.⁸⁴

Bütün bu yorumların çerçevesi olarak SCF'nin oluşumuna giden süreçte tek parti iktidarının önünde iki ana yol ortaya çıkmıştır. Bu yollardan birincisi siyasetin nefes almasına izin vermek, hak ve özgürlüklerin, muhalefet oluşumu üzerindeki sansürü kaldırarak şekilde genişletilmesini sağlamaktır. İkinci yol ise tek parti iktidarının toplumsal hayatın iktisadi ve sosyal boyutlarının her zerresine sızan müdahalesini daha da yoğunlaştırıp katı merkezi yapıyı kuvvetlendirmek olacaktır.⁸⁵

SCF'nin kurulması sürecinde iktidar perspektifinden ilk yola dair izler görmek mümkündür. Mustafa Kemal'in direktifi ve Cumhurbaşkanı'nın partiler karşısında tarafsız kalacağına dair güvencesiyle Fethi Bey partiyi kurma sürecine girmiş, aralarında Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı Nuri (Conker) ve kız kardeşi Makbule Hanım'ın da bulunduğu yapı teşkilatlanmaya çalışmış ve bu iyi niyet kanıtının yanında yeni partiye iktidar partisinden sadece on beş milletvekili katılmıştır.⁸⁶ Kimi kaynaklar ise bu süreçte SCF'nin otuz milletvekili ile sınırlandırılmış bir “denetim cihazı” olduğu ve Fethi Bey'in özellikle İsmet Paşa'nın müdahaleci tutumundan çekindiğini de not etmektedir. Fethi Bey, bu kaygısının yanında TCF deneyiminin son bulma şeklinden de çekinmektedir.⁸⁷

Bu kaygıların ötesinde parti programı TCF'yi andırır nitelikte, özellikle iktisadi konularda liberal eğilimlere sahip olmuştur. Programın ikinci maddesinde İsmet Paşa hükümetinin özellikle vergi politikasının “milletin tahammül sınırlarını zorladığı” belirtilmiş, demiryolu harcamalarının bütçeye oluşturduğu ağır yük eleştirilmiştir.⁸⁸ Program genel itibarıyla, yabancı yatırımların teşviki başta olmak üzere iktisadi konulardaki liberalleşme talebinin yanında, ifade hürriyetini savunmuş, iki aşamalı seçimin aksine doğrudan seçim sistemini öngörmüştür.⁸⁹ Öte yandan programın “şeklen liberal” olduğuna dair eleştirilere göre, “*müstakbel parti programı, aslında CHF'nin 1927 kongresi, nizamnamesi, Teşkilat-ı*

⁸³ Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, s.32.

⁸⁴ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi- I*, s.329.

⁸⁵ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi- I*, s.351-352.

⁸⁶ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.212.

⁸⁷ Öz, *Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Muhalif Ege*, s.67-68.

⁸⁸ Şener, “Burjuva Uygarlığın Peşinde”, s.251.

⁸⁹ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.212.

Esasiye (Anayasa) , İsmet İnönü'nün bir konuşma metni ve 1930 iktisadi programından seçilen pasajlardan” oluşmakta ve vergi gibi maddeler toplumsal hoşnutsuzluğun farkında olunduğuna dair bir mesajdan ibarettir.⁹⁰ İster şeklen ister doğrudan liberal olsun parti programı, özellikle demiryolu maddesiyle iktidar partisi ile SCF arasında bir ayrıma yol açmış, İsmet Paşa'nın Ankara-Sivas demiryolunun açılışında yaptığı konuşmada yer alan “devletçi parti” vurgusu, SCF'yi liberal, iktidar partisini ise devletçi kılmıştır.⁹¹

SCF, 12 Ağustos 1930 tarihli kuruluşundan itibaren ciddi oranda bir toplumsal taleple karşılaşarak sadece on iki gün içinde 130.000 civarında vatandaş SCF'ye üye olmak için başvurmuş, hatta iki ay sonra katılacağı belediye seçimlerine dair toplantılarına geniş katılımlar olmuştur.⁹² SCF lideri Fethi Bey'in 4 Eylül 1930'daki İzmir gezisi ise halkta coşkulu bir karşılık bulmuş, Fethi Bey olağanüstü denebilecek bir sevinçle karşılanmıştır. Ertesi gün, Fethi Bey'in konakladığı otelin etrafını yine halk sarmış, SCF liderinin konuşmasını beklemiştir. İktidar partisinin yerel temsilcileri de karşıt bir gösteri girişiminde bulunduğu 5 Eylül'de, halk SCF safında yer almış ve şiddet olayları baş göstermiştir.⁹³

Cumhuriyet'in ilk büyük mitinginin gerçekleşecek olması anlamında İzmir gezisi önem arz etmiş, bu durum büyük kalabalıklardan çekinen iktidar ve yerel otoriteler açısından bir sınama niteliği taşımış, çünkü şiddet olayları ve gün yüzüne çıkan toplumsal tepki kontrol altına alınamaz boyuta ulaşmıştır.⁹⁴ Güvenlik güçlerinin müdahalesi ve bir erkek çocuğunun ölümüyle sonuçlanan olaylar Serbest Fırka için bir dönüm noktası olmuş, belediye seçimleri sonrasında SCF lideri Fethi Bey'in iktidarı yolsuzlukla itham eden meclis konuşması Mustafa Kemal'in tarafsızlığına son noktayı koymuştur.⁹⁵

SCF'nin kapatılmasına neden olan süreçlere dair yaygın iki kanı söz konusudur. Bunlardan ilki tek parti iktidarının herhangi bir muhalefete yönelik tahammülsüzlüğü, bir diğeri ise Cumhuriyet karşıtı kesimlerin SCF saflarında yer almasıdır. İkinci neden, partinin hızlı büyümesinin yarattığı, hangi kesimlerin parti tabanı içine dâhil olduğunun bilinmesinin zor olduğu kontrolsüz durum itibariyle göz önünde bulundurulurken ilk neden, tek parti elitlerinin en azından bir kısmının iktidarı kaybetmeme korkusu olarak tanımlanmaktadır.⁹⁶ Asıl neden ise SCF'nin karşılaştığı olağanüstü desteğin, toplumsal muhalefetin bir çıkış

⁹⁰ Öz, *Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Muhalif Ege*, s.72.

⁹¹ Şener, “Burjuva Uygarlığın Peşinde”, s.251.

⁹² Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, s.154.

⁹³ Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, s.168-171.

⁹⁴ Öz, *Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Muhalif Ege*, s.90-98.

⁹⁵ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.212.

⁹⁶ Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, s.228-239.

arayışıyla ilgili olmuş, nitekim SCF hangi kesimden olursa olsun tek partinin katılmışı iktidarı karşısında “Halk Partisi”ni söndürme” potansiyeline kolaylıkla ulaşmıştır.⁹⁷

Bununla birlikte CHP’nin, tek parti iktidarının bir muhalefet tarafından denetlenmesi gerektiğine yönelik denetim işlevi arayışı 1939’da Müstakil Grup’u doğurmuştur. Atatürk’ün ölümü sonrası süreçte Aralık 1938’de İnönü’ye, seçilmek gibi bir siyasi opsiyonu ortadan kaldıran “Değişmez Genel Başkanlık” konumu ve “Milli Şef” unvanı verilmiştir.⁹⁸ Müstakil Grup’un oluşturduğu 1939’daki kurultayda ise Değişmez Genel Başkanı’nın yetkileri de arttırılmıştır. Gerek SCF deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanması gerekse 1931 ve 1935 seçimlerinde pratiğe dökülmeye çalışılan parti destekli bağımsız aday çıkarma çabası arzu edilen denetim işlevini yerine getirememiştir. Bu sebeple, 1939 yılında gerçekleşen CHP Kurultayı’nda tüzük değiştirilmiş ve hem partinin hem de hükümetin çalışmalarını denetleyip muhalefet edecek parti içinden bir Müstakil Grup oluşturulmuştur. Bu grubun CHP meclis grubundan ayrı kalması beklenecek ve kararlarını kendi grup kararları doğrultusunda almaları umulacaktı. Grup üyeleri hükümette görev almayacakları gibi, CHP meclis grubu toplantılarına katılsalar da bir söz hakkına sahip olmayacaklar, görüş bildirip oy kullanamayacaklardı. Olası yeni üyeleri CHP Genel Başkanı tarafından atanacak bu grubun bağımsız bir şekilde hareket etmesi beklenmiştir.⁹⁹

Öte yandan CHP meclis grubunda görüş bildirme ve oy kullanma hakkı olmayan Müstakil Grup üyelerinin denetim işlevini yerine getirmeleri pek mümkün olmamıştır. Çünkü CHP meclis grubunda alınan bir kararın genel kurulda geçeceğine kesin gözüyle bakıldığından grubun, meclisin alacağı kararlara etki etme gücü daha baştan sıfırlanmıştır. Nitekim Müstakil Grup üyelerinin muhalefeti de çoğu iktisadi eksende olmak üzere son derece ılımlı bir çerçevede gelişmiş, eleştirilerde bulunsalar da grup üyeleri dönem boyunca, hükümetin aleyhine ya da çekimser bir oy kullanmadığı gibi gensoru ve soru önergesi vermek, gerektiğinde güven oylaması talep etmek grubun yetkileri arasında olsa da bunlar asla değerlendirilmemiştir. İşlevsiz bir muhalefet ortaya koyan Müstakil Grup, 1946’daki kurultayda kaldırılmıştır.¹⁰⁰

⁹⁷ Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, s.239.

⁹⁸ Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s.218.

⁹⁹ Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s.262.

¹⁰⁰ Şener, “Burjuva Uygarlığın Peşinde”, s.251; Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s.263.

3. DEMOKRAT PARTİ (DP) VE 1960 DARBESİ'NE GİDEN SÜREÇ

1950'nin 14 Mayıs'ında gerçekleşen seçimler Cumhuriyet'in ilk yüzyılının siyasi tarihinde kırılma noktasıdır. Bu kırılma noktasına giden süreç genel itibariyle SCF deneyiminde de gün yüzüne çıkan toplumsal muhalefetin ve onun siyasallaşma hevesinin somutlaşması olarak değerlendirilebilir. 1945 öncesine kadar gelen ve yukarıda da değinildiği gibi özellikle 1930 sonrasında sivil-asker bürokrasi lehine ağırlık gösteren ittifak bu süreçte çözülmeye uğramış, ticaret burjuvazisi/tüccar kesim ve büyük toprak sahipleri siyasal temsilde ısrar etmiştir. Öte yandan, II. Dünya Savaşı sonrası dünya konjonktürü kendi içinde demokrasiyi benimseyen rejimlerin lehine gelişmiş, Türkiye'de bu süreçte konjonktür gereği siyasal bir dönüşüm sürecine girerek iktidar koalisyonunu oluşturan kesimler bu zeminde mücadele etmiştir.

Bununla birlikte genel bir çerçeveden bakıldığında 27 Mayıs Askeri Darbesi ile sonlanan Demokrat Parti'nin on yılı (1950-60) “devrim”, “karşı devrim” gibi sıfatlarla değerlendirilebilir. Her iki yaklaşımda bu dönemi bir bütün olarak olumlu ya da olumsuz nitelendirme eğilimindedir. Demokrat Parti'nin faili olduğu bu dönem en temel düzeyde, kendisini bütünüyle göğsüne çıkaran ya da yerin dibine sokan nitelendirmelerin ötesinde, 1945 öncesi ittifak içinde, büyük toprak sahipleri ve tüccar kesimin, bürokratik seçkinlere karşı mücadelesi ve Kemalist iktidarı bu doğrultuda yeniden inşa etme girişimidir.¹⁰¹

Bir başka açıdan değerlendirildiğinde ise Demokrat Parti'yi doğuran hareketin üç ayrı şekilde çerçevelendiğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda ilk görüş DP'nin bir halk hareketi olduğu şeklindedir ve bu görüş DP'nin kendisine dair tasavvurudur. Partiye her ne kadar birtakım seçkinler politik liderlik yapsa da hareketin omurgasını teşkil eden halkın kendisidir. İkinci görüş, halk hareketi olgusunu inkılâp karşıtlığı olarak gören CHP'nin güdümünde şekillenmiştir. Bu görüşe göre, “DP esas olarak inkılaplara karşı yeterince eğitilememiş olan halkın duygu ve düşüncelerinin kötüye kullanıldığı bir siyasi partidir”. Üçüncü görüş ise Marksist çerçevede gelişir ve halkın hareketin bir parçası olup olmamasından ziyade asıl önemli olanın, parti politikalarının hangi toplumsal sınıf tarafından belirlendiğine, etki ettiğine atıfta bulunmuştur.¹⁰²

¹⁰¹ Gökhan Atılgan, “Tarımsal Kapitalizmin Sancağı Altında”, *Osmanlı'dan Günümüze Siyasal Hayat* içinde, haz. Gökhan Atılgan vd., Yordam Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.391.

¹⁰² Koçak, *İktidar ve Demokratlar Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938-1945 Cilt II*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.188-189.

3.1. 1945-50 Dönemi: Demokrat Parti'nin Kuruluşu

1945 sonrasını Cumhuriyet'in ilanından itibaren iktidarda olan CHP'nin seçim yenilgisiyle sonuçlanan ilk beş yıl ve ardından biri askeri darbe ile sonlanan iki on yıl olarak tanımlamak mümkündür.¹⁰³ 1945-50 arası dönem ise II. Dünya Savaşı'nın sonuçları çerçevesinde tek partiye dayalı rejimlerin meşruiyet sorunu yaşamaya başlamaları ile CHP içindeki iki kesimin, devletçiler ve liberalleşmeden yana olanlar arasındaki çekişmenin gün yüzüne çıkması olarak genel olarak değerlendirilebilir. Nitekim bu yeni konjonktürde 1945 öncesi ittifakın bu yükselen burjuvazi sınıfı ile toprak sahibi kesimleri mevcut sisteme tahammül etmek istememiştir. Bu perspektiften CHP, kendi başarısının sonuçlarıyla yüzleşmek, gelişmesine katkıda bulunduğu ve iktidar koalisyonunu sivil-asker bürokrasiyle birlikte teşkil eden bu kesimlerin siyasal itirazıyla karşılaşmak zorunda kalmıştır.¹⁰⁴

1945 öncesi savaş döneminde tüccar kesim, bürokrasinin neler yapabileceğini net bir şekilde görmüştür. Milli Korunma Kanunu'yla devletin ekonomiyi doğrudan düzenleme girişimi ve özel işletmelere el koyabilme gücü tüccar kesim ile bürokrasi arasındaki bağı koparmıştır. Aynı şekilde iktidar koalisyonunun diğer parçası olan büyük toprak sahipleri de tarımsal ürünlerin ücretlendirilmesine koyulan sınırlamalar, toprak vergisi gibi uygulamaların yanında toprak reformu girişimi sonrasında, bürokrasiyle ortaklığa son verme isteği duymuştur.¹⁰⁵ Dolayısıyla söz konusu koalisyon içindeki gerilimler, bir şekilde siyasal karşılık bulma eğiliminde olmuş, sivil asker bürokrasi devletin kontrolünün hemen her konuda sürmesine tarafken bürokrasi dışında kalan kesimler değişim konusunda gittikçe radikal bir tutum almıştır.¹⁰⁶ Öte yandan süregiden yıllar boyunca sivil-asker bürokrasinin egemenliğindeki hükümete yönelik oluşan muhalefet Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tartışmalarında siyasal temsilcilerine kavuşmuştur.¹⁰⁷

İç politikadaki bu koalisyon çözülme sürecine girmesinin yanında SCF deneyiminde eksik olan bir husus, 1945 sonrası için gündeme gelmektedir. Birleşmiş Milletler'in parçası olmak demokratikleşme yönündeki adımları talep ederken savaşın seyri doğrultusunda Almanya'ya savaş ilan eden Türkiye'nin siyasal özgürlüklerin kısıtlandığı bir tek parti

¹⁰³ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, çev. Ahmet Fethi, Hil Yayın, İstanbul, 1996, s.13.

¹⁰⁴ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, çev. Sedat Cem Karadeli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s.105

¹⁰⁵ İsmail Cem, *Türkiye'nin Geri Kalmışlığının Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul s.261-262.

¹⁰⁶ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, s.23.

¹⁰⁷ Karpas, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.230.

rejiminde ısrar etmesi mümkün olmamıştır.¹⁰⁸ Nitekim 1945 sonrasında uluslararası alanda oluşan yeni politik güç dengesi, savaş yıllarında Türkiye'nin epey yararlandığı denge politikasını sürdürme koşullarını ortadan kaldırmıştır. Oluşan yeni dengede bir yanda Amerika Birleşik Devletleri, diğer yanda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği olmuş, Avrupa odaklı dış politika da bu doğrultuda yerini Soğuk Savaş'ın dengesine bırakarak 1945 ile birlikte hızla değişen bu dengede zıt güçler arasında dengeyi sürdürmek Türkiye için çok daha zor olmuştur. Bu denge içinde artan SSCB tehdidine rağmen Türkiye 1945-47 arası Batılı müttefikler karşısında bir yalnızlığa itilmiş ve bu iki yılda dış politikanın ana eksenini bu yalnızlık oluşturmuş olsa da Birleşmiş Milletler ve ABD ile yakınlaşma gerçekleşecek ve bu durum, iç politik süreçleri de etkilemiştir.¹⁰⁹ Nitekim Demokrat Parti'ye yolu açan Dörtlülük Takrir 'in isimlerinden Adnan Menderes, ilk defa BM'ye katılımın onaylanacağı meclis oturumunda doğrudan tek parti rejimini eleştirerek, BM anayasasının halk iradesinin önündeki engelleri kaldırmasını talep ettiğini belirtmiştir. Menderes'e göre BM anayasası ile Türk anayasası birbirine uyum içinde olsa da tek parti iktidarının bu uyumun gereklerini, yani halkın iradesinin yansıtılmasını pratikte karşılamadığı görülmektedir.¹¹⁰

Bu perspektiften bakıldığında, iç ve dış konjonktür bağlamında politik dengelerin giderek ve yoğun bir şekilde sarsıldığı bir dönemece kıyasla, 1945-50'deki siyasal süreci çok partili ya da iki partili bir rejime geçişle neticelenmiş, oysa gerek iktidar koalisyonunu teşkil eden yapılar arasındaki çelişki ve çatışmalar gerekse sivil-askeri bürokrasinin kendi konumunu muhafaza etme eğilimi bu sürecin kendi içinde hiç de “geri dönüşsüz” olmadığını göstermiştir. Koçak bu durumu “geri dönüş ihtimali, her zaman bir seçenek olarak gündemde kalmıştır. Sürecin içeriği gibi, sonu da belirsizdir. Bu bakımdan dönemi, başından sonuna kadar kendi içinde tutarlı, süreklilik gösteren ve nihayet sonuca ulaşan bir tarih yazımının yarattığı basitlikten ve kısırlıktan çıkarmak gerekir” şeklinde değerlendirmiştir.¹¹¹

Koçak'ın altını çizdiği egemen bakış açısı, 1945-50 arası dönemin olaylarını sanki önceden düzenlenmiş ya da tasarlanmış gibi ele almaktadır. Hâlbuki SCF deneyimi, toplumsal muhalefetin siyasal olarak örgütlenme kapasitesini gösterdiği gibi tek parti iktidarının kendi kontrolünün dışındaki oluşumlara karşı tavrı da ortaya koymaktadır. Benzer dinamikler 1945-50 sürecinde de açığa çıkmıştır. Koçak'a göre o dönemde yaşanan geçiş, kaçınılmaz ya da otomatik şekilde gerçekleşecek bir sona sahip değildir, iktidar ve muhalefet kanatları

¹⁰⁸ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi- I*, s.446.

¹⁰⁹ Koçak, *İktidar ve Demokratlar Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938-1945 Cilt II*, s.546-548.

¹¹⁰ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.230.

¹¹¹ Koçak, *İkinci Parti Türkiye'de*, s.15.

her adımda tereddütler içindedir. Her iki kesimin birbirine dair kuşkuları bir yanda, siyasal hedeflerdeki belirsizlikler de sorun teşkil etmektedir. Bu bağlamda geçiş süreci, önceden belirlenmiş ve bir karar çerçevesinde nihayete ulaşmış bir süreç değildir, asla da öyle olmamıştır. Dolayısıyla 1945 sonrası sürecin daha önceki “demokrasi denemeleri” gibi bir yazgıya sahip olmaması için doğal bir güvenceden söz etmek mümkün değildir.¹¹²

Bir güvence yokluğu, uluslararası politik güç dengesinin değişiminin doğrudan iç politikaya etki ettiği şeklindeki genel kabule de karşıdır. Kemal Karpat’ın altını çizdiği gibi, dış politikadaki gelişmelerin demokratikleşme yönünde bir baskı yaptığı söz konusu olsa da dönüşüm sadece bu perspektifinden değerlendirilmemelidir. Nitekim böyle bir yorum, toplumsal tepkilerin fırsatçı bir şekilde ele alındığı anlamına gelmektedir. Hâlbuki bu süreçte CHP içindeki değişimlerin toplumsal bir karşılığı söz konusudur.¹¹³ Öte yandan başka bir yorum da CHP içindeki ayrımı devletçiler ve liberalleşme yanlıları olarak değerlendirmekte ve 1945 sonrası açığa çıkan sorunların ancak bu iki kesim arasındaki çatışmanın seyrine göre çözüme kavuşturulabileceğini belirtmektedir.¹¹⁴ Dolayısıyla hemen her kritik dönüm noktalarında ya da kırılma anlarında olduğu gibi, hem iç hem dış nedenlerden oluşan karmaşık bir ağ 1945-50 arasında oluşmakta ve siyasi süreci teşkil etmektedir.¹¹⁵

Toplumsal muhalefetin ve iktidar koalisyonu içindeki ayrışmanın siyasal karşılık bulduğu 1945-50 sürecine dair dönemselleştirmeler söz konusudur. Metin Toker, bu süreci 1944’ü de dâhil ederek altı yıllık süre içerisinde dört döneme ayırmıştır. Altı yıl, İkinci Dünya Savaşı’nın hangi güç dengelerini doğuracağının kesinleştiği, demokrasilerin Mihver Devletleri karşısındaki zaferinin kanıtlandığı 1944’te iktidarın, ikinci partiye, yani Demokrat Parti’ye teslim edildiği bir süreçtir. Toker’in ilk bölümü, “ilk rüzgârlardan Demokrat Partinin kuruluşuna kadar geçen devre: 1944 ile 7 Ocak 1946 arası”dır. İkinci bölüm DP’nin kuruluşundan 1946 seçimlerine giden süreci takip ederken üçüncü bölüm, 1946 seçimlerinden 12 Temmuz beyannamesine kadar geçen süreçtir. Son bölüm ise 12 Temmuz beyannamesinden 14 Mayıs 1950 dönemini kapsamaktadır.¹¹⁶

Cemil Koçak ise 1945-50 arasına üçlü bir dönemsel ayrım uygulamıştır. 1945-47 dönemi, tek partili rejimin gerilediği, yeni bir rejimin de bu gerilemenin gerilimi içinde doğduğu süreci

¹¹² Koçak, *İkinci Parti Türkiye’de*, s.16.

¹¹³ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.231.

¹¹⁴ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.105-106.

¹¹⁵ Findley, *Modern Türkiye Tarihi İslâm, Milliyetçilik ve Modernlik*, s.267.

¹¹⁶ Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950, Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları 1944-1973 Cilt I*, Bilgi Yayınları, Ankara, Eylül 1990, s.12.

ifade etmiş, 1947-48 arası rejimin kısmen istikrarlı bir seyir gösterdiği periyoda karşılık gelirken, 1949-50 süreci ise tek parti rejiminin restorasyon umutlarını yitirdiği, geriye dönüşe dair esneme payını kısmen tükettiği dönem olarak tanımlanmıştır.¹¹⁷

Restorasyon umudunun yitirilmesinin bir diğer yönü CHP'nin bürokratik kanadının, “en başta da İnönü'nün, 1922-1945'teki toplum üstü tavırdan yola çıkarak iktidarda kalmanın imkânsızlığının bilincinde” olmasını ifade etmektedir. Bu yorumun arka planında ise tek parti rejiminin kendi meşruiyetini sürdürebilmesinde bürokratik kapasitenin tek başına yeterli olamayacağının gün yüzüne çıkmış olması yatmaktadır.¹¹⁸

3.1.1. CHP’de Siyasal Muhalefetin Doğuşu: Dörtlü Takrir

Menderes de BM anlaşmasının onaya sunulduğu oturumda açık bir şekilde tek parti iktidarının halkın iradesinin siyasete yansıtılmasını engellediğini belirtmiştir. Dörtlü Takrir başlangıçta iktisadi çerçevede eleştirilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun giderek siyasal boyutta bir eleştiriye dönüşmesinin bir sonucudur.¹¹⁹ Nitekim Dörtlü Takrir olarak bilinen ve savaş sonrası dönemde muhalefetin siyasal karşılık bulmasının simgesi hâline gelen önerge bir muhalefet partisinin kurulmasından daha çok parti içi reform talebi görünümündedir.¹²⁰ Dörtlü Takrir olarak bilinen önergeyi sunanlar başlangıçta CHP'den ayrılmayı, onu karşılarına almayı düşünmemiştir. Hatta hükümetten talepte bulundukları liberalleşme adımlarını atmayı dahi amaçlamamıştır.¹²¹ Nitekim Dörtlü Takrir önergesi verilirken CHP içinde 1939'da oluşturulmuş Müstakil Grup'un başkanlığı talep edilmiş ve parti içi denetimi kuvvetlendirme ve anayasanın yalnızca biçimsel olarak değil “bütün ruhuyla” uygulanmasını sağlama kaygıları ağır basmıştır.¹²² Bu açıdan 1939'dan beri işlevsiz kalmış parti içi muhalefet odağı Müstakil Grup'un etkinleştirilmesi ve muhalefetin parti çerçevesinde sürdürülmesi başlangıçtaki ana hedef olarak görülmüştür.

CHP'nin dayandığı üçlü ittifakın çözülüşünü gün yüzüne çıkaran ve Dörtlü Takrir ile siyasal karşılığını bulmasına yol açan olay Toprak Reformu ya da Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu olarak tanımlanan yasal düzenleme olmuştur. CHP'nin politik karar vericileri, bir yoruma göre, Türkiye'yi “bağımsız mülk sahibi köylüler” cumhuriyetine dönüştürmek istemiş, böylelikle de büyük toprak sahiplerinin ve savaş süresince zenginleşmiş burjuvazinin/tüccar

¹¹⁷ Koçak, *İkinci Parti Türkiye'de*, s.14-15.

¹¹⁸ Hamit Bozarslan, *Türkiye Tarihi İmparatorluktan Günümüze*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.323.

¹¹⁹ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, s.28.

¹²⁰ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.246.

¹²¹ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, s.51-52.

¹²² Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Yayınları, Ankara, 2003, s.17.

kesimin olası siyasal gücünü kesintiye uğratmayı hedeflemiştir.¹²³ Bir başka ifadeyle CHP'nin bürokratik kanadı, büyük toprak sahipliğinden ziyade arazi mülkiyetinin küçük köylüye göre şekillendiği bir düzeni tasavvur etmiştir.¹²⁴ Nitekim tasarıda yer alan “Çiftçi Ocakları” müstakil çiftçi ailelere ulaşma ve onların sayılarını arttırmayı amaçlamıştır.¹²⁵ Bir yoruma göre halktan bu yönde bir talep olmamış, bu talep yokluğunun ardında da iş gücü sorununun varlığı görülmüştür. Bir “ortakçılık” söz konusuydu elbette, fakat bunun ana sebebi yoksul ve topraksız köylünün toprağa erişememesi değil, çift hayvanlarında yaşanan kıtlık olmuştur.¹²⁶

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu 1945'in başlarında hükümet, “17 Ocak 1945 tarihinde TBMM'ye sevk edilen Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı'nı” arazi mülkiyet rejiminin “milli hayatı” doğrudan etkilediğine karar kılarak gündeme getirmiştir. Öte yandan tasarı, sadece bir mülkiyet rejimine dair bir hukuksal düzenleme olarak görülmemiş, aynı zamanda iktisadi gelişmenin bir aşaması olarak kabul edilmiştir. Yani arazi mülkiyet rejimine dair düzenleme, hukuksal bir tasarı olmanın ötesinde sosyal ve ekonomik sonuçlara sahip, çok boyutlu bir hamle olarak ortaya çıkmıştır.¹²⁷ Dolayısıyla kanunun amacı sadece işlenmeyen toprağın dağıtımı değildir, aksine “arazinin milli ekonomiyi canlandırıcı olması yönünde de çalışmalar yapmak ve bu çalışmaları kamuya yararlı hale getirmek” başlıca hedef olarak görülmüştür.¹²⁸

Fakat tasarı üzerinde mayıs ayına kadar çalışan geçici komisyon, tasarının sosyal, iktisadi ve siyasal boyutlarını göz ardı edecek şekilde metni, olabildiğince teknik bir içerikle oluşturmaya gayret etmiş, komisyon tasarının adını değiştirerek sadece “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” haline getirmiştir. Koçak'a göre konuyu sadece tarımsal işletme düzenlemesi boyutuna indirgeyen bu yaklaşım, hükümetin niyeti ile komisyonun görüşü arasındaki çatışmayı ifade etmektedir ve tasarının TBMM genel kuruluna sunulmasında görülen bu fark muhalefetin doğumuna yol açmıştır.¹²⁹ Komisyonun sözcüsü ise o sıralarda adı, sonradan edineceği siyasal üne kıyasla pek duyulmayan, meclis etrafında bile pek

¹²³ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s.126.

¹²⁴ Uslu, “Hür Dünya'nın Saflarında”, s.353.

¹²⁵ Koçak, *İkinci Parti Türkiye'de*, s.185.

¹²⁶ Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, s.157. Keyder, aynı yerde toprak reformunun 1945-50 arası “ürkek bir şekilde” sürdürüldüğünü belirtir. Bu tarihler arasında 33.000 aileye toprak verilmiştir. Toprak reformuna karşı çıkan Dörtlülük Takrir'in “toprak ağası” olan öncüsü Menderes'in başkanlığındaki on yılda ise 312.000 aile toprak sahibi olmuştur.

¹²⁷ Koçak, *İkinci Parti Türkiye'de*, s.182-183.

¹²⁸ Erdal İnce, *Türk Siyasal Yaşamında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*, İstanbul, Libra Kitap, 2009, s.63.

¹²⁹ Koçak, *İkinci Parti Türkiye'de*, s.189.

tanındığı söylenmeyecek olan Adnan Menderes olmuş, nitekim toprak reformu pratik sonuçlar açısından umulana kıyasla cılız kalsa da Menderes'i siyaset sahnesinin en önüne çıkarmıştır.¹³⁰

Her ne kadar giderek derinleşen böyle bir farktan söz edilse de kanun tasarısına yönelik muhalefet, başlarda teknik bir çerçevede gelişmiş, siyasal eleştiri, başlarda tasarıya yönelik teknik eleştirilerin ardına gizlenmiştir.¹³¹ Eleştirinin başlardaki teknik içeriğine rağmen bu tasarı, bir “ağa ve eşraf partisi” olan CHP içinde olumsuz tepkilerle karşılanmış, o dönem büyük toprak sahipleri meclise siyasi temsilci göndermek yerine bizzat kendileri milletvekili olmuştur.¹³²

Kendisi de bir büyük toprak sahibi olan Menderes'in, bütçe görüşmelerinin araya girmesiyle iki aşamada görüşülen kanun tasarısına dair konuşmalar da muhalefetin oluşum seyrini gözler önüne sermektedir. Menderes'in tasarıya dair ikinci görüşmeler sürecinde “Dörtlü Takrir” olarak bilinen önerge vesilesiyle yaptığı konuşma, ilk aşamadaki teknik eleştirileri içeren yaklaşımına kıyasla doğrudan tek parti rejimini eleştirerek 1924 Anayasası'nın demokratik içeriğine atıfta bulunmuştur.¹³³

Tarihler Haziran 1945'i gösterdiğinde eski Başbakan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün verdiği “Dörtlü Takrir” olarak bilinen önerge Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması gerektiği, serbest ve adil seçimlere dair güvence, üniversitelerin özerkliği gibi maddeleri içeren “ilk muhalif manifesto” olarak da bilinmektedir.¹³⁴ Önerge sahipleri, önergede CHP'nin kuruluşunun esasında demokrasi ilkesinin yattığına değinmiş, Atatürk'ü anarak Cumhuriyet'in kurucusunun asıl idealinin demokrasi olduğunu hatırlatmış, İnönü dönemine de atıfta bulunarak savaş yıllarının yarattığı siyasal ve toplumsal zorlukların haklı gerekçelere dayandığı kabul edilmiş ve İnönü'nün de demokrasiyi amaçladığına inanıldığı vurgulanmıştır. Bununla birlikte milletin siyasi bilinç seviyesinin olgunlaştığının altı çizilerek geçen yirmi yıl içinde bu bilincin yükseldiğine vurgu yapılmıştır.¹³⁵ Görülmektedir ki, önerge başlangıçta parti içi reform talep

¹³⁰ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, s.58.

¹³¹ Koçak, *İkinci Parti Türkiye'de*, s.270.

¹³² Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, s.58.

¹³³ Koçak, *İkinci Parti Türkiye'de*, s.262.

¹³⁴ Hamit Bozarslan, *Türkiye Tarihi İmparatorluktan Günümüze*, s.307.

¹³⁵ Koçak, *İkinci Parti Türkiye'de*, s.316-317.

etmiş ve muhalif bir parti kurma stratejisinin bir parçası olmamış ise de “Dörtlü Takrir” tek parti rejimine yönelik içeriden resmi düzeyde bir itirazı dile getirmesi açısından önemlidir.¹³⁶

Fakat önerenin reddedilmesi akabinde “Dörtler”den iki isim, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, *Vatan Gazetesi*’ndeki yazılarıyla açık muhalefete geçmiş, yazılarının içeriğini halkın siyasi yapıyı denetlemesi, demokratik olmayan yaklaşım ve işleyişten vazgeçilmesi oluşturmuştur. Liberal demokratik içerikli bu muhalif yazılar karşısında CHP Parti Divanı, iki ismin partiden ihracına karar vermiş, ihracı eleştiren Refik Koraltan da kısa bir süre sonra aynı akıbete uğramıştır.¹³⁷ “Dörtler”den iki ismin ihraç edilmesi CHP yönetiminin oluşacak bu muhalefet grubunu parçalama gayreti olarak da değerlendirilmiştir.¹³⁸

Dörtlü Takrir’e dair CHP içinde ortaya çıkan tepkiler üç ana başlıkta değerlendirilmektedir. İlk görüş, önerenin göz ardı edilebileceği, hatta geri çekilebileceği çerçevesinde gelişmiştir. Buna göre, CHP zaten bir liberalleşme eğiliminde olduğundan mesele büyümeden örtbas edilebilirdi. Diğer görüşe göre “eski usullerle” çıkan bu yeni ses susturulmalı ve “Dörtler”in parti içinde bir hizip yaratmasına izin verilmemeliydi. İnönü’nün başını çektiği diğer görüş ise “muhalefet yapma arzusu içinde” bulunan ve esasında CHP’nin genel prensipleri dışında yeni bir şey söylemeyen “Dörtler”in bir muhalefet partisi oluşturmaları yönünde olmuştur. Bu görüşe göre, Cumhuriyet’in ve inkılâpların muhafazası hususunda CHP’den farklı düşünmeyen “Dörtler”den daha güvenilir bir muhalefet partisi mi bulunacaktı?¹³⁹ Nitekim önerenin görüşüldüğü 11 Haziran 1945 tarihli toplantıda İnönü’nün “Türkiye için çok partili sisteme geçmek zamanı gelmiştir ve ikinci partinin Celal Bayar ile arkadaşları tarafından kurulması iyi olacaktır” dediği ileri sürülmektedir. Önerenin sahiplerinin de İnönü’nün bu tutum ve eğiliminin farkında olduğu, Cumhurbaşkanı’nın bir muhalefet partisinin kurulmasını, bunun da “Dörtler” öncülüğünde gerçekleşmesini istediğini bildikleri kabul edilen bir değerlendirme olmuştur.¹⁴⁰

İnönü’nün bir muhalefet partisinden güvenilir isimlerle kurulmasına yönelik olumlu yaklaşımını ikinci partinin kurulması yoluyla tek parti vesayetini, entegre bir muhalefet partisi ile sürdürmeyi amaçlayan “sınırlı açılım” olarak da okunabilmektedir. Fakat siyasal

¹³⁶ Koçak, *İkinci Parti Türkiye’de*, s.328.

¹³⁷ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Yayınları, İstanbul, 2004, s.15.

¹³⁸ Koçak, *İkinci Parti Türkiye’de*, s.671.

¹³⁹ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, s.66-67.

¹⁴⁰ Timur, *Türkiye’de Çok Partili*, s.18.

ve toplumsal süreçlerin arzu edilen niyetleri doğrulamak gibi bir eğilimleri yoktur, beklenen sonuçlar genelde gerçekleşmez. 14 Mayıs 1950'ye giden süreç de bu anlamı taşımaktadır.¹⁴¹

3.1.2. Demokrat Parti'nin (DP) Kuruluşu ve 14 Mayıs 1950'ye Uzanan Süreç

Demokrat Parti'nin kuruluşunun İnönü'nün çok partili hayat eğilimine, dış dünyaya dair koşulların siyasal liberalleşme için uygun görülmesine rağmen tümüyle pürüzsüz bir şekilde gerçekleştiğini söylemek gerçekçi olmayacaktır. Nitekim Demokrat Parti'nin kurucu kadrosu, partinin gelişimi ve sürecin kesintiye uğramaması için CHP'nin ve bürokratik kesimlerin hoşgörüsünün gerekli olduğunun farkında olmuş, demeçlerinde ve yaklaşımlarında bu hoşgörünün öneminin bilincinde olarak bu hoşgörünün sınırlarını zamanla genişletmeyi amaçlamışlardır.¹⁴²

Geçmiş tecrübelerden dolayı Demokrat parti liderleri önce kuşkuyla karşılanmışlardır. Çünkü partinin, daha önce yaşanan çok partili hayat deneyimlerinde olduğu gibi “resmî muhalefet” gibi görünmesine yol açan birtakım etmenler oluşmuştur. Kemalist altı ilkenin, anayasal bir zorunluluk olmasının yanında, CHP'yle neredeyse aynı olacak şekilde partinin programına alınması bu kuşkunun başlıca sebebi olmuş, dolayısıyla parti, başlangıçta mevcut sistemi meşrulaştıracak bir aparat olarak görülmüştür. Öte yandan Demokratlar ise, bu ilkeleri yeni koşullar çerçevesinde ele alacakları, demokrasinin gelişimi yönünde hareket edecekleri şeklinde bir savunma ortaya koymuştur.¹⁴³ Parti süreç içinde tıpkı SCF gibi güdümlü bir danışıklı dövüş partisi olduğu, muvazaalı olduğu kanaatine rağmen elbette siyasi seçkinler dışında geniş halk kitlelerinde karşılık bulmuştur. Halkın geniş kesimlerindeki bu algı, Demokrat Parti'nin örgütlenme çabasını motive ettiği gibi, aynı zamanda onun için bir siyasi handikap da oluşturmuştur.¹⁴⁴

Aslında kuşkuları haklı çıkaracak şekilde partinin kurucu kadrosu, başta Celal Bayar olmak üzere, “daha özgürlükçü koşullarda bile farklı bir program ortaya koyabilecek kadar” CHP'den fikir ve eylem bakımından uzaklaşmamıştır. Bu sebeple partiyi başlangıcında tutarlı bir programa ve katı bir ideolojiye sahip şekilde tanımlamak eksik bir tanımlama olmuştur. Demokrat Parti, öncelikli olarak, tek parti iktidarına bir şekilde karşı çıkan farklı grupları kendi bünyesinde muhafaza etmeye çalışan, “merkezin çevresindeki elitlerin”

¹⁴¹ Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, s.43.

¹⁴² Koçak, *İktidar ve Demokratlar*, s.168.

¹⁴³ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.107.

¹⁴⁴ Koçak, *İktidar ve Demokratlar*, s.165.

oluşturduğu bir yapı olarak ortaya çıkmıştır.¹⁴⁵ Bu noktaya vurgu yapan başka bir yorum da Demokrat Parti'nin oluşum sürecini egemen kesim içinde, “ülke yönetiminde böyle bir nöbet devri” hazırlığı olarak tanımlanmıştır.¹⁴⁶ Bu yoruma tezat oluşturacak bir diğer yaklaşım da Demokrat Parti'nin kuruluş hikâyesini iktidar seçkinlerinin kapıyı biraz aralık bırakması ve muhalefetin de bu aralıktan süzölmeye çalışması olarak da tasvir edilmiş ve bu kapının kapanma ihtimali de her an için söz konusu olmuştur.¹⁴⁷

Demokrat Parti'nin kuruluş sürecinde etkili olan Celal Bayar, özellikle İnönü ve tek parti iktidarı açısından kilit isim olmuştur. İkinci partinin kuruluş sürecinde İnönü'nün eşlik ettiği Bayar, hem eski bir Jön Türk olması hem de laikliği temel bir ilke olarak kabul etmesi sebebiyle iktidarın güvenebileceği bir isim olarak öne çıkmış, bu durum ise yeni partinin oluşumu hususunda CHP'yi ve bürokratik seçkinleri bir bakıma rahatlatmıştır. Öte yandan, merkezin çevresindeki seçkinlerin oluşturduğu bu yapı, hem seçkinlerin CHP'nin bir parçası olması hem de Bayar ile İnönü'nün birlikte çalışması sebebiyle “gizli bir anlaşmanın ürünü” olmakla da itham edilmiştir.¹⁴⁸

Türkiye siyasal tarihinde asıl muhalefet kaynağı parti programı yerine liderleri gördüğünden Bayar'ın varlığı CHP idarecilerini rahatlatmıştır.¹⁴⁹ TCF'nin Türkiye'nin kurtarıcısı gibi üstün bir saygınlığa sahip olan Mustafa Kemal karşısında daha baştan başarısızlığa yazgılı olması ve Bayar'ın İnönü ile yakın çalışma mesaisinin partinin asıl algılanışı şekillendirdiği örnekleri bu durumu kanıtlar niteliktedir. Nitekim bu çerçevede parti kuruluşu esnasında Bayar, partinin geçmişe ve inkılâplara sahip çıktığını, bu noktada tarihsel bir sorumluluk taşıdığını belirtmiştir.¹⁵⁰

Bütün bu kuşkulara ve çelişkili yorumlara karşın Demokrat Parti, halkta bir karşılık da bulmuş, 7 Ocak 1946'da resmen kurulan parti CHP tarafından başlangıçta memnuniyetle kabul görürken tek parti iktidarıyla arasındaki bağ ciddi oranda zayıflamış olan kitlelerde coşkuyla karşılanmıştır.¹⁵¹ Partinin kuruluş sürecinde Celal Bayar genel başkanlığa getirilmiş, kongre yapılana kadar partiyi yönetecek Genel İdare Kurulu oluşturulmuş, aynı

¹⁴⁵ Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, s.52-53.

¹⁴⁶ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s.5.

¹⁴⁷ Koçak, *İkinci Parti Türkiye'de*, s.17.

¹⁴⁸ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.247.

¹⁴⁹ Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, s.54.

¹⁵⁰ Koçak, *İktidar ve Demokratlar*, s.167.

¹⁵¹ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.247.

zamanda partinin, iki yılda bir toplanıp esas, belirleyici kararları bu şekilde alacak demokratik bir yapıya sahip olacağı iddia edilmiştir.¹⁵²

Parti programı incelendiğinde öncelikli olarak rejimin demokratik niteliğinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Demokrasi hem milli menfaatler hem de insan olmanın gerekleri açısından zorunlu bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Programın 19 numaralı maddesi, siyasi irade ve yapının halkın üzerinde ve dışında bir varlık olmadığına vurgu yapıyor, siyasi yapının denetlenmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. “Yeter Söz Milletindir!” sloganına da zemin hazırlayan bu madde, denetimsiz bürokratik iradenin eleştirisini ortaya koyma amacındadır.¹⁵³

Parti programı demokrasi ve liberalizm olmak üzere iki temel üzerine kurulmuştur. Bu iki olgudan ikincisi hem hak ve özgürlükler hem de iktisadi anlayış anlamında belirleyici olmuştur. İnsan haklarına dair atıflar ve dernek kurma özgürlüğü üzerinde görüş birliği oluşmuş, aile ve mülkiyet kavramlarının da öne çıktığı programda devletin özel sektörü desteklemesi gerektiğine vurgu yapılmıştır.¹⁵⁴ Öte yandan devletin özel sektörü desteklemesi şeklindeki anlayışın liberal bir yaklaşımdan ziyade CHP’nin devletçiliğinin farklı bir yorumu olarak değerlendirilmesi de mümkündür. Nitekim DP, devletçiliği reddetmekten ziyade devletin kontrolünü farklı biçimde sürdürme eğilimindedir.¹⁵⁵

Yeni partinin kuruluşunun iktidar partisi üzerindeki etkisi; ataleti atmak ve bir şeyler yapmak gibi rahatsızlığa sebep olmuştur. Demokrat Parti’nin kısa süre içerisinde gördüğü büyük destek ve örgütlenme kapasitesi CHP’de rahatsızlık yaratmış, bu doğrultuda CHP’nin rehavete kapılmaması gerektiğine vurgu yapılarak birtakım düzenlemelerin ve değişikliklerin yapılmasının zorunlu olduğu tartışılmıştır. Yapılan tartışmalarda CHP’nin, yeni partiyi hiçbir şekilde küçümsememesi gerektiği belirtilerek, siyasi bir atılım yapılmasının kaçınılmaz olduğunun altı çizilmiştir.¹⁵⁶ Bu noktadan bakıldığında haberleşme, ulaşım imkânlarının kısıtlı, basın organlarının etki alanının dar olduğu bir dönemde siyasi partilerin taşra teşkilatlanmalarının önemi de giderek artıyor, buna rağmen DP’nin taşrada gösterdiği örgütlenme başarısı da CHP’yi harekete geçmeye mecbur bırakmıştır. Her ne kadar yirmi yıllık geçmişiyle iktidar partisinin bu noktada DP’ye kıyasla daha avantajlı

¹⁵² Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s.16.

¹⁵³ Demirel, *Türkiye’nin Uzun On Yılı*, s.54-55.

¹⁵⁴ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s.17

¹⁵⁵ Demirel, *Türkiye’nin Uzun On Yılı*, s.56-57.

¹⁵⁶ Koçak, *İktidar ve Demokratlar*, s.176.

olduğu söylenebilse de durağan siyasal hayat CHP açısından taşra teşkilatlarının ihmal edilmesine, yeterince önem verilmemesine yol açmıştır.¹⁵⁷ Dolayısıyla hem tek parti olmanın konforu hem de DP'nin teşkilatlanma başarısı tek parti iktidarı açısından bazı önlemler, yeni partiye gösterilen hoşgörü sınırlarını iyiden iyiye daraltacak adımları gündeme getirecektir.

CHP'de olduğu iddia edilen bu liberalleşme adımlarının başında Mayıs 1946'da olağanüstü kurultay yapılması gelmiş, CHP bu kurultayda İnönü'ye atfedilen “Değişmez Genel Başkanlık” konumu ve “Milli Şef” unvanını kaldırmıştır. Bunun anlamı, her ne kadar genel başkan olarak kalmayı sürdürse de İnönü'nün bu konumu sürdürmek için parti içi seçim yarışına girmek zorunda kalmasıdır. Kurultay sonrasında da basın yasası da kısmen liberalleştirilmiş, üniversite özerkliği yönünde adımlar atılmıştır.¹⁵⁸ Basın yasasının liberalleştirilmesinin anlamı ise gazeteleri kapatma yetkisinin hükümetten alınarak, bu kararın mahkemelerce verilmesini sağlamak şeklinde olmuş, benzer şekilde köylü kesimin desteğini almak için Toprak Mahsulleri Vergisi kaldırılmıştır.¹⁵⁹

Tek dereceli, doğrudan seçim sistemini de barındıran ve tek parti açısından bir anlamda ödün olarak da görülebilecek bu adımlar karşısında CHP içinden “demokratik kargaşa” uyarısı gelmiştir. Toplumsal yapıda derin çalkantılar söz konusu olursa özgürlük defteri kapanır mealindeki bu uyarının, iki partili seçim yarışının rejime faydalı olacağına kanaat getiren CHP içindeki ılımlı kesimden gelmesi dikkat çekici olmuştur. Çünkü bu uyarılar DP liderlerini daha ihtiyatlı davranmaya itmiş ve yumuşak bir iletişim dili kullanılmıştır.¹⁶⁰

Nitekim geçmişte olduğu gibi, parti-devlet özdeşliği sayesinde herhangi bir muhalefet yapısının sadece iktidara değil, devlete tehdit oluşturduğu yargısının kolayca iddia edileceği hissedilmiş hatta erken seçim kararının alınması da gündeme getirilebileceği öngörülmüştür.¹⁶¹

Bu açıdan bakıldığında 1946 yılı hem iktidardaki CHP hem de muhalefet partisi DP açısından belirsizliklerle dolu olmuştur. Bu belirsizlik ortamında ilk çok partili deneme 1946'daki belediye seçimleri olmuştur.¹⁶² DP seçimi boykot etmiş, Milli Kalkınma Partisi (MKP) ise seçime katılmıştır. Seçim, bu açıdan sonuçlarından ziyade seçime katılım oranına göre değerlendirilmiştir. Çünkü seçime katılmayan DP için katılım oranı düşük olursa bu,

¹⁵⁷ Koçak, *İktidar ve Demokratlar*, s.181.

¹⁵⁸ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.247.

¹⁵⁹ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s.244.

¹⁶⁰ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, s.36.

¹⁶¹ Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, s.53.

¹⁶² Koçak, *İktidar ve Demokratlar*, s.9

iktidara yönelik güvensizliğin kanıtı olacaktı. CHP içinse katılım oranının yüksekliği iktidara yönelik bir güvenoyunu ifade etmiştir. Oranlar konusunda gazetelerin ve partilerin verdiği rakamlar şaşırtıcı derecede farklıdır. Kimi oranlarda seçime katılım, örneğin Ankara’da yüzde 35, İzmir’de yüzde 25 düzeyinde olmuştur. Genel tabloya bakıldığında ise DP seçime katılımın yüzde 8 ile yüzde 40 arasında değiştiğini öne sürerken CHP için bu oran, yüzde 50 ile 60 arasındadır. Bu oranlara bakıldığında iktidara yönelik bir hoşnutsuzluğun dizginlenemediği görülmektedir. Özellikle DP açısından, iktidarın seçime katılım oranının yüksek olması gerektiği konusundaki hassasiyete rağmen seçmenin gösterdiği direnç bu saptamayı doğrular niteliktedir.¹⁶³

CHP, her ne kadar siyasal anlamda liberal adımlar atsa da DP’yi hazırlıksız yakalamak adına normal şartlarda 1947’de yapılacak olan seçimleri 21 Temmuz 1946’ya alarak erkene çekmiştir. Seçim sistemi ise her ne kadar tek dereceli hale getirilse de sonuçları açısından yargı denetiminden hâlâ yoksun olup açık oy-gizli tasnif yöntemi geçerli olmuştur. Uygulanan çoğunluk sistemi gereği, bir parti herhangi bir ilde diğer partiden sadece bir oy bile önde olsa o ilin bütün milletvekillerine sahip olmuştur.¹⁶⁴ Erken seçim kararı CHP açısından hem partinin iktidarda kalmasını daha da olanaklı kılacak hem de DP’nin iktidar olma heyecan ve hırsını dizginleyecek bir gelişme olarak görülmüştür.¹⁶⁵ CHP egemenliğindeki meclisin tek dereceli seçim ve seçimleri erkene alma kararı alarak kendini feshetmesi DP açısından ciddi bir sorun teşkil etmiş, başlangıçta seçimlerin boykot edilmesi ciddi şekilde tartışılmış, fakat partinin kamuoyuna mal olması gerektiği kanaati ağır basınca DP seçimlere katılma kararı almıştır.¹⁶⁶ 1946 seçimleri, hazırlıksız yakalanması istenen yeni parti için başarısızlıkla sonuçlansa da asıl sonuç, DP’nin iktidara olan güveninin kaybolması ve kamuoyunun CHP’ye yönelik tepkilerinde artmasına sebep olmuştur.¹⁶⁷

Erken tarihe alınan seçimleri tıpkı belediye seçimlerinde olduğu gibi boykot etmeyi düşünen DP, Temmuz 1946’daki seçimlere katılarak meclisteki 465 sandalyeden 62’sini kazanmıştır. CHP’nin çoğunluğu elde etmesine yol açan durum ise seçimlerin adil ve şeffaf bir şekilde gerçekleşmemesidir. Açık oy, gizli tasnif uygulamasının olduğu seçimlerde oy pusulaları sayılır sayılmaz imha edilmiş, bu durum da denetimi ve sonuçlara itirazı imkânsız hâle

¹⁶³ Koçak, *İktidar ve Demokratlar*, s.388-398.

¹⁶⁴ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s.244-245.

¹⁶⁵ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.242.

¹⁶⁶ Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi- I*, s.457.

¹⁶⁷ Cemil Koçak, *Rejim Krizi Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Cilt III*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.9.

sokmuştur. Bunun yanında asıl önemli sorun, bütün yerel ve bölgesel yöneticilerin CHP üyesi olması ve DP'yi ihanet içinde görmeleri olmuştur.¹⁶⁸ 1946 genel seçimlerinin bu niteliği DP için tek parti iktidarına mücadelesinde simge haline gelmiştir. İnönü de sonraki dönemde ömrünün sonuna kadar bu seçimlerin izlerini silmek için çok çabalayacaktır.¹⁶⁹ Seçimlerin bu yönü göz önüne alındığında Temmuz 1946 seçimlerini olağan ve normal bir seçim olduğunu öne süren birine rastlamak mümkün değildir.¹⁷⁰

Öte yandan 1946 genel seçimlerinin Türkiye'nin siyasal tarihi ve çok partili yaşamı açısından önemli nitelikleri söz konusudur. Bu seçimler, Cumhuriyet tarihinin ilk tek dereceli seçimi olmakla birlikte, birden çok partinin katıldığı ilk genel seçim olma niteliğini taşımaktadır. Ne TCF ne de SCF kısa siyasal ömürleri içinde bir genel seçime katılma imkânı bulabilmiştir.¹⁷¹

1946 seçimleri sonrasında İnönü, Recep Peker'i Şükrü Saraçoğlu yerine Başbakanlığa getirmiş, Peker hükümetinin 7 Eylül Kararları olarak tarihe geçen ve 1 Doları 1,40'dan 2,80 Türk Lirası'na çıkaran devalüasyon kararı büyük tepki yaratmıştır. Kararlar, DP'nin sert muhalefeti ile karşılaşmış, DP sert bir muhalefet izledikçe Peker de aynı sertliği DP'ye yönelik göstermiş, kimi zaman onları "komünist taktiği" izlemekle bile itham etmiştir.¹⁷² Bunun yanı sıra 1946 seçimlerinin meşruiyetine ilişkin kamuoyunda gerçekleştirilen tartışmalar ise baskı altına alınmak istenmiş, özellikle İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nın devreye sokulmasına yol açacak baskı yöntemleri arasında, basınını susturulmasını amaçlayan kapatmalar ve yasaklamalar yer almıştır. Kısacası, meclisin meşruiyetinin sorguya açılması iktidarın hoşgörü sınırlarının hızla değişebileceğinin bir kanıtı olarak görülebilirdi.¹⁷³

Takvimler Ocak 1947'yi gösterdiğinde DP ilk büyük kongresini gerçekleştirirken kongrenin en önemli sonucu, yayımlanan "Hürriyet Misakı" olmuştur. Bu ifade 1920'nin Misak-ı Milli'sini anımsatacak şekilde bilinçli tercih edilmiş, DP bu ifadede somutlaşacak şekilde kendisini, Mustafa Kemal'in başlattığı sürecin tamamlayıcısı olarak tanımlamıştır. Hürriyet Misakı aynı zamanda, demokratik olmayan yasa ve uygulamaların son bulmaması durumunda DP'nin meclisten çekilme arzusunu da ortaya koymuştur. Bu arzuda saklı olan

¹⁶⁸ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.247-248.

¹⁶⁹ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi- I*, s.457.

¹⁷⁰ Koçak, *İktidar ve Demokratlar*, s.525.

¹⁷¹ Koçak, *İktidar ve Demokratlar*, s.513.

¹⁷² Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s.245.

¹⁷³ Koçak, *Rejim Krizi Türkiye'de*, s.188.

tehdit, hükümet açısından sıkıntı yaratmış, nitekim 1946 seçimlerinin yarattığı meşruiyet sorunu gün gibi ortadayken ve ABD yardımları karşısında anti-demokratik görünmenin Peker hükümeti için pek yararlı sonuçlar doğurmayacağı anlaşılmıştır.¹⁷⁴

1947'deki 12 Temmuz Beyannamesi, CHP ile DP arasındaki gerilimi yumuşatma çabası olarak görülmüş, beyannamede Cumhurbaşkanı'nın partilere eşit mesafede tutum aldığına vurgu yapılarak bürokrasinin de aynı şekilde bu mesafeyi ve tarafsızlığı göstermesi gerektiği belirtilmiş ve beyannamenin yayımlanmasından kısa bir süre sonra sertlik yanlısı Başbakan Recep Peker istifa etmiştir.¹⁷⁵ Bu istifa tek parti iktidarı açısından politik güvensizlik ve iktidarda kalabilmek için özel tedbirler alma devrinin kapanmış olduğunu ve Türkiye'nin politika yaşamında yeni bir sayfanın açıldığı" şeklinde yorumlanmıştır.¹⁷⁶

1950 seçimleri öncesinde DP ikinci büyük kongresini Haziran 1949'da gerçekleştirmiştir. Kongrenin ana konusu, yaklaşan seçimler nedeniyle milletvekili adaylık konuları ve bunun belirlenme şekli olmuştur. Öte yandan kongrede "Milli Husumet Andı" adlı bir metin de kabul edilmiştir. Bu metin, öncelikle 12 Temmuz Beyannamesi'nin yatıştırıcı niteliğine karşıt olarak görülmüş, kamuoyunda pek olumlu karşılık bulmamıştır.¹⁷⁷

Bu süreçte halk tarafından henüz muhalefet sürecindeki DP'ye yönelik olumsuz olarak nitelenebilecek tepkinin kaynağında İsmet İnönü'ye saldırmanın tek başına yetmediği ile ilgili olduğunu öne süren yaklaşım da mevcuttur. Nitekim İnönü düşmanlığı ya da tek parti iktidarına yönelik saldırılar tek başına DP politikasına nüfuz edince kamuoyu, bu durumu en azından 1946'daki gibi hoş karşılamamıştır.¹⁷⁸ DP, bu anlamda kendi içinde bir bölünmeye uğramış, partinin yeterli şekilde muhalefet yapmadığı iddiasıyla Temmuz 1947'de partiden ayrılan Mareşal Fevzi Çakmak'ın ve Osman Bölükbaşı'nın da aralarında bulunduğu bir kısım DP'li, Millet Partisi'ni kurmuş ve Temmuz 1948'de gerçekleşen bu bölünme DP'nin meclisteki sandalye sayısını ikiye bölmüştür.¹⁷⁹

Peker hükümetinin akabinde kurulan Hasan Saka başkanlığındaki kabine DP'nin önde gelen eleştiri ve taleplerinden biri olan seçim kanununu gizli oy açık tasnif şeklinde değiştirmiştir. Buna karşılık DP, seçim güvenliğinin sağlanmasında yetersizlikler olduğu eleştirilerini de sürdürmüş, parti, bu eleştirileri doğrultusunda 1948'de bazı illerde gerçekleşen ara seçimlere

¹⁷⁴ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.247-248.

¹⁷⁵ Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, s.62.

¹⁷⁶ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.269.

¹⁷⁷ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi- I*, s.463.

¹⁷⁸ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.305.

¹⁷⁹ Uslu, "Hür Dünya'nın Saflarında", s.370-371.

katılmamıştır.¹⁸⁰ Gerçekten de seçimin yürütme değil de yargı denetiminde gerçekleştirilmesine yönelik değişiklik seçime yakın dönemde 1950’de gerçekleşmiş, Hasan Saka’nın yerini alacak olan ve Ocak 1949’da hükümeti kurma görevini alan Şemsettin Günaltay ise seçimlerin adil ve şeffaf şekilde yapılması için güçlü çabalar göstermiş ve DP’ye bu açıdan güven vermiştir. Bu hamle, iktidar ve muhalefet ilişkilerini gerginlikten çıkarma girişimi olarak da görülmüştür.¹⁸¹ CHP’de Günaltay’ın başbakanlığa getirilmesi DP ve Millet Partisi’nin seslendiği muhafazakâr çevrelere yönelik bir politik hamlesi olarak değerlendirilmiş, örneğin, Günaltay’ın başbakanlığında din dersleri seçmeli olarak müfredata eklenmiştir.¹⁸² CHP içinde iyiden iyiye gün yüzüne çıkan ve “Otuzlar” olarak bilinen vekil grubunun da desteğiyle oluşturulan ılımlı hükümet, 1950’de son şekline ulaşacak seçim yasasını muhalefetle birlikte hazırlama eğilimi göstermiştir.¹⁸³

Bu hamlelerle muhalefete ılımlı yaklaşmayı politika olarak belirleyen CHP, 1950 seçimlerine özgüvenli bir şekilde girmiş, Kurtuluş Savaşı kahramanı İsmet Paşa ve CHP izlenen politikaların halkta bir karşılık oluşturacağına inanmış, bu siyasal üstünlüğün karşısında DP gibi bir tecrübesiz ekibin pek şansı olmayacağı varsayımı güçlü taraftar bulmuştur.¹⁸⁴ Bernard Lewis ise “hesap hatası” odaklı bu yaklaşımı sığ ve tatmin edici olmaktan uzak bulmaktadır. Lewis’e göre CHP elitlerinin, seçmenlerin DP’ye yöneliminden habersiz olmaları imkânsızdır. Bunun yanında Lewis, 14 Mayıs 1950 seçiminin Türkiye açısından yıllardır eksikliğiyle fazlasıyla demokrasi yolunda atılan adımların sonuncusunu teşkil ettiğinin de altını çizmektedir.¹⁸⁵

Neticede 1950 seçimlerinin arifesinde iki büyük partinin liderleri karşılıklı olarak seçimlere huzurlu şekilde gidilmesinin önünü açmıştır. İnönü, seçim sonuçlarını tartışmaya açmayacağını, kesin bir şekilde kabul edeceğini bildirirken Bayar, DP’nin olası zaferinde devr-i sabık yaratmayacağını taahhüt etmiştir.¹⁸⁶

¹⁸⁰ Uslu, “Hür Dünya’nın Saflarında”, s.371.

¹⁸¹ Demirel, *Türkiye’nin Uzun On Yılı*, s.97.

¹⁸² Ateş Uslu, “Hür Dünya’nın Saflarında”, s.372.

¹⁸³ Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi- II*, İmge Yayınları, Ankara, 2013, s.14.

¹⁸⁴ Demirel, *Türkiye’nin Uzun On Yılı*, 97-98.

¹⁸⁵ Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, s.418.

¹⁸⁶ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, s.245.

3.1.3. 14 Mayıs 1950 Seçimleri ve Tepkiler

CHP'nin kesintisiz 27 yıl süren iktidarının resmen sonlandığı 14 Mayıs 1950, anayasal çerçevede ve demokratik prosedürlerle bir tek parti iktidarını sonlandırması açısından “Beyaz İhtilal” olarak da adlandırılmıştır.¹⁸⁷ Nihayetinde değişiklik esasında sadece kişiler özelinde olmuş, yoksa rejim değişikliği ya da egemen sınıfların değişimi söz konusu olmamıştır.¹⁸⁸

Bu sonucun bir diğer yönü de dönemin tek parti iktidarının toplumsal özlem ve talepleri anlayamama, toplumla arasında kopan bağı telafi edememe gibi alışkanlıkları ve yılların verdiği rehavet ağırlığıdır.¹⁸⁹ Bununla birlikte DP'nin iktidara gelişi bir anlamda şaşırtıcı bulan bir yorum da söz konusudur. Bu yoruma göre şaşırtıcı olan seçimlerin DP tarafından kazanılması değil, CHP'nin seçim sonucuna göre hareket edip iktidarı devretmeye rıza göstermesi olmuştur.¹⁹⁰

1950 seçimleri, liste usulü çoğunluk sistemi ile gerçekleşmiştir. Bunun anlamı, uygulanan sistemde seçmenlerin partilerden ziyade adaya oy veriyor olmasıdır. Her siyasi parti, bir seçim çevresindeki milletvekili sayısını aşmayacak şekilde aday gösterebilmiş, örneğin bir seçim çevresi beş milletvekili barındırıyorsa siyasi partiler en fazla beş aday göstermiştir. Fakat aday sayısı beşten az olmasında da yasal olarak bir sakınca görülmemiştir. Öte yandan bir aday, iki seçim çevresinde aday olabiliyor, ikisinde de kazandığı takdirde birini tercih etmek zorunda kalıyor, tercih edilmeyen ildeki kontenjan boş kalıyordu.¹⁹¹ Bu seçimlerin bir diğer özelliği de çoğunluğunu CHP'nin oluşturduğu meclisin, 1950'de kabul ettiği yeni seçim yasasında, seçim gözetiminin baştan sona yargının gözetiminde gerçekleşeceği hükmünün yer almasıdır. Bu zamana kadar seçimler yürütme kanadının gözetiminde gerçekleşmekteydi.¹⁹²

14 Mayıs 1950'de yürürlükteki çoğunlukçu seçim sisteminin de etkisiyle oyların yüzde 52,7'sini alan DP, birinci parti olarak 415 milletvekilliği kazanmıştır. Yüzde 39,4 oy alan CHP ise mecliste 69 sandalye elde ederek “CHP % 39,4 oy oranıyla milletvekilliklerinin % 14,2'sini alırken, DP % 52,7'lik oy oranıyla milletvekilliklerinin % 85,2'sine sahip

¹⁸⁷ Ahmet Demirel, *Tek Partinin Yükselişi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.337.

¹⁸⁸ F. Ahmad ve Bedia T. Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, s.69.

¹⁸⁹ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi- I*, s.463.

¹⁹⁰ Kemal Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s.139.

¹⁹¹ Ahmet Demirel, *Tek Partinin Yükselişi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.340-341.

¹⁹² Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, 2015, s.94.

olmuştur.”¹⁹³ Bununla birlikte son kabinede, Başbakan Şemsettin Günaltay dışındaki bütün bakanlar meclis dışı kalmış, İnönü, seçim sistemi gereği Ankara ve Malatya’dan milletvekili adaylığı olmuş, Ankara’dan seçilememiş, Malatya kontenjanından meclise girebilmiştir.¹⁹⁴ Öte yandan CHP, ülkenin sosyal ve iktisadi olarak daha kalkınmış Batı bölgelerinde tek bir ilde bile DP’ye üstünlük gösterememiş, ancak Ankara’nın doğusundaki şehirlerde rakibini geçebilmiştir. Bu manzara, nispeten az gelişmiş bölgelerde kullanılan oyların CHP’ye bağlı büyük toprak sahipleri, aşiret liderleri denetiminde gerçekleşmiş olmasına bağlanmaktadır.¹⁹⁵

3.2. Demokrat Partili Yıllar ve Siyasi Hayat

Demokrat Parti iktidarının 1950’li yılların ilk yarısında siyasal ve iktisadi liberalleşme ile gelişmenin, dış yardımların ve konjonktüründe etkisiyle sürdüğünü göstermektedir. İlk iktidar dönemi olarak tanımlanabilecek 1950-54 arası dönemde toplantı ve gösteri özgürlüğü, basın ve seyahat alanında çeşitli özgürlüklerin genişletildiği ve tek parti iktidarında benzerine rastlamanın mümkün olmadığı hızlı bir kalkınma sürecinin gerçekleştiği açık bir olgudur. DP’nin bu ilk döneminde politik iddiası ve tutumu iktisadi anlamda refah ve özgürlükler olarak şekillenmiştir.¹⁹⁶

DP’nin muhalefet bakışı daha çok CHP’yi “tarihsel ömürlerini tamamlamış” olarak görmenin etkisi altında kalmıştır. DP liderleri ülkenin kalkınması ve dönüşümü hususunda artık söyleyecek bir şeyi kalmamışların partisi olarak gördükleri CHP’nin sessiz bir şekilde olan bitene tanık olmaktan fazlasını yapmasına gerek olmadığına inanmış, 1950’nin akabinde 1954’te de elde edilen seçim zaferi bu tutumun haklılığına dair kanaati güçlendirmiştir.¹⁹⁷ DP için kırılma noktası, yani DP’nin tek parti dönemi CHP’sine 1954 seçimlerinde kazanılan seçim başarısı olmuş, bu başarı, uygulanan politikaların halk nezdinde onaylanması olarak kabul edilmiş, hükümet siyasal liberalleşmeyi ikinci plana atmaya, bu yönde bir baskı hissetmemeye başlamıştır.¹⁹⁸

Bu durumun bir diğer ifadesi DP’deki politik tavır değişikliğinde görülmüş, DP, seçimleri zaferle kazanmasının akabinde demokrasi hedefinde anayasal düzenlemeleri

¹⁹³ Demirel, *Türkiye’nin Uzun On Yılı*, s.99.

¹⁹⁴ Metin Toker, *DP’nin Altın Yılları 1950-1954, Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları 1944-1973 Cilt II*, Bilgi Yayınları, Ankara, Ocak 1991, s.24.

¹⁹⁵ Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, s.252.

¹⁹⁶ Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, s.94.

¹⁹⁷ Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, s.133.

¹⁹⁸ Demirel, *Türkiye’nin Uzun On Yılı*, s.250.

gerçekleştireceğine söz vermiş ve yukarıda da belirtildiği gibi geçmiş hesaplaşmalar üzerinden bir yaklaşım geliştirmeyeceğini bildirmiştir. Durum, kısa bir süre sonra tersine dönmeye başladığında halkın önemli bir kısmının sempatisini kazansa da DP açısından, elindeki gücü fazla önemsemeye giden bir sürece dönüşmüştür.¹⁹⁹ DP'liler sandık sonucunun asıl belirleyen güç olduğuna, dolayısıyla da ülke kalkınması sürecinde herhangi bir engel ya da eleştirinin gereksizliğine kanaat getirmişlerdir.²⁰⁰ DP'liler için demokrasi bu anlamda, “seçimlerle tecelli eden milli iradenin tartışılmaz üstünlüğü demektir.”²⁰¹ Demokrasi, sandığın tartışılmaz üstünlüğü olunca iktidar ile muhalefet arasındaki gerilim doğal bir olgu olmuştur. Toker'in de ifade ettiği gibi, DP lideri ve Başbakan Adnan Menderes, muhalefetten sadece yaptığı işlerin takdir edilmesini, bir tür teslimiyetçiliği beklerken CHP de bu duruma direnmiş ve uyuşmazlık kaçınılmaz hale gelmiştir.²⁰²

DP'nin bu dönüşümü bir siyasal kültür sorunudur ve “muktedirin iktidarını gölgeleyebilecek herhangi bir odağın varlığına tahammülsüzlüğü tecrübe eden ilk yönetim de DP, özellikle de 1954 sonrası DP değildir.”²⁰³ Dolayısıyla DP'yi kendisinden beklenenler üzerinden değerlendirirken siyasal kültürün iktidar odaklı eğilimini göz ardı etmemek gerekmektedir.

Yeni iktidarın karşı karşıya olduğu ilk mesele, sivil-asker bürokrasi ile uyumlu bir mesainin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği olmuştur.²⁰⁴ Seçmenlerin desteğini arkalarında hissetmelerine rağmen Demokrat Parti, sivil-asker bürokratik kurumlara yönelik güvensizlik içinde olmuş, devlet aygıtlarının CHP tarafından oluşturulup karakterize edilmiş olması, dolayısıyla CHP'ye muhalif ve onu alt eden bir siyasi partiye karşı tutumları DP için bir soru işareti teşkil etmiştir.²⁰⁵ Çünkü bürokratik yapı, 1950 öncesi tek partiyle bütünleşmiş, DP ise karşısında, kendisinden neredeyse bütünüyle özerk ve bağımsız bir bürokratik yapıyı bulmuş, bu sebeple DP, iktidarının ilk yıllarında bürokrasiyle doğrudan bir çatışmaya girmekten kaçınmış, onu bir mesele olarak almaya 1954 sonrası başlamıştır.²⁰⁶

Öte yandan DP iktidarı, o güne kadar karar alma süreçlerinin dışında bırakılan, siyasal hayattan dışlanıp devletin gözünde bir anlam ifade etmediğini düşünen bütün kesimler için siyasal sığınak işlevi görmüştür. Bu kesimler, DP iktidarı sayesinde devletten olumlu bir

¹⁹⁹ Karpaz, *Türk Siyasi Tarihi*, s.181.

²⁰⁰ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.113.

²⁰¹ Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, s.151.

²⁰² Toker, *DP'nin Altın Yılları 1950-1954, Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973 Cilt II*, s.10.

²⁰³ Mete Kaan Kaynar, “Türkiye'nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar”, *Türkiye'nin 1950'lili Yılları* içinde, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s.36-37.

²⁰⁴ Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, s.131.

²⁰⁵ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.115.

²⁰⁶ Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, s.132.

karşılık ve hizmet görebileceklerini somut şekilde tecrübe etmişlerdir. Geniş halk kitleleri için kendi kültürlerine ve yaşam biçimlerine yabancı olmayan, yabancı olsa bile onları anlama ihtiyacı duyan politik temsilcilerle karşılaşmak önemli bir aşama olmuştur.²⁰⁷

3.2.1. İç Politikada İktisadi ve Sosyal Değişmeler

Demokrat Parti, on yıllık iktidarı boyunca neredeyse bütün gücünü iktisadi kalkınma odaklı kullanmıştır. Özellikle Kore’de patlayan savaş, Türkiye’nin o dönem temel ihrac kalemleri olan hammadde ve tarımsal ürünlerin fiyatlarında önemli artışlara yol açmıştır.²⁰⁸ Ancak iç politikada asıl gelişme toplumun önemli bir kesiminin beklentisi haline gelen "Arapça ezan" konusu olmuştur. DP, Haziran 1950’de “Arapça ezan yasağını kaldırırken Halk Partisi’nden polemiklere zemin hazırlayabilecek böyle bir konuda herhangi bir muhalefet gelmemiş, kanun genel kurulda oy birliği ile kabul edilmiş ve yürürlüğe konulmuştur.²⁰⁹

CHP'nin meclis desteğine rağmen Bayar’ın böyle bir konunun erken gündeme getirildiği yaklaşımı tartışmalara yol açmıştır. Menderes, Bayar’ın bu tereddüdünü istifa restiyle karşılayınca kanun, 17 Haziran’da yürürlüğe konacaktı.²¹⁰ “Türkçe ezan” uygulamasına son veren bu kanunla aslında DP, kendisini besleyen sosyal zeminin gereklerini yerine getirmiştir. Çünkü DP, kendisini cumhuriyetin laiklik ve devletçilik ilkelerini daha yumuşak yorumlayan, toplumun dindar ve muhafazakâr kesimin teveccühünü kazanan bir siyasi oluşum olarak tanımlamıştır.²¹¹

Öte yandan DP hükümetleri, izlediği iktisadi kalkınma politikalarıyla köyleri kitleler hâlinde olumlu yönde etkileyebilen ilk Türk hükümeti olmuştur. Köylerdeki geri kalmışlığı oluşturan yoksulluk ve cehaletin kırılması CHP hükümetleri ile başlayan bir proje olsa da DP, izlediği politikalarla bu döngünün kırılmasını sonuçlandıran ilk siyasi yapı olmuştur.²¹²

Her ne kadar tarım odaklı kırılma büyüme söz konusu olsa da bu durum, yani tarımsal kalkınmanın öncelikli olması DP söz konusu olduğunda anlaşılır bir olgudur. Çünkü DP, yapısı gereği hem genç hem de taşra kökenli siyasi yelpazeye ve kadrolara sahip bir hareket olarak doğmuş, seçmenlerinin çoğunluğu da büyük şehirlerin dışındaki merkezlerle ilişkili

²⁰⁷ Tanel Demirel, “Demokrat Parti İktidarı ve Ordu”, *Türkiye’nin 1950’lili Yılları* içinde, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s.496.

²⁰⁸ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s.249.

²⁰⁹ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s.90.

²¹⁰ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, *Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti*, Kadim Yayınları, Ankara, 2011, s.198.

²¹¹ Demirel, “Demokrat Parti İktidarı ve Ordu”, s.267.

²¹² Karpas, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.494.

köylerde yaşayan vatandaşlardan oluşmuştur.²¹³ Öte yandan 1950-54 arasında yatırımlar, önceki dönemlere kıyasla yüzde 256 oranında artmış, karayolları, inşaat ve tarımsal üretim öncelikli yatırım alanları olmuştur.²¹⁴

3.3. 1960 Darbesine Giden Sürece Genel Bir Bakış

DP'nin 1950'deki genel seçimlerden dört ay kadar sonrasında gerçekleşen belediye seçimlerinde 600 belediyenin 560'ını kazanması, 1954 genel seçimlerinde de bu başarıyı sürdürmesi kendi tezlerine olan inancı da sağlamlaştırmış, hatta Menderes belediye seçimleri sonrasında "Türk milleti Halk Partisi'ni 14 Mayıs'ta iktidardan tasfiye etmişti, 3 Eylül'de de muhalefetten tasfiye etti" şeklinde bir açıklama yapmıştır.²¹⁵ Seçim başarılarıyla keskinleşen ve Menderes'in açıklamasında da görülen; çoğunlukçu eğilimin ana eksenini CHP'nin sivil- asker bürokrasideki hâkimiyetinin kırılmayacağı, İsmet Paşa'nın varlığının siyasal anlamının ağırlığının DP için dayanılmaz oluşu gibi faktörler oluşturmaktadır.

DP iktidarı açısından ekonomik refah ve özgürlüklerin genişletilmesinin öne çıkarıldığı 1950-54 döneminde muhalefete yönelik sert tedbirler gündeme gelmiştir. Özellikle 1951 ara seçimleri öncesinde Halk Evleri'nin CHP'den alınması, 54 seçimler öncesinde de CHP'ye ait menkul ve gayrimenkullerin hazineye devrini gündeme getiren müdahale dikkat çekmiştir. DP iktidarının bu hazine devrine temel oluşturan iddiası, söz konusu mülkiyetin gayri meşru yollardan edinildiğine dayanmış²¹⁶ ve Aralık 1953'te DP'nin baskın olduğu meclis, CHP'nin mallarını hazineye devretme kararı almıştır.²¹⁷ Muhalefetteki CHP lideri İnönü, kanun tasarısına dair söz aldığı anda "Tarih kürsüsünden halinizi seyrediyorum. Suçluların telaşı içindesiniz" sözüyle konuşmasını tamamlamasının ardından CHP grubu genel kurulu terk etmiştir.²¹⁸

CHP'ye ait malvarlıklarının hazineye devrinin yanında dokunulmazlıklar meselesi de DP iktidarı ile muhalefet arasında 1950'lerin ilk yarısındaki gerilim konularından biri olmuştur. CHP vekili ve gazeteci-yazar Hüseyin Cahit Yalçın'ın dokunulmazlığının kaldırılması, bu kararı DP'ye yönelik sert eleştirileriyle bilinen Osman Bölükbaşı' ya yönelik dokunulmazlık

²¹³ Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, s.159.

²¹⁴ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.261.

²¹⁵ Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, s.92-93.

²¹⁶ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi- II*, s.44-45.

²¹⁷ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.259.

²¹⁸ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi- II*, s.45.

kararının takip etmesi gerilimi arttıran olaylardan olmuştur. Millet Partisi'nin mahkeme kararıyla kapatılması da gerilimi sürdürmüş, muhalefet kanadında endişeleri arttırmıştır.²¹⁹

1954 seçimlerinden ezici bir zaferle çıkan Başbakan Menderes'e göre, muhalefetin sandığın kararıyla uzlaşmak dışında bir çaresi kalmamıştır. Muhalefet, en fazla çoğunluk partisinin dostça eleştiriler sunan küçük ortağı olmak zorundadır. Aksi takdirde, muhalefet geçmişten kalan alışkanlığını sürdürüp yıkıcı bir tutum alırsa DP, sandığın iradesine sahip çıkacak önlemleri almaktan çekinmeyecektir.²²⁰ Findley'e göre bu tutum, DP liderlerinin kendi mezarlarını kazmasıyla eş anlamlıdır.²²¹

1955 bu anlamda kritik bir yıldır. Çünkü hem DP'ye yönelik muhalefet giderek artacak hem de DP içinde Menderes'e yönelik muhalefet giderek belirginleşecektir. Aralık 1955'te, DP içindeki liberal eğilimlere sahip milletvekillerinden bir grup partiden ihraç edilmiş ya da istifa etmiş ve bu milletvekilleri serbest piyasa ve siyasal liberalleşme taraftarı olan bu hizip Hürriyet Partisi'ni (HP) kurmuştur.²²²

DP'den kopuşa ve bir başka partinin oluşumuna giden sürecin geri planında "İspat Hakkı" olarak bilinen basın yasası yer almaktadır.²²³ Bu yasa, "*namus, şeref ve haysiyete hakaret edilmesi; itibar zedeleyici, şöhrete ve servete zarar verici haberlerle oluru alınmadan özel veya aile durumunun yayınlanması, bunların yapılacağına dair kişilerin tehdit edilmesi halinde altı aydan üç yıla kadar hapis ve bin ila on bin lira arası ağır para cezası*"nı gündeme getirmiştir.²²⁴ İspat hakkı yasa tasarısı hem muhalefet hem de DP içinden sert tepki görmüş, Bu durum, Menderes'i DP meclis grubundan güvenoyu talep etmeye mecbur etmiştir.²²⁵

1956'ya gelindiğinde ise yapılan düzenleme ile siyasi partilerin, seçim dönemi propaganda çalışmaları dışında açık hava toplantıları, yani miting yapmaları yasaklanmış, kapalı salon toplantıları da en geç 48 saat önce haber verme şartıyla mülki amirin onayına bırakılmıştır.²²⁶

²¹⁹ Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, s.159.

²²⁰ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, s.76.

²²¹ Findley, *Modern Türkiye Tarihi İslâm, Milliyetçilik ve Modernlik*, s.307.

²²² Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s.137.

²²³ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi- II*, s.63.

²²⁴ Selma Göktürk Çetinkaya, "Basına İspat Hakkı Tanınması Meselesi ve Muhalif Duruş", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 35, sy. 1 (Temmuz 2020): 133-65, <https://doi.org/10.18513/egetid.769958>, s.138.

²²⁵ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.268.

²²⁶ Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, s.251.

1957'ye gelindiğinde DP'nin kurucu dörtlerinden biri olan Fuat Köprülü, partinin eski kimliğini yitirdiğine vurgu yapmış, demokratik düzene inanmış vatandaşlara da Menderes'e karşı birlik olmak için çağrıda bulunarak istifa etmiştir.²²⁷

1957 yılında yapılan seçim sonuçlarının dikkat çekici yanı ise muhalefet partilerinin toplam oy yüzdesinin 52'ye ulaşması, DP'nin ise oyların yüzde 48'ini kazanmış olmasıdır. Çoğunlukçu seçim sistemi gereği DP, mecliste 424 sandalye kazanırken muhalefet toplamda, 178'i CHP'nin olmak üzere, 186 milletvekili çıkarmıştır.²²⁸ 1957 seçimleri DP, hem parti içi muhalefetin kopuşlara yol açtığı hem de siyasal muhalefetin güçlendiği bir sürecin başlangıcıdır.

3.3.1. Toplumsal Olaylar ve Darbeye Giden Sürece Etkileri

DP'nin seçim sonrasında ortaya koyduğu siyasal söylem ve performans olup bitenden tümüyle muhalefeti suçlu tutma düzeyinde kalmıştır.²²⁹ Seçim sonrasında Kastamonu, Kayseri, Çanakkale ve Giresun gibi illerde yaşanan kargaşalar karşısında hükümet, söz konusu kargaşalardan seçimden aldığı yenilgiyi hazmedemediğini iddia ettiği muhalefeti, başta da CHP'yi sorumlu tutmuştur. Oysa bu kargaşaların hemen hepsi partiler arası gerilimin artmasından dolayı açığa çıkan yerel çekişmelerden kaynaklanmıştır.²³⁰

1957 seçimlerinden partisi güç kaybederek çıkan Menderes, hem kendisine karşı birlik görüntüsü veren muhalefet hem de ekonomik bunalımın dizginlenememesi karşısında "Vatan Cephesi" oluşumuna girişmiş, cepheye katılmayanlar ise bozgunculukla itham edilmiştir.²³¹

Nisan 1959'a gelindiğinde Menderes ve Bayar'ın muhalefete karşı sert tutum ve söylemleri DP'nin yerel teşkilatlarında muhalefete yönelik tepki ve saldırıların önünü açmıştır. Nitekim Uşak ziyaretinde İnönü, DP'lilerce atılan bir taşla başından yaralanırken CHP'li bazı vekiller DP'liler tarafından darp edilmiştir.²³²

1960'ların Nisan ve Mayıs aylarında darbeci eğilimlerin "kendilerine hareket etme fırsatı" olarak gördükleri birtakım olaylarla geçmiş, nisan ayının başlarında Kayseri ziyaretinde

²²⁷ Feroz Ahmad ve Bedia T. Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, s.166.

²²⁸ Feroz Ahmad ve Bedia T. Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, s.171.

²²⁹ Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, s.285,288; Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi- II*, s.70.

²³⁰ Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, s.122.

²³¹ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s.138.

²³² Atılğan, "Tarımsal Kapitalizmin Sancağı Altında", s.449.

İnönü'nün konvoyu saatlerce bekletilmiş, İncesu'da da İnönü'ye yönelik saldırılar gelişmiştir.²³³ Özellikle Kayseri'de yaşanan olayda ordunun siyasal amaçlarla kullanılması anlamına gelmiş, bu süreç ordudan pek çok istifayı da beraberinde getirmiş²³⁴ ve İnönü'ye yönelik bu tutum, askerde hükümete yönelik tepkiyi arttırmıştır.²³⁵

Tahkikat Komisyonu ise siyasal ve iktisadi liberalizm ile yola çıkan DP'nin on yıl içinde geldiği²³⁶ ya da nokta açısından DP'nin tek parti diktatörlüğüne dönüşebileceği yönündeki kaygıları beslemiştir.²³⁷

Komisyonun kurulması sonrasında İstanbul'da öğrenci olayları patlak vermiş, hükümet olayların önüne set çekmek için orduyu müdahaleye çağırılmış ama öğrenci protestolarını bastırmak için askerin kışladan çıkarılması sonrasında ise Ankara'da Harp Okulu öğrencileri sessiz bir yürüyüş düzenlemiştir.²³⁸

3.3.2. DP – Ordu İlişkisi: Siyasal ve Toplumsal Olaylara Ordunun Yaklaşımı

27 Mayıs askeri müdahalesi, genel itibariyle silahlı kuvvetlerin yönetime zorla el koyması olarak değil de Cumhuriyet'i koruma ve kollama vazifesinin yerine getirilmesi olarak görülüp değerlendirilmiş,²³⁹ yani ordunun siyasete müdahalesi, laik- demokratik devleti koruma görevi ile meşrulaştırılmıştır.²⁴⁰

Bu sebeple askeri müdahaleler/darbeler siyasal sistemi denetleyen ya da tasarlayan bir mekanizma olarak işlev görmüş, ordu kendisine bu işlevi atfetmiştir. Buna göre ordunun, 1913'ten 1950'lere kadar bir müdahale gereği duymamış olması, Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'nın hem siyasi aygıtı hem de silahlı kuvvetleri denetleyecek güç ve kudrete sahip olmasıyla, politik ve askeri gücün çakışmasıyla ilgili bir olgudur.²⁴¹ Öte yandan ordunun, Türk siyasetinde öne çıkarılan ve ona ayrıcalık tanıyan rolü, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna kadar dayandırılmış, Cumhuriyet'in kurucularının çoğunlukla asker kökenli oluşu da bu rolü kuvvetlendiren bir argüman olarak ele alınmıştır.²⁴²

²³³ Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.61.

²³⁴ Karpaz, *Türk Siyasi Tarihi*, s.125.

²³⁵ Demirel, "Demokrat Parti", s.277.

²³⁶ Demirel, "Demokrat Parti", s.501.

²³⁷ Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, s.322.

²³⁸ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.277.

²³⁹ Özgür Mutlu Ulus, *Türkiye'de Sol ve Ordu 1960-1971*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.375.

²⁴⁰ Metin Heper, *Türkiye'nin Siyasal Hayatı*, Doğan Kitap, İstanbul, 2011, s.280.

²⁴¹ Bozarslan, *Türkiye Tarihi İmparatorluktan Günümüze*, s.324.

²⁴² Metin Heper, *Türkiye'nin Siyasal Hayatı*, Doğan Kitap, İstanbul, 2011, s.281.

Nitekim Cumhuriyet'i kuran kadroların asker olmasının yanında ordu, her zaman için Cumhuriyet inkılaplarının garantörü konumunu “Köklü değişiklikler, halkın seçtiği bir iktidar tarafından değil, ordunun desteğini alan cumhuriyetçi kadro tarafından gerçekleştirilmiştir” sözüyle ifade etmiştir.

Ordu içinde, 1950’de iktidar devrinin gerçekleşmemesi için İnönü’nün talimatlarına göre hareket edebilecek bir kesim olduğu gibi, Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktidarı DP’ye teslim etmemesi durumunda müdahale etme düşüncesine sahip kesim de söz konusudur. Bu durumun asıl sonucu ise orduda artık ülkenin siyasi kaderinde söz sahibi olma yatkınlığının oluşmaya başlamış olmasıdır. 1940’ların ikinci yarısında ve 1950’de ise bu yatkınlık, çok partili hayata geçişin gerçekleşmesi şeklindedir. Yani ordu, genel itibarıyla iktidarın DP’ye demokratik teamüllerle devrini beklemiştir.²⁴³

3.3.3. 27 Mayıs Askeri Darbesi’ne Doğru

DP’ye yönelik askeri darbenin izlerine dair en somut kanıt, bir ihbar ile açığa çıkan “Dokuz Subay” olayı olarak bilinen cunta faaliyetidir. Nitekim ordu içinde DP iktidarından duyulan rahatsızlıkların 1954’e dayandığı bilinmekle birlikte Dokuz Subay olayı, Dünder Seyhan ve Orhan Kabibay liderliğinde, diğeri ise Talat Aydemir öncülüğünde oluşan iki cuntanın 1957’de birleşmesi sebebiyle dikkat çekmiştir. Cuntacılarla bağlantısını koparan Binbaşı Samet Kuşçu’nun ihbarıyla açığa çıkan olay karşısında Cumhurbaşkanı Bayar, Menderes’i olayın üzerine gitmesi yönünde telkin ederken Başbakan, orduyu rencide edecek bir tutumdan kaçınmayı tercih etmiştir.²⁴⁴ Öte yandan siyasi gerilimin yüksekliği ordu içindeki darbe yanlılarının hazırlıklarını hızlandırmış, onlar için bir tür meşruiyet kanıtına dönüşmüştür. Dinmeyen ya da dindirilemeyen gerilim ordu içindeki ılımlıları da darbe yanlılarına yaklaştırmıştır.²⁴⁵

3.3.4. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi

27 Mayıs’ın sabahı saat 07.00’de Ankara Radyosu’ndan kulaklara çalınan müdahale gerekçesi siyasilerin ülkeyi içine düşürdüğü çıkmazdan kurtarmak şeklinde özetlenmiştir.²⁴⁶ Aynı esnada tutuklamalar başlamış, milletvekilleri, kabine mensupları ve Genelkurmay

²⁴³ Çetin Yetkin, *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika*, Kilit Yayınları, Ankara, 2011, s.25-26.

²⁴⁴ Gökhan Ak, “Dokuz Subay Olayı”, *Türkiye’nin 1950’lili Yılları* içinde, haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s.286.

²⁴⁵ Demirel, *Türkiye’nin Uzun On Yılı*, s.344.

²⁴⁶ Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, s.152.

Başkanı Rüştü Erdelhun gibi isimler Kara Harp Okulu'na getirilmiş, Ankara dışında da 2. Ordu Komutanı Suat Kuyaş da tutuklananlar arasında yer almıştır.²⁴⁷

Radyoda okunan bildiri hareketin hiçbir siyasi partiye ya da gruba karşı yapılmadığı, tüm işlemlerin hukuk çerçevesinde yapılacağı vurgulanmış ise de uygulamada doğrudan DP hedef alınmış, parti teşkilatlarında yer almış isimler tutuklanmıştır. Askerlerin yönetime el koyması İstanbul ve Ankara'da, özellikle öğrenci kitleleri ve aydınlar tarafından sevinçle karşılanmış ama kırsal kesimden ise herhangi bir tepki gelmemiştir.²⁴⁸

Öte yandan askerlerin önemli bir kesiminin darbeyi koşulların zorlaması karşısında yerine getirilmesi gereken ahlaki bir ödev olarak gördüğü bilinmektedir. Darbenin önemli isimleri Cemal Gürsel, Cemal Madanoğlu ve Sıtkı Ulay gibi generallerin uzun süreli bir askeri rejim düşünmedikleri, darbeden ziyade hükümetin istifaya zorlanması fikrinde olduklarını belirtmişlerdir.²⁴⁹ Darbenin başarıya ulaştığı haberini alan ve 3 Mayıs'ta emekliliğe ayrılarak İzmir'e yerleşen Cemal Gürsel ise aynı gün Ankara'ya getirilmiştir.²⁵⁰

Netice olarak hiyerarşiden kopuk bir darbe girişiminin istediği amaca ulaşması ciddi bir sorun olmuş, darbeyi planlayanlar, ordunun geri kalanının kendilerini destekleyip desteklemeyeceği konusunda kuşku duymuş ve çoğunluğu, ister darbeye taraftar olsun ister olmasın, bekle-gör politikası izlemiş ve sonuca göre hareket etmiştir.²⁵¹ Örneğin Kara Harp Okulu Komutanı Orgeneral Sıtkı Ulay, hava kuvvetlerinin müdahaleye olan katılımını anlamak için evinin üzerinden birkaç jetin uçmasını talep etmiş, bunun ardından darbenin bir parçası olmuştur.²⁵²

3.3.5. Millî Birlik Komitesi ve İcraatları

Darbeden bir gün sonra müdahalenin hukuki altyapısının hazırlanması amacıyla İstanbul'dan Hukuk Fakültesi profesörleri Ankara'ya uçakla getirilmiş, oluşturulan "Bilim Heyeti'nden" bir Anayasa Komisyonu raporu talep edilmiş ve raporda darbenin, "adi ve siyasi bir hükümet darbesi" olmadığı savunulmuştur.²⁵³

²⁴⁷ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, s.62.

²⁴⁸ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.279.

²⁴⁹ Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, s.353-354.

²⁵⁰ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, s.64.

²⁵¹ Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı*, s.356.

²⁵² Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, s.64.

²⁵³ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, s.65.

Ardından darbede aktif olarak yer alan subaylardan oluşan bir Millî Birlik Komitesi (MBK) tesis edilmiştir.²⁵⁴ Komitenin bu kadar kalabalık yapısı 5 General'den ve diğerleri de Albay'dan Yüzbaşı'ya kadar alt rütbeli subaylardan oluşmuştur.²⁵⁵ Komiteyi teşkil eden çoğunluk, darbenin ordu hiyerarşisine zarar verebileceği endişesiyle mümkün olduğu kadar kısa sürede sivil yönetime geçilmesi taraftarıydı. Albay Alparslan Türkeş'in de aralarında bulunduğu ve sonradan “On Dörtler” olarak bilinecek kesim ise uzun soluklu bir askeri rejim sonrasında sivil yönetime geçilmesini ve kalıcı reformların yapılması gerektiğini savunmuştur.²⁵⁶

İstanbul'dan getirilen Bilim Heyeti'nin darbeyi meşru bir zemine oturtmasının akabinde MBK'nın, ülkeyi sivil idareye devretmeden önce yeni bir devlet yapısı, yeni bir anayasa ve kurumlar oluşturmasını önermiş, haziran ayındaki geçici Anayasa ile MBK geçici hükümet hüviyetini kazanarak ve MBK Başkanı, Devlet Başkanı ilan edilmiştir. Geçici hükümet bir tek yargı organlarını dışarıda bırakacak şekilde yasama gücünü doğrudan, yürütmeyi de Devlet Başkanı'nın atadığı kabine üzerinden elinde bulundurmıştır.²⁵⁷ MBK, kendi konumunu sağlamlaştırmak için beş bine yakın subayı emekli etmiştir.²⁵⁸

Temel anayasal düzenlemeler sonrasında sivil yönetime devri savunan “On Dörtler” in tasfiyesi ile ordu, “devlete nezaret etmek istiyor; fakat hükümet olmayı reddediyordu. Diğer bir ifadeyle ordu, halkın demokratik isteğini kabul ediyor; fakat demokrasinin sınırlarını tayin etme yetkisini kendi elinde” tutmayı tercih etmiştir.²⁵⁹

²⁵⁴ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s.152.

²⁵⁵ Aydın ve Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, s.69.

²⁵⁶ Findley, *Modern Türkiye Tarihi İslâm, Milliyetçilik ve Modernlik*, s.311.

²⁵⁷ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s.129.

²⁵⁸ Findley, *Modern Türkiye Tarihi İslâm, Milliyetçilik ve Modernlik*, s.311.

²⁵⁹ Karpas, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.55-56.

4. ARAP BASININDA 1960 DARBESİ, HÜDA VE FİLİSTİN GAZETELERİ ÖRNEK OLAYI

4.1. Hüda ve Filistin Gazeteleri Çerçevesinde 1960 Darbesi'ne Genel Bir Bakış

Osmanlı'da Yavuz Sultan Selim ile başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna kadar süregelen Ceziretü'l-Arap hâkimiyeti, bölgede Avrupalıların teşvikiyle müstakil/bağımsız Arap devletlerinin kurulması üzere daha durağan bir hâl almıştır. Fakat şu çok açıktır ki Türkiye Cumhuriyeti'nin bölge ile bağı hiçbir zaman kesilmemiştir. Gerek Anadolu'da gerekse Orta Doğu'da yaşanan olaylara bakacak olursak, Anadolu'da yaşananın Orta Doğu'yu Orta Doğu'da yaşananın da Anadolu'yu dolaylı veya doğrudan etkilediği görülebilmektedir. Türkiye'nin çok partili hayata geçiş sürecinin askeri darbe ile kesintiye uğratılmasının Arap yarımadasında ne şekilde karşılık bulduğunu ele almak, tarihsel arka planı da olan bu etkileşim gereği önem arz etmektedir.

Hüda ve Filistin gazeteleri, 27 Mayıs 1960 darbesinin Arap kamuoyundaki yansımalarını, yol açtığı tartışmaları ele almak adına referans alınması gereken başlıca iki yayın organıdır. Her iki gazetede de 27 Mayıs'tan (darbe gününden) itibaren ilk sayfalarından müdahaleyi okuyucularına iletmiş, akabinde de hemen hemen her gün Türkiye'deki gelişmelerle ilgili haberler ve analizler yapıldığı görülmüştür. Darbenin her aşaması ve sonrasında yaşananlar bu gazetelerde yakından takip edilmiş ve 1960 senesinin sonuna kadar düzenli olarak Türkiye ile alakalı haberler güncellenmiştir. Söz konusu iki gazete, çoğu zaman haberlerini *Reuters*, *United Press*, *Associated Press* ve *New York Times* gibi yabancı kaynaklar aracılığıyla oluşturmuşlardır. *Hüda ve Filistin* gazeteleri, genel olarak darbeyi çerçevelerken, “Beyaz İnkılâp” dedikleri askerî darbenin sinyallerinin önceden verildiğini fakat DP iktidarının bu işaretleri ciddiye almadığını vurgulamaktadır. Bu arada dikkat çekici olan, ikinci bölümde ele alındığı gibi, “Beyaz Devrim” betimlemesi DP'nin iktidara gelişi ve böylelikle yirmi yedi yıllık tek parti idaresinin sonlanması sebebiyle kullanılırken burada 27 Mayıs askeri müdahalesi için kullanılmasıdır.

Bu iki karşıt gelişmenin, farklı coğrafyalarda aynı terim ile betimlenmesinin nedeni söz konusu iki gazetenin 27 Mayıs müdahalesini demokrasi kaygısı üzerinden ele almamasına bağlanabilir. Gazeteler, darbeyi çerçevelerken onu, demokrasiyi kesintiye uğratan bir gelişme olarak görmemektedir. Giderek kötüleşen ve istikrarsızlığın yoğunlaştığı bir sürecin General Gürsel öncülüğündeki Silahlı Kuvvetler tarafından sonlandırıldığı havası hissedilir düzeydedir.

27 Mayısçıların lideri ve geçici anayasanın devlet ve hükümet başkanı kıldığı Cemal Gürsel'in profiline, askeri kariyerine çoğu zaman geniş yer verilmesi ve açıklamalarının dikkatle takip edilmesi de bu durumun bir göstergesidir. Gürsel'e, "Darbenin Komutanı, Türk Reisi, Türk Darbesinin Lideri, Türk Darbesinin Mühim Adamı ve Reis General Cemal Gürsel..." gibi ifadelerle hitap edilmesi de ona duyulan saygıyı ortaya koymaktadır. Ayrıca Gürsel'in hayatının okuyuculara ayrıntılı bir şekilde aktarıldığı da iki gazetede görülmektedir. Konuyla ilgili olarak *Hüda* gazetesinde 31.05.1960 tarihli "Türk Darbesinin Adamı Cemal Gürsel" başlığını taşıyan bir haber yayımlanırken, 28.05.1960 tarihli *Filistin* gazetesinde "Satırlarla Cemal Gürsel" başlıklı bir haber yer almıştır. İki haberde de Cemal Gürsel'in hayatından önemli kesitlere yer verilmiştir. Gürsel'in yaptığı basın açıklamaları da gazetelerde eksiksiz yer almış, çoğu zaman da ilk sayfadan duyurulmuştur.

Ayrıca süreç içerisinde yaşanan tutuklamalar, gösteriler, hukuksal değişiklikler, askerin faaliyetleri, siyasilerin durumu, Yassıada Mahkemeleri, özel olarak başbakanın ve kabinenin önde gelenlerinin yaşadıkları olaylar ve Millî Birlik Komitesi'nin yaptığı açıklamalar da sürekli olarak gazetelerde yer bulmuştur. Darbenin neden gerçekleştiği sorgulanmış ve süreçle ilgili yorumlar yapılmıştır. Sivil bir iktidara karşı yapılan bu askerî hareket açıklanmaya çalışılmış, asker ile iktidar arasındaki problemler incelenmiştir. Bu kapsamda diğer ülkelerin darbeye karşı tutumları da gazetelerde yer bulmuştur. Örneğin 28.05.1960 tarihli *Filistin* gazetesinde Londra, Tahran, Lübnan, Fransa, Rusya ve Güney Kore'de darbeyle ilgili yapılan yorumlar yer almıştır. Bu yorumlara eşlik edecek şekilde, Türkiye'nin NATO'ya bağlılığı her fırsatta vurgulanmıştır.

Gazetelerde darbe sonrası oluşturulan "Millî Birlik Komitesi" nin en yetkili organ olduğu kabul görmüştür. Yapılan birçok haberin "Millî Birlik Komitesi sözcüsünün yaptığı açıklamaya göre..." diye başlaması dikkat çekicidir. Komitenin vazifesinin geçici olduğu, yapılacak olan ilk seçimden sonra kendini feshedeceği, 14.06.1960 tarihli *Filistin* gazetesinde "Türkiye'nin Geçici Anayasasındaki En Önemli İçerikler" başlığı ile duyurulmuştur. Böylelikle hem MBK Başkanı Gürsel'in hem de komitenin çoğunluğunun hemfikir olduğu, uzun soluklu bir askeri rejim düşünülmeyeceği ve sivil yönetime geçiş sürecinin sağlanacağı söz konusu gazetelerde yer aldığı görülebilmektedir.

Bununla birlikte sözü edilen gazetelerde darbeye ilgili rutin haberlerin haricinde çok dikkat çekici haberler de mevcuttur. 28.05.1960 tarihli *Filistin* gazetesi "Türk Yetkilileri

Ürdün'deki Ordu Gününe Katılmadı" başlıklı haberde, darbenin gerçekleşeceği bilgisinin Ürdünlü askerî yetkililerin önceden bildiğini yazmıştır. Bu haber, 1960 Askerî Darbesi'nin

uluslararası arenada çok da sürpriz olmadığını ve askerin, yabancı ülkelerdeki muhataplarına durumu bir şekilde iletliğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Konuyla doğrudan bağlantılı olmasa da darbe gününden birkaç gün sonra, ülkedeki ortam hâlâ karışık iken Ürdünlü öğrencilerin Türkiye’ye turistik amaçlı gezi düzenlediği haberlerinin yapılmış olması, olayın Ürdün nezdinde önceden bilinen ve taraf olunan bir mesele olduğu tezini kuvvetlendirmektedir.

Dikkat çekici başka bir içerik ise, 09.06.1960 tarihli *Hüda* gazetesinde “Adnan Menderes Bize Bir Cami Yaptı. Ona Bir Minare Ekletti ve Ezan Okuttu. O Allah’ın Adamı...” başlıklı yazıdır. Haberin önemi, devrik Başbakan Menderes için olumlu bir içeriğe sahip olmasından ziyade, muhataplarının Ankara’nın Gölbaşı ilçesine bağlı Eymir köyü sakinleri olmasıdır. Bir Arap gazetesinin o tarihte Türkiye’nin köylerine kadar inebilmiş olup haber yapmış olması oldukça ilginçtir. Bu olay Arap basınının Türkiye’ye karşı olan alakasının derinliğinin anlaşılması açısından önemlidir. Gazetelerde bu minvalde birçok haberin yapıldığı görülmektedir.

Görüldüğü üzere 1960 Askerî Darbesi *Hüda* ve Filistin gazetelerinde oldukça geniş ve detaylı bir şekilde yer almıştır. Bu bölümde, her iki gazetede yapılan haberler, yoğunluklarına göre oluşturulan başlıklar altında sınıflandırılarak ayrıntılı bir şekilde incelenecek ayrıca tarihsel sürecini ve aktarılan gelişmelerin Arap basınındaki yansımaları ele alınacaktır.

4.2. 1960 Askerî Darbesi’ne Giden Süreç

İkinci bölümde ele alındığı üzere, 1960 darbesi karmaşık ve uzun bir sürecin neticesinde gerçekleşmiştir. Ordu içinde çeşitli seviyelerde cuntalar oluşturulmuş, “Dokuz Subay” olayında olduğu gibi kimileri ifşa edilmiştir. Buna karşılık DP iktidarı, özellikle de Menderes ordu içindeki bu gelişmelerin, Cumhurbaşkanı Bayar’ın uyarısına rağmen üzerine gitmemeyi tercih etmiştir. Öte yandan, ordu içindeki kesimlerin DP iktidarının kendi sosyal ve siyasal konumlarını sarstığını, ayrıcalıklı konumlarını yitirdiği de daha önce belirtilmişti. İkinci bölümde detaylı şekilde ele alınan bu gelişmelerin ışığında basın, askeri müdahalenin neden ve niçin yapıldığını kamuoyuna anlatmak ve meşruiyet zeminini teşkil etmek açısından önemli bir mecrayı teşkil etmektedir. MBK üyeleri, müdahalenin neden yapıldığını, ülkenin siyasal bir çıkmaza sürüklendiğini, DP iktidarının orduyu buna mecbur ettiğini vurgulayan açıklamalarda bulunmuştur.

Atıfta bulunulan *Hüda ve Filistin* gazeteleri de bu açıklamalara/iddialara ve bunların üzerine yapılan yorumlara oldukça geniş yer vermiştir. Hatta en yetkili isim olarak Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in tüm açıklamalarına önem verilmiş ve bu açıklamalar sürmanşetten yayımlanmıştır. Yayımlanan açıklamalarda General Cemal Gürsel'in büyük ölçekli fotoğrafları da sıklıkla kullanılmıştır. Bu kapsamda darbeye giden sürecin nedenlerinin Gürsel tarafından açıklandığı ve millettten destek talep edildiği bir haber şöyledir: "General Gürsel, Ankara Radyosu'nda şahsi bir açıklama yaptı. Açıklamada şöyle dedi: -Ülkenin başına gelen son durumlar ve siyasi olaylar, Türkiye'de kardeşler arasında kanlı bir mücadeleye dönüştü. Durum gittikçe kötüye ilerledi. Siyasiler ülkenin geleceği ile oynadılar. Ülkeyi gerçek felaketlere sürüklediler. (Ve sordu) Ne zamana kadar bu süreç devam edecekti? Bizim üzerimize düşen bir şey yapmadan sakince beklemek mi olmalıydı? Ve ben, aylardır bunu düşünüyorum. Sürekli düşünce hâlindeyim. Siyasilere doğru bir yol konuldu. Ancak onların siyasi arzuları, gerçekleri görmelerine engel oldu. Onları körleştirdi. Ve işlerin yürümesi için şiddete (güce) başvurdular. Ve onlar çıkardıkları yasalarla Türk halkının, kendilerine mecbur ve bağlı kalacağını sandılar. Beyanın devamında General Gürsel dedi ki: -Türk evlatlarının çoğunun okuması-yazması yoktur. Ancak onlar okuma-yazma bilen milletlerden daha çok şeyler anlayabilmektedirler. Bütün bu sebeplerden dolayı bu hareketi başlattık ve devletin idaresini ele geçirdik. Ve hiçbir zaman diktatörlüğü düşünmedik. Tek hedefim; Türk halkına, demokratik bir sistem bırakmaktır. Ve ben, Türk halkından sadece ilerlemelerini istiyorum. Zannediyorum ki, tüm ülke benimle... Darbenin komutanı dedi ki: -Bazı kötü insanlar bambaşka yollara başvurmaktadırlar. Ama bunu başaramayacaklar ve biz, bu kötülüklere fırsat vermeyeceğiz. Türk halkına düşen, bu zor günlerde kanunlara bağlı kalmaları, emirlere uymaları ve üzerimize düşen vazifeleri yapmamız için bizlere yardımcı olmalarıdır. Bu hareketin başarıyla sonuçlanması için sorumlulara destek olmaları gerekmektedir."²⁶⁰ Açıklamadan da anlaşıldığı üzere Cemal Gürsel, aslında kötüye giden sürece mecburen dur dediklerini, hatta askerin olayın bu noktaya ulaşmaması için elinden geleni yaptığını, fakat iktidarın olayların gidişatını ve uyarıları görmezden geldiğini vurgulamıştır. Bu sebeplerle darbenin düzen getirmekten başka bir amacının olmadığı söylenmiş ve en kısa zamanda sivil ve demokratik düzenin kurulacağı teminatı da verilmiştir. Beyanda halkın ferasetine güvenildiği dile getirilmiş ve destek istenmiştir. Aslında bu açıklamadan Gürsel'in bazı konularda tereddütlere sahip olduğu da açıkça görülmektedir. "Zannediyorum ki tüm ülke benimle..." şeklindeki ifadeleri de bu tezi

²⁶⁰ *Filistin Gazetesi*, "General Gürsel'in Beyanâtı", (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

güçlendirmektedir. Ayrıca halkın cuntacıların yanında olmama ihtimali de kuvvetli bulunuyor olmalıdır ki; “Türk halkına düşen, bu zor günlerde emirlere ve kanunlara uymalarıdır” şeklinde bir ifade de kullanılmıştır.

Bu kapsamda darbeden hemen sonra Gürsel tarafından yapılan başka bir açıklamanın haberi şöyledir: “Yaşça yaşlı olan (eski asker) Komutan Cemal Gürsel, Türk halkına yaptığı konuşmasında ‘Başımızdakileri durmadan uyardık; ancak hiçbirini beni dinlemedi. Bu nedenle kısa süreliğine de olsa hükümeti ele almak ve Türk siyasetini idare etmek sorumluluğunu üstlendim. Ben diktatör değilim; liderlik gibi bir amacım da yok, bunda gözüm de yok. Sadece işleri daha iyi bir hâle getirmek ve bu olaydan şerefimiz ile kurtulmak istiyorum. Allah’a, bu darbe tek damla kan dökülmeden bittiği için şükrediyorum. Ne zaman ki güvenlik ve barış sağlanır; o zaman sorumluluklarımı tamamen siyasilere devretmeyi kabul edeceğim.’”²⁶¹ bu açıklamada da görüldüğü üzere Cemal Gürsel bu darbeyi yapmak mecburiyetinde olduğunu çünkü uyarılarının dinlenmediğini açıklamaktadır. Haberde darbenin üstlenilmesi gereken bir sorumluluk olduğu, bu nedenle gerçekleştirildiği vurgusunun yapıldığı da görülmektedir. Gürsel’in açıklamalarında kendisinin diktatörlük gibi bir amacının olmadığını, siyasi uçuruma sürüklenen ülkeyi bu durumdan çıkarmak için müdahale edildiği şeklindeki yargısı da görülmektedir. İkinci bölümde vurgulandığı üzere bu açıklamalar, ordunun uzun soluklu bir askeri rejim yerine demokrasiye, kendi gözetiminde ve oluşturduğu düzende en kısa sürede dönüleceğine dair ibarelere de sahiptir.

Darbenin neden yapıldığı ve niçin buna mecbur kalındığına dair açıklamaların yanında, söz konusu gazeteler sürece dair bazı analizleri de barındırmaktadır. İlgili haber-analizler incelendiğinde Türkiye resmî makamlarından gelen açıklamalardan çok da farklı bir söylemin olmadığı görülmektedir. Her iki gazetede de analizler, darbe öncesinden gerekli uyarıların yapıldığı fakat iktidarın bunu dikkate almadığı düşüncesini öne çıkarmaktadır. Bu sebeple darbe kaçınılmaz olmuştur ve kesinlikle şaşırtıcı değildir. Zira bu minvalde yapılan bir haber şöyledir: “İstanbul- Tekrarlanan uyarılara, kanunların ihlali ile ilgili yapılan ricalara rağmen Adnan Menderes, sert siyasetini sürdürmüş; şiddete başvurmuş, hapishaneler dolmuş; dergiler, gazeteler, fakülteler, üniversiteler kapatılmıştır. Bunları yaparken karşısına çıkan tepkileri bitireceğini düşünmüştür. Ancak bu şekilde kendi kendini tüketmiş ve ordu ayağa kalkmıştır.”²⁶² *Hüda* gazetesinin bu yorumunda, darbenin gerekçeleri ordunun hükmündeki söylemleri destekler nitelikte sıralanmıştır. Konuyla ilgili birçok iddia mevcuttur. Gazeteye

²⁶¹ *Hüda Gazetesi*, “Türkiye’de Darbe”, (31.05.1960, Salı). Bk. Ek-1; Ek-2.

²⁶² *Hüda Gazetesi*, “Türkiye’de Darbe”, (31.05.1960, Salı). Bk. Ek-1; Ek-2.

göre bu despot rejime darbenin olmaması zaten mümkün değildir ve asker gereğini yapmıştır.

Yine *Hüda* gazetesi darbeden önce yapılan uyarıların iktidar tarafından dikkate alınmadığını iddia etmiştir.

Hüda gazetesi başka bir haberinde darbeden önceki sürecin skandallarla dolu olduğunu ileri sürmüş ve kolluk kuvvetlerinin de bu skandallarda iktidar tarafından kullanıldığını iddia etmiştir. Gazeteye göre faili meçhuller başta olmak üzere kanunsuz cezalandırmalara varana kadar birçok skandal mevcuttur. Bu minvalde yapılan bir haber şöyledir: “Ankara- Öğrenci her ne olursa olsun yaş dal gibidir. Eğilip bükülüp, işlem görebilir. Bir patlama olmadığı sürece hayatta kalabilir...”

Son günlerde Menderes, öğrencileri şiddetli ve acımasızca cezalandırmak için önemli kararlar verdi. Polisler, öğrencilere tazyikli su ile saldırıp, onları buradan karanlık dehlizlere götürerek işkence yapıyorlardı. Öldürülen öğrenciler, kazılan mezarlara veya eski kuyulara atılıyor, çürüyene kadar oralarda bekletiliyordu. Hatta buzdolabına atılarak soğuktan ölen öğrenciler vardı. Bu cesetlerin, ailelerine gösterildiği de ortaya çıktı. Hâlbuki sessiz yığınların, değersiz görülen halkın, o öğrencilerden pek çok beklentisi vardı. Böylece Robert Koleji’nin Sosyal Bilimler alanından mezun olan Adnan Menderes’in içinden, eski, gizlenmiş Osmanlı ortaya çıktı.”²⁶³ Görüldüğü üzere başbakan hakkında çok ciddi ithamlar mevcuttur. Haber, bununla birlikte öğrenci protestolarındaki dedikoduları referans alması açısından da hayli ilginçtir. Ortaya atılan bu iddialar *Hüda* gazetesine göre darbenin çanlarını çalan hadiselerdir. Halkın oyları ile iktidar olan ve “Yeter Söz de Karar da Milletin” mottosu ile siyaset sahnesine çıkan Demokrat Parti’nin halkı baskı altına aldığı, gençleri barbarca öldürdüğü hatta bunları ailelerine de gösterdiği iddia edilmiştir. Bu haberde en dikkat çekici husus, Adnan Menderes hakkında yapılan yorum olmuştur. Gazete, Menderes’in içinde gizlenmiş olan Osmanlı’nın ortaya çıktığını yazmış ve bu durumu, Robert Koleji mezunu olmasına yakıştıramamıştır.

Filistin gazetesinin de darbe hakkında yorumları mevcuttur. Gazetede İbrahim Sıkça isimli köşe yazarının bir yazısında darbeye giden süreç hakkında şu yorumlar yer almıştır: “İnsanların, ordunun darbe sebepleri hakkında, Türk siyaseti üzerine çok bilgi sahibi olmalarına gerek yoktur. (Demokrasi kaderine bırakılmış, tabi tamamen gömülmediyse)

²⁶³ *Hüda Gazetesi*, “Adnan Menderes’in Son Günlerde Yaptığı Skandalların Skandalları”, (02.06.1960, Perşembe). Bk. Ek-1; Ek-2.

Hükümeti desteklemeyen gazeteler kapatılmış, muhalif liderlerinin görüşlerini sunmaları engellenmiş, öğrenci liderleri tutuklanmış ve Sn. Adnan Menderes, bireyselliğe yakın bir yönetim şekline doğru sistemi götürmüştür. Nezih ve özgür seçimlerin olmasının önüne geçmiştir. İnsanların görüşlerini dile getiremeyeceği bir ortam oluşmuş ve bu olaylar birleşerek patlamaya sebep olmuştur. Türkiye’de büyük şehirlerde eylemler gerçekleşmiştir.”²⁶⁴ Bu yoruma göre, 27 Mayıs müdahalesinin neden gerçekleştiğini bilmek için Türk siyasetinin genel hatlarına, Cumhuriyet sonrası dönemin siyasal dinamiklerine dair bilgi sahibi olmak gereksizdir. Böylece Menderes’in diktatörce tutumunun ordunun müdahalesinin tek sebebi olduğunun altı çizilmiştir. İkinci bölümde detaylı bir şekilde ele alındığı üzere, müdahalenin tek parti rejimi ve çok partili hayata geçiş sürecindeki gelişmeler ve aktörleri içeren karakteri ihmal edildiği, bu yorumda net bir şekilde görülmektedir.

Yine *Filistin* gazetesinde Demokrat Parti’nin zaten demokratik yollarla hükümete gelmediği de iddia edilmiştir. Yapılan habere göre “Sn. Adnan Menderes’in liderliğini yaptığı Demokrat Parti’nin gayrimeşru yöntemlerle yönetime geldiği söyleniyor.”²⁶⁵ iddiasında bulunulmuş, böylelikle darbeye giden sürecin ne kadar da yerinde olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Bu iddia CHP kanadından da defalarca gündeme getirilmiştir. Seçimlerde şaibe bulunduğu ve bu nedenle gayrimeşru olduğu her seçimden sonra gündemi işgal etmiştir. Hatta CHP’liler kendilerinin can güvenliklerinin de olmadığını her fırsatta dile getirmişlerdir. Bu iddia en başta İsmet İnönü tarafından dillendirilmiştir. *Filistin* gazetesinde de bu iddiayı destekler bir haber mevcuttur: “İstanbul/Reuters- “Türk komutan yaptığı basın toplantısında, geçen sene mayıs ayında Halk Partisi Lideri ve Eski Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün, Menderes hükümeti yetkilileri tarafından suikasta maruz kalacak iken kurtardığını söyledi. Yanındaki 6 asker ile beraber Sn. İnönü’nün arabasının önünü kesip onu öldürmeye çalışan silahlı kişi, Demokratlara çalıştığını söyledi.”²⁶⁶ ifadeleri ile İnönü’nün darbeden önce gündeme getirdiği can güvenliği meselesinin resmî ağızlarca teyit edildiği duyurulmuştur. Aslında bu tarz haberler Demokrat Parti’nin darbeye giden süreci iteklediği algısının Filistin gazetesine hâkim olduğunu göstermektedir. Gazetede “Haberlere göre darbe gerçekleştirilmeden bir hafta önce Menderes hükümetine uymadıkları için ordunun büyük komutanları için (ordunun büyük komutanları) azledildi. Bu komutanlar, ev hapsine çarptırılıp yerlerine daha küçük yaşta kişiler getirildi.”²⁶⁷ haberinin sürmanşetten

²⁶⁴ *Filistin Gazetesi*, “Hızlıca Türk Darbesi”, (30.06.1960, Perşembe).

²⁶⁵ *Filistin Gazetesi*, “Menderes’in Partisi Hükümeti Gayr-i Meşru Şekilde Ele Aldı”, (08.09.1960, Perşembe).

²⁶⁶ *Filistin Gazetesi*, “Türk Komutanı İnönü’yü Ölümden Kurtardı”, (25.06.1960, Cumartesi).

²⁶⁷ *Filistin Gazetesi*, “Gidenlerden (Kaçanlardan) Haberler”, (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

verilmesi de bu tezi doğrular niteliktedir. Her iki gazeteye de baktığımız zaman gerek yapılan yorumlarda gerekse Türkiye’den aktarılan haberlerdeki çizgi, darbenin bozulan düzene dur demek maksadı ile yapıldığını her fırsatta tekrarlar niteliktedir. 27 Mayıs öncesi süreçle ilgili iddiaların darbeye giden süreçle veya darbe ile ilgili muhalif hiçbir haberin yapılmaması, Demokrat Partililerin özellikle Menderes veya Bayar’ın hiçbir açıklamasının gazetelerde yer almaması da dikkat çekicidir.

4.3. Darbe Günü ve Sonrasında Yaşanan Hadiseler

27 Mayıs Darbesi’nin *Filistin* ve *Hüda* gazetelerinde ilk sayfadan ve büyük puntolarla duyurulduğunu görüyoruz. *Hüda* Gazetesi darbe günü ve akabinde yaşananları kısa notlarla geçse de *Filistin* gazetesi darbeye önem atfetmiş ve olaylara geniş bir yer ayırmıştır. Darbenin ertesi günü Filistin gazetesi “Ankara- Türk ordusu Beyaz Darbe yaptı. Tek bir damla kan dökülmeden ‘hükümet’ ele geçirilip büyük devlet adamları tutuklandı.”²⁶⁸ haberiyle darbeyi “Beyaz Darbe” olarak duyurmuştur. Darbe için bu ifadenin seçilmesi oldukça dikkat çekicidir. Beyaz Darbe ifadesinin ilerleyen süreçlerde de gazetede sıkça kullanıldığı görülecektir. Gazetede aynı gün verilen başka bir haberde eylemin detayları şöyle anlatılmıştır: “Türk darbesinin lideri, meclisi feshetti. Siyasi eylemleri engelledi ve Türkiye’nin dünya ile olan bağını kopardı. Türk Kara Kuvvetleri komutanı darbe yaptı. (Beyaz Darbe) Bayar’ı, Menderes’i ve birçok liderleri tutukladı. General Gürsel; ISAF’a (NATO) bağlılığını açıkladı ve Türkiye’nin geleceği için “temiz seçimler” yapmak istediğini söyledi.”²⁶⁹ Haberle Türkiye’nin dünya ile bağının koptuğu belirtilmiştir. Zaten ilerleyen tarihlerde yapılan açıklamaların yabancı basından aktarılması da bu gerçekliği destekler nitelikte olacaktır. Ayrıca NATO’ya bağlı olduğu açıklamasının Gürsel’in ilk beyanında yer alması da cuntanın bu bağı oldukça önemseydiğini göstermektedir.

Filistin gazetesinin darbe günüyle ilgili yabancı basının geçtiği haberleri de birinci sayfadan verdiğini görüyoruz. Örnekleri şu şekildedir:

“*United Press*- İlk darbe açıklaması Ankara Radyosu’ndan dün sabah saat 8’de yayımlandı. Darbe gece yarısı gerçekleştirildi. Ordu, hızlıca hareket edip ülkenin idari gücünü ele geçirdi.”

“*Associated Press*- “Darbe, gün doğmadan havaya sıkılan kurşunlar ile başladı. Kurşun sesleri, sabah 5’te Ankara sokaklarında duyulmaya başladı.” Ajans dedi ki “Ordunun yaptığı

²⁶⁸ *Filistin Gazetesi*, “Beyaz Darbe”, (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

²⁶⁹ *Filistin Gazetesi*, “Darbe”, (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

ilk icraatlardan biri Bayar'ın köşkünü kuşatmak, çatışma olmadan Bayar'ı tutuklamak ve ardından diğer tüm hükümet yetkililerinin evlerini kuşatmak oldu.”

“*Reuters*- Türkiye’de yönetime şimşek hızıyla el konuldu. Zırhlı araçlar, orduya bağlı atlı birlikler, Ankara ve İstanbul sokaklarında dolaşmaya başladı. Ankara Radyosu, darbenin kan dökülmeden tamamlandığını söyledi.”²⁷⁰ haberleri büyük puntolarla verilmiştir.

Gazetenin 1960 yılının sonuna kadar geçtiği haberlerin birçoğunu bu haber kaynaklarından edindiği görülmektedir. Özellikle İngiltere ve Amerika menşeli gazetelerin seçilmiş olması oldukça dikkat çekicidir. Türkiye’nin dünya ile olan bağı koptu tezi savunulsa da Avrupalı kaynaklar haberleri Ankara Radyosu’ndan geçmiştir. Aslında *Filistin* gazetesi için burada dikkat çekici olan, haber kaynağı olarak genel itibarıyla Türkiye’nin değil Amerikalı ve İngiliz haber ajanslarının seçilmiş olmasıdır. Bununla beraber gazetenin darbe günü ve takibi süreçte yaşananlarla ilgili Ankara Radyosu’ndan geçtiği nadir haberler de mevcuttur. Bunlardan birisi şöyledir: “Ankara Radyosu’nun ilk açıklaması: Ordu, ülkede yaşanan antidemokratik süreçten dolayı yönetime belli bir süreliğine el koydu. Vatandaşların, evlerinden çıkmamaları istendi. Ordu, NATO’ya ve Merkezi Antlaşma Teşkilatı’na bağlı kalacağını açıkladı.”²⁷¹ haberi yayımlanmıştır. Gazetenin Ankara Radyosu’nun ilk açıklaması diye geçtiği bu haberde antidemokratik sürece el konulduğu dile getirilirken sokağa çıkma yasağının ilan edildiği de duyurulmuştur.

Darbe günü hava kuvvetlerinin tutumu ile ilgili müstakil bir haber de yapılmıştır. Haberde “Ankara Radyosu’nun beyanatına göre ‘Hava kuvvetleri, ordunun hükümeti ele geçirmesine büyük katkılarda bulundu.’ Habercilerden biri, Ankara ve İstanbul üzerinde dolaşan jetlerin, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin emri altında olduğunu ilettiler. Ankara ve İstanbul Radyosu, vatandaşlardan dışarı çıkmamalarını ve yeni emirler için radyoyu takip etmelerini istedi.”²⁷² ifadeleri ile hava kuvvetlerine ayrı bir önem verilmiştir. Darbenin generallerinden Sıtkı Ulay’ın hava kuvvetleri desteğini görmek için evinin üzerinden jetlerin uçurulması talebinin bu noktada hatırlanması gerekmektedir. Haber, bunun yanı sıra orduda bir eşgüdüm olduğunu da ortaya koyar niteliktedir. Haberde sokağa çıkma yasağının yanı sıra halkın sükûnete davet edildiği de görülmektedir. Bu minvalde yapılan ve yasakların çerçevesinin çizildiği emsal bir haber ise şöyledir: “Askerî birlikler doğal hayatın, bugün Ankara ve Türkiye’nin her yerinden başlayacağını; hizmetlerin normalleşeceğini, insanların işlerine

²⁷⁰ *Filistin Gazetesi*, “Darbe Nasıl Gerçekleşti”, (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

²⁷¹ *Filistin Gazetesi*, “İnkılabın Siyaseti”, (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

²⁷² *Filistin Gazetesi*, “Darbede Hava Kuvvetleri”, (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

dönebileceğini ve halkın akşam saat 9'a kadar, sokaklarda özgürce alışverişlerini ve ihtiyaçlarını giderebileceğini; ancak akşam 9'dan sabah 5'e kadar sokağa çıkma yasağı olacağını söyledi. Ankara Radyosu, ana caddelerde toplanılmasının yasak olduğunu ve bankalardaki hesapların ikinci bir emre kadar dondurulduğunu ilettiler. Türk halkını sakinliğe ve sükûnete davet etti. Ayrıca tüm halkın, ordunun işini kolaylaştırması gerektiğini söyledi.”²⁷³ satırlarıyla akşam 9'dan sabah 5'e kadar sokağa çıkma yasağı tekrar vurgulanmıştır. Ayrıca ana caddelerde toplanmanın yasaklandığının duyurulması da yapılacak olan karşı hareketlenmelerden ve sokak eylemlerinden duyulan çekinceyi göz önüne sermektedir. Banka hesaplarının dondurulması kararı da yine dikkat çekici bir detay olarak görülmektedir.

Gazetenin, cuntacıların faaliyetleriyle ilgili yaptığı göze çarpan başka bir haber şöyledir: “Selanik'ten yapılan açıklamaya göre İstanbul'dan gelen birlikler, Edirne'ye ve diğer Avrupa sınırı illerine ulaşır yönetimi ele geçirdi ve yapılan açıklamaya göre, İran'dan Yunanistan'a kadar sınırlar kapatıldı. Dün sabahtan itibaren tüm dünya ile telefon bağlantıları, ulaşım yolları ve haberleşme kaynakları kesildi.”²⁷⁴ ifadeleriyle sınırların İran'dan Yunanistan'a kadar kapatıldığı ve sınır illerinde yönetimin ele alındığı vurgusu da yapılmıştır. Bir diğer açıklama *Filistin* gazetesinde yayımlanmıştır: “General Cemal Gürsel şöyle dedi: Bilinmektedir ki; darbenin komutanı Atatürk ilkelerine bağlıdır. Türkiye'nin iç işlerine karışan dış müdahalelere ve Türkiye'nin dış politikasını belirlemelerine de karşıdır. Ayrıca şu an için siyasi partilerin varlığında da zorunluluk görülmemektedir.”²⁷⁵ Bu beyan, askeri müdahalenin Türkiye'nin iç siyasetiyle ilgili bir olgu olduğuna vurgu yapmaktadır. Konuyla ilgili yönlendirme faaliyetlerinin Türkiye'nin iç meseleleriyle müdahale olarak görüleceği ve bunun kesin bir dille ret edildiği vurgulanmıştır. Öte yandan siyasi partiler vurgusu ise, darbe sonrası kapatılan tek siyasi partinin DP olmasını da göz ardı eder niteliktedir.

Yapılan haberlerde ordunun tüm ülkede tam manasıyla kontrol sağlamasına dair içerikler görülmekte, bu konuda özellikle hava trafiğine dair kaygılar dile getirilmektedir. “Atina'ya inen iki uçak komutanı şöyle bir açıklamada bulundu: ‘Türkiye'deki durum şu anda sakin görünüyor. Zırhlı araçlar, ordu birlikleri ve atlı birlikler sokaklarda devriye yapıyorlar. Uçaklardan biri İsviçre hava yollarına bağlı olup Ankara'dan geldiği, diğerinin de olimpik

²⁷³ *Filistin Gazetesi*, “Günlük Şehir Hayatı”, (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

²⁷⁴ *Filistin Gazetesi*, “Sınırların Kapatılması”, (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

²⁷⁵ *Filistin Gazetesi*, “Darbenin Komutanı, Partilere ve Dış Müdahalelere Karşı”, (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

hava yollarına bağı İstanbul seferli uçak olduğu bildirildi. Olimpik hava yolları uçağının pilotu, ordu birliklerinin uçuştan önce uçağın önünü kestiğini, 60 yolcunun indirilip yolcusuz gitmesine izin verildiğini söyledi. Açıklamanın devamında, İstanbul'daki köprülerin geçişe kapatıldığını belirtti. Tahran'dan gelen haberlere göre ordu tam manasıyla ülkeye el koyduğunu, karşılarında hiçbir direniş görmediğini söyledi. Ayrıca sokağa çıkma yasağına uymayanlara ateş açma emri verildiğini duyurdu.”²⁷⁶ Yunanistanlı ve İsviçreli iki pilottan geçilen bu haberde de hava trafiğinin durdurulduğunu ve yurt dışına çıkmaya çalışanların da engellendiğini görüyoruz. Ayrıca askerî birliklerin sokaklarda devriye hâlinde olduğu ve dışarı çıkma yasağına uymayanlara ateş açıldığı da Tahran kaynaklı olarak verilmiştir.

Gazete Demokrat Parti'den sonra ülkedeki yegâne siyasi parti olan CHP'nin lideri İsmet İnönü'nün, darbe sonrası durumuyla ilgili haber de yapmıştır. “Ankara Radyosu'nun dün geceki açıklamasına göre Sayın İsmet İnönü'nün sağlık durumu iyi olup diğer eski hükümet görevlileri güvendedirler. Ve United Press'in verdiği acil habere göre, askerî yönetim iyi bir tavır sergilemekte olup birkaç gün içinde yönetimi sivil bir hükümete bırakmak istiyor.”²⁷⁷ Bu haber ile İsmet İnönü'nün sağlık durumunun iyi olduğu belirtilirken diğer hükümet görevlilerinin de güvende olduğu vurgusu yapılmıştır. Ayrıca askerin iyi bir tavır sergilediği, en kısa zamanda yönetimi sivil hükümete bırakarak hayatın normalleşmesini istediği bilgisinin geçildiğini görülmektedir. Bu söylem, asker tarafından her fırsatta dile getirilecektir. Gazete ilerleyen tarihlerde normalleşmeleri aralıklarla haber yapmaya devam edecektir. Bu haberler şöyledir: “Ankara'daki İngiltere Radyosu'ndan gelen açıklamalara göre Ankara, İstanbul ve tüm Türkiye Cumhuriyeti'ndeki yaşam normale döndü. İstanbul'da bütün marketler ve kütüphaneler ve resmî daireler eski doğal hâlini aldı.”²⁷⁸ Sokağa çıkma yasağı belli saatlerde devam etse de 29 Mayıs tarihli haberde de fark edildiği gibi darbeden iki gün sonra normalleşmenin başladığına dikkat çekilmektedir. “Yabancı ülkeler ile demir, deniz ve hava yolları tekrar açıldı. Bankalar ise yarın hizmete geçerken, üniversitelerin bayram tatili sebebiyle 9 Haziran'dan önce açılmayacağı duyuruldu.”²⁷⁹ haberiyle de kapatılan demir, deniz ve hava yollarının kısa sürede açıldığı bilgisi verilmektedir. *Filistin* gazetesinin darbenin yapıldığı andan itibaren normalleşme sürecine varıncaya kadar Türkiye ile oldukça alakalı olduğu da bu çerçevede dikkat çekicidir.

²⁷⁶ *Filistin Gazetesi*, “Gidenlerden (Kaçanlardan) Haberler”, (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

²⁷⁷ *Filistin Gazetesi*, “Türkiye'deki Darbeden Son Haberler”, (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

²⁷⁸ *Filistin Gazetesi*, “Doğal Hayat”, (29.05.1960, Pazar).

²⁷⁹ *Filistin Gazetesi*, “Öğrencilerin Kutlamaları”, (29.05.1960, Pazar).

Hüda gazetesinin aynı minvalde yaptığı haberler bu kadar detaylı olmamıştır. Gazete darbeden dört gün sonra “Türkiye’de Darbe” başlıklı haberi ile olayı duyurmuştur. Haberde “İstanbul- Tekrarlanan uyarılara, kanunun bitmesiyle ilgili yapılan ricalara rağmen Adnan Menderes, sert siyasetini sürdürmüş; şiddete başvurmuş, hapishaneler dolmuş; dergiler, gazeteler, fakülteler, üniversiteler kapatılmıştır. Bunları yaparken karşısına çıkan tepkilerin bitirileceği düşünülmüştür. Ancak bu şekilde kendi kendini tüketti ve ordu ayağa kalktı... Eski dönemin yöneticileri tutuklandı ve bazıları Marmara Adası’ndaki hapishaneye götürüldüler. Tutuklananlara, zarar verilmeyeceğinin sözü verildi.”²⁸⁰ satırlarıyla konuyla ilgili detay verilmeden ordunun kötü giden sürece dur dediği ve yönetime el koyduğu duyurulmuştur. Bu haberden üç gün sonra darbenin sürmanşetten tekrar duyurulduğunu görüyoruz. İlgili satırlar şöyledir: “Türk darbesi komutanı General Cemal Gürsel, askerî bir darbe gerçekleştirdi. Türk halkına adil, düzgün ve demokratik bir anayasanın sözünü verdi. Yaptığı açıklamalardan biri, Batılı müttefiklerine bağlı kalacağı; hapishanelerde bulunan tutuklu liderlerin, mahkemelerde kendilerini savunabilecekleri ve eğer beraat ederlerse yetkilerine geri dönebilecekleri idi.”²⁸¹ Haber, orduya hâkim olan görüşü tekrar etmekte, Batılı müttefiklerle bağın süreceğine değinilmekte ve yasal süreçlerin başlayacağına vurgu yapmaktadır.

Gazetede darbenin yapıldığı gün ve takibi günlerle ilgili müstakil başka haber yapılmamıştır. İleride incelenen haberle daha net görülecektir ki *Hüda*’nın 1960 Askerî Darbesi’ne bakışı genel itibarıyla olumlu bir yaklaşımla Cemal Gürsel odaklı şekillenmektedir.

4.4. Darbe Sonrası Cumhurbaşkanının, İktidarın ve Demokrat Partili Yöneticilerin Durumu

Darbe sonrası belki de en önemli konu Demokrat Partililerin durumlarının ne olacağıydı. Bu mesele ülke gündemini uzun süre işgal etmiştir. Darbeyi sevinçle karşılayanlar olsa da halkın çoğunluğu Menderes ve diğer yetkililere ne olacağını daha doğrusu nasıl bir muamele göreceklarını merakla takip ediyordu. Gürsel, suçu olmayanlar vazifelerine geri dönerler dediyse de bunun çok gerçekçi olmadığı sonraki süreçte görülecektir. Darbe akabinde sayısız tutuklama yapıldığına değinilmişti. Demokrat Partili siyasilerden yerelden merkeze olmak üzere pek çok isim tutuklanmıştır. *Filistin* ve *Hüda* gazeteleri de bu tutuklamaları aralıklarla duyurmuş ve siyasetçilerin durumlarıyla ilgili birçok haber yapmıştır. Bu haberlerden belki

²⁸⁰ *Hüda Gazetesi*, “Türkiye’de Darbe”, (31.05.1960, Salı). Bk. Ek-1; Ek-2.

²⁸¹ *Hüda Gazetesi*, “Darbe”, (02.06.1960, Perşembe). Bak. Ek-1; Ek-2.

de en dikkat çekici olanı tutuklananlar arasındaki intihar hadiseleridir. Yassıada sürecinde özellikle Namık Gedik ve Celal Bayar'ın intihar haberleri gazetelerin sütunlarını aralıklarla işgal etmiştir.

Filistin gazetesi, 28 Mayıs tarihli haberinde “Darbeden sonra ilk tutuklananların arasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Büyük Millet Meclisi (Parlamento) Başkanı Refik Koraltan, İç İşleri Bakanı Namık Gedik, Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Türk Genel Kurmay Başkanı ve Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Savunma Bakanı Etem Menderes var.”²⁸² ifadeleriyle ilk tutuklamaları böyle duyurmuştur. Gazete Adnan Menderes'in tutuklanmasını ise “Ankara Radyosu Başbakan Adnan Menderes hakkında hiçbir açıklama yapmamıştı. Ta ki dün öğlene kadar... Yapılan açıklamaya göre Eskişehir'den Konya'ya kaçmadan önce tutuklama gerçekleştirildi. Diğer liderlerle beraber gözaltına alındığı söylendi. Ayrıca Türkiye'deki muhalefete karşı göstermiş olduğu hoşgörüsüz icraatlardan dolayı diğer hükümet yetkilileriyle birlikte, mahkeme karşısına çıkarılacağı açıklandı.”²⁸³ şeklinde müstakil bir haber olarak vermiştir. Bu habere “Menderes Nasıl Tutuklandı” başlığının atılması da aslında en merak edilen şeyin Menderes'in durumu olduğunu göstermektedir. İçerikte, diğer hükümet yetkilileriyle beraber mahkeme önüne çıkacağının yazılması da bu tezi destekler nitelikte olmuştur. Menderes'in Konya'ya giderken tutuklanmasının gazete tarafından “kaçarken tutuklandı” şeklinde geçilmesi oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca gazete Menderes'in tutuklandıktan sonra istifa ettiğini de yazmıştır. İddiaya göre “Ordu komutanları, Menderes hükümeti yetkililerini tutuklamaya devam etti. Sn. Adnan Menderes, Anadolu'da yakalandıktan sonra istifasını Celal Bayar'a ilette. Fakat Başkan Celal Bayar, Menderes'in istifasını kabul etmedi. Bayar'ın istifayı kabul etmemesinin hiçbir anlamı olmadığı belirtildi.”²⁸⁴ söylenerek Bayar'ın bu istifanın önüne geçtiği ifade edilmiştir. Haberde de görüldüğü üzere Bayar'ın hemen pes etmek taraftarı olmadığı açıktır. Belki de seçilmiş bir lider olarak böyle bir darbeyi doğru bulmaması oldukça tabiidir. Fakat bu fayda vermeyecek, kendisi de hükümet yetkilileri gibi tutuklanmaktan kurtulamayacaktır. Tutuklananlar önce bulundukları yerlerde en yakın asayiş merkezlerine alınmış kısa süre içerisinde de Yassıada'ya sevk edilmişlerdir. Bu sevk ile alakalı olarak “İstanbul'dan gelen resmî olmayan haberlere göre Sn. Bayar, Menderes ve eski hükümet yöneticileri, İstanbul'un 10 mil güneyinde bulunan askerî deniz üssü Yassıada'ya nakledileceklerdir. Yargılanma

²⁸² *Filistin Gazetesi*, “Bir Dizi Tutuklama”, (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

²⁸³ *Filistin Gazetesi*, “Menderes Nasıl Tutuklandı”, (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

²⁸⁴ *Filistin Gazetesi*, “Bayar İstifayı Reddetti”, (29.05.1960, Pazar).

sürelerine kadar gözaltında kalacaklardır. Askerî hükümet yetkilisinden gelen haberde, bir daha böyle bir olayın yaşanmayacağı, bunun intihar olacağı söylenmiştir.”²⁸⁵ haberi geçilmiş ve bir daha eski döneme dönülmemesi için gerekenlerin yapılacağı, yoksa bunun darbeyi yapan kadro için bir intihar olacağı ifadeleri kullanılmıştır.

Kaynak olarak askerî bir hükümet yetkilisinden faydalanılmıştır. Bu, gazetenin cuntacı askerlerle gerektiğinde iletişim kurabildiğini göstermektedir. Ayrıca yargılama sürecinin İstanbul’a 10 mil uzaklıkta bir adadaki askerî üsse yapılmasının haberde yer alması da dikkat çekicidir. Bu olağan bir kalkışma için önceden alınmış tedbir olarak yorumlanabilir. İlerleyen süreçte asker, polis ve partililer tarafından girilen karşı hareketlenmeler görülecektir. Yargılamaların merkezî yerlerde bulunması, hareketlenmelerin o bölgelere doğru kayması ve bunun cuntacıları sıkıntıya sokabilmesi göz ardı edilemeyecek etkenler olarak değerlendirilmiş olmalıdır. Bu kapsamda birçok kişinin kalkışma iddiasıyla tutuklanması aynı tezi destekleyecektir. *Filistin* gazetesi de ilerleyen süreçte Menderes taraftarlarının bu kalkışmalarda tutuklanmalarıyla ilgili müstakil haberler yapacaktır. Demokrat Parti milletvekillerinin öncülük ettiği kalkışmalar ile ilgili olarak “United Press’in açıklamasına göre; dün akşama kadar 300 Demokrat Partili (Menderes’in Partisi) Türkiye Büyük Millet Meclisi vekili tutuklandı. Gürsel’in kurduğu hükümete karşı yapılacak bir kalkışma teşebbüsü dolayısı ile milletvekilleri derdest edildi. Ordudan gelen haberlere göre, yakalananların Marmara’da bir adaya nakledildikleri duyuruldu.”²⁸⁶ haberi yapılacak ve 300 vekilin tutuklanarak Yassıada’ya götürüldüğü duyurulacaktır. Aslında bu hareketlilik cunta açısından oldukça önemlidir. Ayaklanmaların önceden tespit edilmiş olması cuntayı olası bir sondan kurtarmış ve daha sıkı tedbirler almaya itmiştir. Olaydan sonra da tutuklamaların devam ettiği görülmüştür. Bu kapsamda *Filistin*’de yapılan bir haber şöyledir: “Ankara-Yeni Türkiye hükümeti, ses getiren adımlar atarak merkezî yönetime bağlı; esasa, akla ve adalete uygun adımlar attı. Şahsi çekişmeleri bir kenara bırakıp hak ve vatan sevgisini öne çıkardı. Ancak ülke geneline yayılmış fesadın ve adli makamlara yapılmış şikâyetlerin sonrasında General Cemal Gürsel, 403 yöneticinin tutuklanmasına yönelik talimatlarda bulundu. Bunların çoğunun, Menderes’in lideri olduğu Demokrat Parti’nin üyesi olduğu görüldü. Bu zamana kadar sakin olan hükümet, iki senedir; liderlere, vatan evlatlarına istibdat uyguladı. Böylelikle sonları geldi. Şu an kendisi (Adnan Menderes) ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar, adalet önüne çıkıp haklarındaki iddiaları duymak ve adaletin

²⁸⁵ *Filistin Gazetesi*, “Yassı Ada”, (31.05.1960, Salı).

²⁸⁶ *Filistin Gazetesi*, “300 Milletvekilinin Tutuklanması”, (02.06.1960, Perşembe). Bk. Ek-1.

haklarında hükmünü öğrenmek üzere Ankara'daki bir hapisanede bekliyorlar. Aynı şekilde 403 kişinin kaderi de şahitlerin, ipuçlarının ve sonucun durumuna göre şekillenecek. Türk liderlerinin toplu tutuklanmaları sürerken Atatürk'ün yol arkadaşı ve cumhurbaşkanlığındaki halifesi Şeyh-i Celil İsmet İnönü, durumlar düzelene ve seçim olana kadar hükümete katkı sunacağını belirtti.” satırları ile de görüldüğü üzere üst düzey 403 kişi alınan tedbirler kapsamında gözaltına alınmıştır.

Tutuklamalar yapılırken İsmet İnönü'nün cuntanın yanında olduğu vurgusunun yapılması da dikkat çekicidir. Ayrıca haberde cuntacıların akla ve adalete uygun adımlar attığı, şahsi çekişmeleri bir kenara bırakarak vatan sevgisini ön plana çıkardığı yorumları yapılmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi gözaltına alınanların öncelikle yakalandıkları yerlerde hapsedilmiş olduğunun bu haberde de teyit edildiği görülmektedir.

Darbe sonrası DP'li siyasilerle ilgili en dikkat çekici olaylardan biri de şüphesiz ki yaşanan intihar vakalarıdır. Yassıada'daki tutukluluk ve yargılama sürecinde devletin önde gelenlerinin intihar girişiminde bulunduğu bilinmektedir. Bu isimlerden Namık Gedik ve Celal Bayar, *Filistin* ve *Hüda* gazeteleri tarafından sıklıkla haber yapılmıştır. *Filistin* gazetesi intiharlarla ilgili ilk haberi “İçişleri Bakanının İntiharı” başlığı ile geçmiştir. Haberde “United Press Ankara- Türk askerî birliklerinden gelen resmî yazıya göre Menderes'in hükümetinde, İç İşleri Bakanlığı yapan Dr. Namık Gedik, dün sabah erken saatlerde intihar etti. Dr. Gedik (49), Menderes hükümetinin önde gelen isimlerinden olup, Türk halkını kışkırtmasında önemli rol oynadı. Kendisi, 6 sene İçişleri Bakanlığı yaptı.”²⁸⁷ ifadeleriyle Gedik'in intiharı duyurulmuştur. Haberde Gedik'le ilgili Türk halkının kışkırtılmasında önemli rol oynadığının ifade edilmesi dikkat çekicidir. İçişleri bakanının intiharıyla ilgili detaylar da ilerleyen süreçte müstakil olarak verilmiştir. Haberde “(Gedik) Derin bir nefes alarak pencereden atlamış ve kafatası parçalanmıştır. Her ne kadar eski Savunma Bakanı Etem Menderes ve Gedik'ten sorumlu gardiyan bacaklarından tutsa da düşmesine engel olamamışlardır.”²⁸⁸ satırlarıyla detaylar duyurulmuştur. Gedik'in neden intihar ettiği ve intihar sonucunda durumun ne olduğu o günkü gazetede yer almamıştır. Bu intiharla ilgili haberin *Hüda* gazetesinde *Filistin*'den üç ay sonra yer aldığı görülmektedir. Haberde “Ölmesine izin verin- Ankara'daki askerî okulun 4. katının penceresinden kendini atan Gedik'in ölmesine izin verin... Menderes döneminde, polis teşkilatına başkanlık yaparken Namık Gedik, Türk halkına yaptığı işkenceler ve öğrencilere yaptığı zulüm ile

²⁸⁷ *Filistin Gazetesi*, “İç İşleri Bakanının İntiharı”, (31.05.1960, Salı).

²⁸⁸ *Filistin Gazetesi*, “Nasıl İntihar Etti”, (31.05.1960, Salı).

tanınıyor.”²⁸⁹ ifadeleriyle intihar böyle duyurulmuştur. Habere “Ölmesine izin verin.” cümlesiyle başlanması ilginçtir. İntihardan sonra Gedik’in durumuyla ilgili bir bilgi verilmezken *Hüda* gazetesinde hakkında çeşitli ithamların yapıldığı da görülmektedir. Gedik gibi Celal Bayar da intihar teşebbüsünde bulunmuştur. Bayar’ın intiharı ile ilgili olarak “Associated Press’in haberine göre geçen pazartesi gecesi Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar, boynuna geçirdiği kravatla intihar etmeye kalkmış; ancak bir subayın durumu fark etmesi üzerine kravatı çözmüştür.”²⁹⁰ haberi yapılmıştır. Bayar’ın bu teşebbüsünün bir subayın durumu fark edip müdahale etmesi sonucu başarısız olduğu bilgisi bu haberde geçilmiştir. Fakat Bayar’ın intihar etmeye kararlı olduğu ilerleyen zamanlarda bu teşebbüsünü tekrarlamasından anlaşılabacaktır. İlk intihar eyleminden dört ay sonra *Filistin* gazetesi Bayar ile ilgili “Bayar’dan Başarısız Bir İntihar Girişimi Daha” başlığıyla bir haber daha yayınlanmıştır. Haberde “Ankara A.P.- Türkiye’yi yöneten Millî Birlik Komitesi sözcüsünden gelen habere göre Türkiye Eski Cumhurbaşkanı Sn. Celal Bayar, iki gün önce tutuklu bulunduğu Yassıada’daki hücresinin banyosunda, kendini asmaya çalıştı. Fakat durumu fark eden bekçinin içeri girmesi sonucu, bilincini kaybeden Bayar’a oksijen takviyesi yapıldı.”²⁹¹ satırlarıyla ikinci intihar girişimi duyurulmuştur. Bayar’ın bu teşebbüsü de fark edilmiş ve intihar etmesinin önüne geçilmiştir. İntiharla ilgili başka bir haber ise şöyledir: “İstanbul/Routers- Eski Konya sorumlusu, eski dönem vekilleri ile tutuklu bulunduğu Yassıada’da bileklerini keserek intihar etti.”²⁹² Haberde intihar eden kişi Konya sorumlusu olarak belirtilmiştir. Bu şahıs yüksek ihtimalle Demokrat Parti il başkanıdır. *Filistin* gazetesinde yapılan bu haber intihar haberlerinin sonuncusudur.

Haberlerde tutukluların durumlarının her iki gazete tarafından yakından takip edildiği görülmektedir. Bu minvalde yapılan başka bir haber şöyledir: “Ankara/Routers- Millî Birlik Komitesi sözcüsü, İstanbul’a yakın Yassıada deniz üssünde yaptığı açıklamada, iki gün önce 3 kez kalp krizi geçirerek vefat eden kişinin Sn. Adnan Menderes değil sekreterinin olduğunu belirtti. Sözcü, Eski İç İşleri Bakanı Namık Gedik’in yakalandıktan sonra intihar ettiğini ve dün gömüldüğünü belirterek Sn. Adnan Menderes’in kriz geçirdiğini yalanladı.”²⁹³ denilerek Menderes’in sağlık durumunun iyi olduğu teyit edilmiş ve ölenin sekreter olduğu belirtilmiştir. Dikkat çeken bir husus ise Gedik ile ilgili intiharın sonucunda

²⁸⁹ *Hüda Gazetesi*, “Namık Gedik”, (07.09.1960, Çarşamba).

²⁹⁰ *Filistin Gazetesi*, “2. İntihar Denemesi”, (02.06.1960, Perşembe). Bk. Ek-1.

²⁹¹ *Filistin Gazetesi*, “Bayar’dan Başarısız Bir İntihar Girişimi Daha”, (27.09.1960, Salı). Bk. Ek-1.

²⁹² *Filistin Gazetesi*, “Türkiye’de Menderes Dönemi Liderlerinden Biri İntihar Etti”, (15.07.1960, Cuma).

²⁹³ *Filistin Gazetesi*, “Türkiye’nin Değişik Yerlerinde Devrim Mahkemeleri Kuruldu”, (04.08.1960, Perşembe).

ne olduğu önceki haberlerde belirtilmezken burada intiharın ölümle sonuçlandığı ve cenazenin gömüldüğü duyurulmuştur. Bunun yanı sıra başka bir haberde de “Ankara’dan gelen resmî haberlere göre Menderes hükümeti millî eğitim bakanı, dün Yassıada’da vefat etti. Vefat eden bakan, 48 yaşındaydı.” açıklamasıyla eğitim bakanının Yassıada’da vefat ettiği de duyurulmuştur. Gazetelerin bu intihar ve ölüm vakalarını oldukça önemsedığı haberleri ilk sayfalardan duyurmasından anlaşılmaktadır.

Tutukluların yargılama sürecinin devamında da durumlarının ne olacağı ile ilgili haberler yapıldığı görülmektedir. Konuyla ilgili bir haberde “İstanbul- M.A.T. Turizm, Radyo ve Gazete Yayınları Dairesi genel müdürü, yaptığı basın toplantısında, gazetecilerin sorularını yanıtladı. Eski dönemin adamlarının nasıl yargılanacağı sorusu üzerine “Bunun meşruiyeti, yüksek sorgu heyetine emanettir.” dedi. Ayrıca ilk önce Celal Bayar ve Adnan Menderes’in yargılanmalarına başlanacağını, sonra da diğer devlet erkânı ile devam edileceğini düşünmekteyim, dedi.” ifadeleri ile Menderes ve Bayar’ın konumları icabı mahkeme önüne çıkan ilk isimler olacağı duyurulmuş ve tutukluların yargılama durumları ile ilgili olarak da özel bir heyetin kurulacağı söylenmiştir.

Görüldüğü üzere Filistin ve Hüda gazeteleri darbenin taraflarını sıkı bir şekilde takip etmiştir. Tutuklamalardan, Yassıada sürecinde intiharlara, Demokrat Parti taraftarlarının yaptığı kalkışmalar sonucu yaşadıklarına ve yargılama süreçlerinin nasıl olacağına kadar birçok haberin yapıldığı görülmüştür.

4.5. Demokrat Partililere İtham Edilen Suçlar

Demokrat Partililer darbe öncesinde ve sonrasında çeşitli suçlamalara maruz kalmışlardır. Bunlardan bazıları mahkemelerin ortaya çıkarmasıyla sabit olmuşsa da birçoğu akla ve mantığa aykırı iddialar olarak tarihe geçmiştir. Zaten bu minvalde yapılan suçlamalar ilerleyen süreçte gerçek olan iddiaların da önüne geçecek ve Yassıada Mahkemeleri meşruiyetinin sorgulanmasına sebebiyet verecektir. Menderes ve arkadaşlarına karşı yapılan bu suçlamalar *Hüda* ve *Filistin* gazetelerinde de yer almıştır. İddiaların çoğunda Türk resmî makamlarından yapılan açıklamalar esas alınmıştır. *Hüda* gazetesinde bu mevzu ile alakalı çok detaya inilmeyen bir yayın politikasının olduğu görülmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere mezkûr gazete Gürsel’le ilgili haberlere veya onun yaptığı açıklamalara ağırlıklı olarak yer vermeyi daha çok tercih etmiştir. *Filistin* gazetesi ise bu konu üzerine oldukça geniş bir şekilde eğilmiş hatta yaptığı haberlerle davacı pozisyonuna düşmüştür.

Hüda gazetesinin bu konudaki tek haberden ibaret yorumu şu şekildedir: “İstanbul-Tekrarlanan uyarılara, kanunun bitmesiyle ilgili yapılan ricalara rağmen Adnan Menderes, sert siyasetini sürdürmüş; şiddete başvurmuş, hapishaneler dolmuş; dergiler, gazeteler, fakülteler, üniversiteler kapatılmıştır. Bunları yaparken karşısına çıkan tepkileri bitireceğini düşündü. Ancak bu şekilde kendi kendini tüketti ve ordu ayağa kalktı. Yaşça yaşlı olan (eski asker) Komutan Cemal Gürsel, Türk halkına yaptığı konuşmada ‘Başımızdakileri durmadan uyardık; ancak hiçbirini beni dinlemedi. Bu nedenle kısa süreliğine de olsa hükümeti ele almak ve Türk siyasetini idare etmek sorumluluğunu üstlendim.’”²⁹⁴ Haberde Menderes’le ilgili birçok suçlama yapılmıştır. Bu suçlamalar sebep gösterilerek Gürsel’in bu darbeyi yapmakta ne kadar haklı olduğu da anlatılmak istenmiştir. Zaten Gürsel’in yöneticilere gereken uyarıyı önceden yaptığının fakat bunun dikkate alınmadığının yazılması ve aynı gün yapılan başka bir haberde methedilerek Gürsel’in hayatının anlatılması bu tezi desteklemektedir.

Filistin gazetesi darbe gününden itibaren Türkiye’yi yakından takip etse de Demokrat Partililerle ilgili suçlamalara günler sonra sayfalarında yer vermiştir. *Hüda* gazetesi suçlamalara ilk sırada yer verip sonucu darbeye bağlarken *Filistin*, tersi bir metot izlemiştir. Gazetede darbe ve yaşanan olaylar ilk sıralarda yer bulmuş itham ve iddialar ise aralıklarla haber yapılmıştır. Bu kapsamda Filistin gazetesinin yapmış olduğu ilk haber cuntacıların ele geçirdiği silahlar ile ilgilidir. Haberde “Menderes’in adamlarının elinde toplamda 5.700 adet silahın olduğu tespit edildi. Kurt avı öne sürülerek alınan bu silahlara el konulacağı duyuruldu.”²⁹⁵ bilgisi verilmiş ve bu silahların yalan beyanlarla alınmış olduğu iddia edilmiştir. Haber her an karşı bir kalkışmanın olabileceğinin en ciddi kanıtı olarak görülebilir. Zaten ilerleyen dönemlerde yaşanan kalkışmalarda bu silahlara devlet tarafından el konulduğu görülecektir. Gazete belirli aralıklarla bu kalkışmaları da duyurmuş ve DP’lileri baş aktörler olarak geçmiştir. Konuyla ilgili bir haberde “İzmir/Routers- Polis güçleri ve askerler darbeye karşı bir kalkışma ve kumpas suçlaması ile Demokrat Partilileri tutukladı. Şu ana kadar tutuklananların sayısı 61’e ulaştı. Tutuklananların tamamının Menderes döneminde, hükümette olan Demokrat Partililerden oluştuğu öğrenildi.”²⁹⁶ satırları ile Demokrat Partililerin Gürsel’in başını çektiği darbeye karşı bir kumpas ve

²⁹⁴ *Hüda Gazetesi*, “Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Hükümet Lideri Adnan Menderes ve Beraberindekilerden 200 Kişi Hapiste”, (31.05.1960, Salı). Bk. Ek-1; Ek-2.

²⁹⁵ *Filistin Gazetesi*, “5.700 Silah”, (02.06.1960, Perşembe). Bk. Ek-1.

²⁹⁶ *Filistin Gazetesi*, “Menderes’in Partisi Gürsel Dönemine Kumpas ile Suçlandı.”, (02.07.1960, Cuma).

kalkışma içinde olduğu bu sebeple de tutuklamaların gerekleştittiği duyurulmuştur. Bu, cunta yönetiminin DP’lileri tutuklamak için bulduğu bir metot mudur, sorusu ise tartışmalıdır.

Geçilen başka bir haberde ise DP’lilerle ilgili ithamlar çok daha ciddidir. Bilgi Millî Birlik Komitesi’nden aktarılmıştır. Fakat bu bilgi bir iddiadan öteye gider mi bu bir tartışma konusudur. Habere göre “Ankara Reuters: Millî Birlik Komitesi sözcüsünden gelen açıklamada; Ankara ve İstanbul’da toplu mezarlarda ve buzdolaplarında, Menderes dönemine ait 90 tane cesedin bulunduğu açıklandı. Sözcü açıklamasında, aralarında 5 veya 6 kadın bulunan ve 400’e yakın Demokrat Partili milletvekilinin tutuklandığını belirtti. Şimdiye kadar Menderes, Bayar ve arkadaşlarının yargılanması için yürütölen soruşturmanın devam ettiği, iddialar arasında kanunları çiğnemek, yolsuzluk yapmak ve faili meçhul cinayetler gibi daha birçok suçlamanın olduğunu duyurdu. Sözcü açıklamasının devamında suçlular hakkında herhangi bir şikâyetin olması hâlinde, yargılanacaklarını ve idam hükmü ile cezalandırılacaklarını belirtti. Bazı vekillerin hükümete karşı kalkışma yapmaya hazırlandığına dair delillerin bulunduğunu ifade etti.”²⁹⁷ satırları ile 90 faili meçhulün bulunduğu yazılmış ve şikâyet olması hâlinde suçluların idamla yargılanacağı duyurulmuştur. Fakat suçlular kimdir ve cesetler kime aittir, bu konu ile ilgili bir bilgi verilmemiştir. Haberde aynı zamanda komitenin devrik hükümeti kanunları çiğnemek ve yolsuzluk yapmakla suçladığı görölmektedir. Gazetenin bir gün sonra aynı içerikle tekrar haber yaptığı görölmektedir. Bu bilgide Millî Birlik Komitesi’nden geçilmiştir. Haberde “Ankara Reuters- Millî Birlik Komitesi sözcüsünden gelen resmî açıklamada Türk ordusu mensuplarının, Menderes dönemine ait toplu mezarlar arandığı açıklandı. Korgeneral Ertuğrul Alatlı, gazetecilerden gelen sorular üzerine, ellerinden gelen bütün imkânlar ile aramaların devam edeceğini belirtti.”²⁹⁸ iddiaları tekrar gündeme getirilmiş ve komitenin faili meçhuller için gerekli çalışmayı yaptığı bildirilmiştir. Bu tarz iddialar içeren açıklamaların ilerleyen tarihlerde abartılı ve kasıtlı olarak yapılmış olduğu görölecektir.

Filistin gazetesinde Celal Bayar’ın şahsına yöneltilen önemli suçlamalarda mevcuttur. Haberde “Bayar’ın Yargıtay’da yargılanacağını ve ona vatana ihanet, anayasayı ihlal suçları yöneltileceği söylenebilir. Bunun sebepleri ise Bayar’ın ülkenin selametini etkileyen bu olaylarda, faili mutlak olarak görölməsi ve anayasayı ihlal etmesi; askerî okuldaki öğrencilere, askerlere ve siyasilere komplolar kurup, devlet mülkünü zimmetine geçirmesi ve başkalarını da aynı suçu işlemeye teşvik etmesidir. Yetkilerin, hükümet üyelerine ve

²⁹⁷ *Filistin Gazetesi*, “Buzdolaplarında Cesetler”, (02.06.1960, Perşembe). Bk. Ek-1.

²⁹⁸ *Filistin Gazetesi*, “Yeni Toplu Mezarların Aranması”, (03.06.1960, Cuma).

milletvekilleri baskı için kullanmıştır. Ayrıca anayasaya aykırı kanunlar çıkarmıştır.”²⁹⁹ suçlamalarında bulunulmuş ve “kendini faili mutlak olarak görmüştür.” sözleriyle de diktatörlükle itham edilmiştir. Bu kapsamda Bayar askerlere ve siyasilere komplolardan anayasayı ihlale kadar birçok suçla ilişkilendirilmiştir. Gazete bu haberi Turizm, Radyo ve Gazete Yayınları Dairesi genel müdürünün yaptığı resmî bir açıklamadan geçmiştir. DP’li yıllar ile ilgili *Filistin* gazetesinin ileri sürdüğü en ciddi iddialardan biri de seçimlerde usulsüzlüklerin yapıldığıdır. Konuyla ilgili haberde “Sn. Adnan Menderes’in liderliğini yaptığı demokrat partinin gayrimeşru yöntemlerle yönetime geldiği söyleniyor.”³⁰⁰ satırlarıyla DP’nin usulsüz yollarla iktidara geldiği iddia edilmiştir. Gazetede dönemle ilgili yapılan ithamların yer aldığı son haber bu olmuştur.

4.6. Darbeye Karşı Reaksiyonlar

1960 Askerî Darbesi’ne karşı farklı sosyolojik sınıflardan olumlu ve olumsuz tepkiler gelmiştir. Olumlu tepkiler sokak gösterileri şeklinde kendini gösterirken olumsuz tepkiler ise cuntaya karşı kalkışmalar şeklinde olmuştur. Darbe yanlıları eski yönetime karşı tepkilerin gösterildiği sokak eylemlerini cunta yönetimi yasaklayana kadar uzun bir süre devam ettirmiştir. DP taraftarları ise periyodik aralıklarla cuntaya karşı eylem yapmak için niyetlenmiş fakat bunda başarılı olamamışlardır. *Hüda* ve *Filistin* gazetelerinde bu reaksiyonlar belirli aralıklarla yer bulmuş ve konuyla ilgili çeşitli yorumlar yapılmıştır.

Hüda gazetesinde bu konuyla alakalı iki ayrı haberin yapıldığını görüyoruz. Ankara’nın Gölbaşı ilçesinde yapılan bir haberde “Eymir/Türkiye- Eymir köyü sakinleri, Başbakan Adnan Menderes’in tutuklanma haberi karşısında şoka girdiler. Başbakan, köy halkına cami ve minare yaptırarak, ezan okunması için para vermiştir. Ankara’ya 30 mil uzaklıkta olan köy sakinlerine göre böyle gururlu ve din üzerine olan bir adam; o ancak Allah’ın adamı (evliya) olabilir. Köylüler, böyle bir adamın işkence ve vahşetle alakası olamayacağını söylediler. Kahvede oturan köylüler ise şöyle dedi: “Biz her şeyin eskisi gibi iyi olmasını bekliyoruz.” Köy halkından çok azı okuma ve yazma bilirken Adnan Menderes isminden başka çok fazla bir şey bilmemekte. Bu köy gibi dokuz yüze yakın köy de hapiste olan Adnan Menderes’e hayatlarını feda etmek için yaşıyorlar. Kendisi ve dönemi hakkında çıkan dedikodular; bu gibi köylerde, çukurun dibinde yer alıyor. Köylüler bu sebeple gördüklerine ve duyduklarına inanmakta güçlük çekiyor. Menderes’in, kendilerine cami ve minare yaptığını; ezan

²⁹⁹ *Filistin Gazetesi*, “Bayar’a Yöneltilen Suçlar; Zimmete Para Geçirme, Komplo, Anayasa İhlali ve İhanet”, (21.07.1960).

³⁰⁰ *Filistin Gazetesi*, “Gayr-i Meşru Yöntemlerle”, (08.09.1960, Perşembe).

okunmasını sağladığını ve onun Allah'ın adamı olduğunu; fakat hapishanede olduğunu söyleyerek, buna olan şaşkınlıklarını dile getirmekteler.”³⁰¹ satırlarıyla darbeye karşı şaşkınlık ve Menderes hakkındaki olumlu düşünceler aktarılmıştır. Ayrıca köy halkının Menderes'in cami yaptıran bir Müslüman olduğu ve iddia edilen suçlamaları yapmayacağı sözleri de haberde yer almıştır. *Hüda*, köylülerin Menderes için hayatlarını feda edebileceğini ve bunun gibi birçok köy olduğunu da yazmıştır. *Filistin* ve *Hüda* gazetelerinde halkın Menderes hakkında olumlu düşüncelerinin ve darbeye karşı olduklarının aktarıldığı tek bilgi budur. *Hüda*'da konuyla alakalı diğer haber Gürsel'in yaptığı bir açıklamadır. Açıklamada “Ankara- General Cemal Gürsel yaptığı açıklamada; Menderes'e tabi olanlara yapılacak olan herhangi bir saldırıyı şiddetle cezalandıracaklarını belirtti. Türk halkından, Türkiye'nin iyi bir düzeni devam ettirebilmesi için kendilerine yardım etmelerini istedi.”³⁰² ifadeleriyle Gürsel'in sabık yöneticilerin haklarını ve güvenliklerini önemseydiği aktarılmıştır. Menderes ve arkadaşlarına yapılacak herhangi bir saldırının şiddetle cezalandırılacağı duyurulması dikkat çekicidir. Çünkü ilerleyen süreçte bu hassasiyetin aslında hiç de gözetilmediği açıkça görülecektir.

Filistin gazetesine bakıldığında konuyla ilgili birçok haberin yapıldığı görülmektedir. Alakalı ilk haber Gürsel'in darbe karşıtlarına hitaben yaptığı bir açıklamadır. Açıklamada “Bazı kötü insanlar bambaşka yollara başvurumaktadırlar. Ama bunu başaramayacaklar ve biz, bu kötülöklere fırsat vermeyeceğiz. Türk halkına düşen, bu zor günlerde kanunlara bağlı kalmaları, emirlere uymaları ve üzerimize düşen vazifeleri yapmamız için bizlere yardımcı olmalarıdır. Bu hareketin başarıyla sonuçlanması için halkımızın sorumlulara destek olmaları gerekmektedir.”³⁰³ ifadeleriyle herhangi bir kalkışmaya fırsat verilmeyeceği ve halkın bu zor günlerde desteğinin talep edildiği dile getirilmiştir. Gürsel'in darbeden hemen sonra böyle bir açıklamada bulunması cuntacıların zihninde kalkışmalarla ilgili tedirginliklerinin olduğunu gözler önüne sermektedir. Gürsel'in diğer açıklamalarında yaptığı uyarılar da bu tezi destekler niteliktedir. Aynı minvalde yapılan bir beyanda “Menderes yanlıları tarafından yapılacak hareketlenmeleri sezen General Gürsel, dün akşam bir açıklama yaptı. Açıklamasında “herhangi bir hareket karşısında Menderes'in ve eski bakanların hayatlarının tehlikeye gireceğini” söyleyerek tehditte bulundu. Ayrıca ‘Böyle bir

³⁰¹ *Hüda Gazetesi*, “Adnan Menderes Bize Bir Cami Yaptı. Ona bir Minare Ekledi ve Ezan Okuttu. O Allah'ın Adamı”, (09.06.1960, Pazartesi).

³⁰² *Hüda Gazetesi*, “General Gürsel Bir Tehdit Yayınladı”, (28.06.1960, Salı).

³⁰³ *Filistin Gazetesi*, “General Gürsel'in Beyanâtı”, (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

hareketin karşılığının çok sert şekilde verileceğini de dile getirdi.”³⁰⁴ satırlarıyla Gürsel’in kalkışmayı öncesinde tespit ettiğini, böyle bir tutumun tekrarlanması hâlinde Menderes ve arkadaşlarının hayatlarının tehlikeye gireceği ifade edilmiştir. Gazetenin bu ifadeleri bir tehdit olarak değerlendirmesi dikkat çekicidir. İlerleyen tarihlerde bu kalkışma hareketiyle ilgili bir açıklama daha yapıldığını görüyoruz. Bu açıklamada “Ankara- Türk darbesinin önemli komutanlarından General Kenan Ersoy, Menderes taraftarlarının yaptığı kalkışmanın başarısızlıkla sonuçlandığını açıkladı. Yaptığı basın toplantısında ordunun yüzlerce Menderes taraftarını yakaladığını ve çok miktarda silah ele geçirildiğini, bunların içinde çift namlulu silahların ve taramalı tüfeklerin olduğunu belirtti.”³⁰⁵ cümleleriyle üst düzey bir komutanın kalkışmayla ilgili detay verdiği görülmektedir. Ayrıca cuntaya karşı girişilen bu mücadelenin silahlı bir eylem planı olduğu ve faillerin tutuklandığı da haberde yer almıştır. Cuntaya karşı DP taraftarlarının bu kalkışmaları belirli aralıklarla devam etmiştir. Hatta bazılarında asker ve polisin de yer aldığı iddia edilmiştir. Bu iddianın bulunduğu bir haberde “İzmir Reuters Haber Ajansı’na göre polis ve askerlerden yirmi kişi, General Cemal Gürsel’in yaptığı darbeye karşı eylem ve faaliyetlerinden dolayı tutuklandı.”³⁰⁶ bilgisiyle sivil DP’lilerin yanında resmî görevlerde bulunan insanların da bu tarz bir kalkışmaya giriştikleri ve tutuklandıkları duyurulmuştur. Kalkışmalarla ilgili son haber “Türkiye’de Yönetime Karşı Olanlar Tutuklanıyor” başlığıyla verilmiştir. Haberde “İstanbul- Türkiye Millî Birlik Komitesi sözcüsü, on dört kişinin İstanbul’da şu anki yönetime karşı yapacakları bir kalkışma ve Türkiye’nin birliğini tehlikeye sokmak suçlarından yakalandığını duyurdu.”³⁰⁷ satırlarıyla Millî Birlik Komitesi’nden yapılan resmî açıklama duyurulmuştur. Bu son haberde “Muhalef olanlar tutuklanıyor.” genellemesinin yapıldığını da görülmektedir. Cuntaya karşı gelişen bu kalkışmalar Menderes yanlıları tarafından organize edilmiştir. Haberlerde de görüldüğü üzere bu teşebbüslerin hemen hemen hepsi sonuçsuz kaldığı görülmektedir. Ayrıca kalkışmaları yapanlar da devletin bekasına kastetmek suçundan tutuklanmıştır.

Tabii bu durumun tam tersi hareketlilikler de mevcuttur. Cuntacılar destek veren kitleler de mevcuttur. *Filistin* gazetesinin haberlerine göre kitleler darbeye karşı tutumlarını sokak eylemleri ve sevinç gösterileriyle göstermişlerdir. Darbe yanlıları Gürsel’e ve askerlere karşı

³⁰⁴ *Filistin Gazetesi*, “Darbeye Karşı Hareket”, (29.05.1960, Pazar).

³⁰⁵ *Filistin Gazetesi*, “Menderes’e Bağlı Birliklerin Direniş Planı (Kalkışma) Tespit Edildi”, (02.06.1960, Perşembe). Bk. Ek-1.

³⁰⁶ *Filistin Gazetesi*, “Gürsel’in Darbesine Karşı Bir Hareket”, (01.07.1960, Cuma).

³⁰⁷ *Filistin Gazetesi*, “Türkiye’de Yönetime Karşı Olanlar Tutuklanıyor”, (24.07.1960, Pazar).

destek sloganları atmış, tekrar eğitime başlayan üniversitelerin açılışlarında boy göstermişlerdir. Ayrıca resmî törenlerde de bu sevinç gösterilerine şahit olunmuştur. Hatta Gürsel, bu gösterilerden rahatsız olacak ve göstericilere kendisine destek verdikleri hâlde buna bir son vermelerini isteyecektir. Belki de bu Menderes taraftarları ile darbe yanlılarının sokakta bir çatışma yaşamaması için alınan bir önlemdir. Filistin gazetesinde darbe yanlılarının tutumlarını “Askerler ve öğrenciler sistemin değişmesini havaya ateş açarak kutladı. Millî Birlik Komitesi, yapılacak tüm eylemlerin yasaklanabileceğini duyurdu. İstanbul caddeleri sevinçli eylemciler yüzünden izdihamlara şahit oldu. Vatandaşlar evlerine bayrak, sokaklara “Yaşasın Ordu” yazıları astı.”³⁰⁸ haberiyle duyurmuştur. Görüldüğü üzere darbenin olmasını mutlulukla karşılayanlar olmuştur. İstanbul’da bu gösterilerin izdihamı varacak düzeyde olduğu da vurgulanmıştır. Ayrıca sokaklara “Yaşasın Ordu!” yazılarının asılması oldukça dikkat çekicidir. Başka bir haberde İstanbul’da yaşanan olayların bir benzerlerinin Ankara’da da yaşandığını görüyoruz. Haberde “Ankara’daki rahatsız edici eylemler ve sevinç gösterileri arasında, ordu komutanları ve üniversite öğrencileri vardı. Sloganlar atıldı. Ne oldu Menderes’e, nerede eski diktatör diye bağırıldı. Bu slogan akıllara Adnan Menderes’in, kendimden önceki başbakanı hatırlamıyorum, sözünü anımsattı.”³⁰⁹ satırlarıyla Ankara’da yaşanan aynı tarz olayların da “Rahatsız Edici Gösteriler” ifadeleriyle geçildiği görülmektedir. Göstericilerin Menderes’in diktatör olduğuna dair atılan sloganlarının akıllara kendisinin önceki başbakanı hatırlamıyorum sözlerini getirdi ifadeleri de haberdeki dikkat çekici satırlardandır. Gürsel bu eylemlerin artması üzerine, “Halk rahatsız edici eylemleri durdurmalıdır.”³¹⁰ açıklamasını yapmak zorunda kalmıştır. Gürsel’in bu talimattan hemen sonra belki de kendini destekleyenlerden tepki çekmemek için bir açıklama daha yaptığı görülmektedir. Açıklamada “Ofisinin penceresinden halka hitap eden General Cemal Gürsel “Biz, kara günlerin geri gelmeyecek şekilde gitmesini garantilemek istiyoruz. Desteğiniz için teşekkürler.” dedi. Orada bulunan kalabalık, Ankara askerî okulu komutanı ve direnişin liderlerinden biri olan General Sıtkı Oğlak’a büyük bir sevgi gösterisinde bulundu, üzerindeki madalyaları almak için hücum ettiler.”³¹¹ ifadelerinden Gürsel’in eylemcilere destekleri için teşekkür ettiği görülmektedir. Gürsel’in bu açıklamasından aslında eylemlerden rahatsız olmadığı fakat düzenin bozulmaması için onlara evlerine dönme talimatı verdiği anlaşılabilmektedir. Haberde vatandaşın kara

³⁰⁸ *Filistin Gazetesi*, “Öğrencilerin Kutlamaları”, (29.05.1960, Pazar).

³⁰⁹ *Filistin Gazetesi*, “Darbeden Haberler”, (30.05.1960, Pazartesi).

³¹⁰ *Filistin Gazetesi*, “Türkiye’den Son Haberler”, (30.05.1960, Pazartesi).

³¹¹ *Filistin Gazetesi*, “Kara Günler”, (31.05.1960, Salı).

kuvvetleri komutanına gösterdikleri alakanın ne kadar ileri düzeyde olduğunun bildirilmesi de darbeye karşı olumlu tavır sergileyen önemli bir kitlenin de olduğunu göstermektedir. Gazetede bu söylemi destekleyecek başka bir haber daha mevcuttur. Haberde “Yarım milyona yakın bir kalabalık; Menderes, Bayar ve eski iktidar yetkililerinin idam edilmesi için üzerinde idam yazan pankartlar ile eylem yaptı.”³¹² bilgisiyle sokak eylemlerinin ne boyutta olduğu görülmektedir. Eylemcilerin Menderes ve Bayar hakkında idam yazan pankartlar taşıması gösterilerin organize bir faaliyet olduğu düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. İdam fikrinin halk tarafından talep edilmesi elbette bunu yapacak cuntacıların elini rahatlatacaktır. Cuntacıları sokaklarda destekleyen bu kitlenin Halk Partili olması da ihtimaller dâhilindedir. Zaten o an için hâlihazırda tabanı veya örgütü olan başka bir parti de yoktur. Bu kapsamda İnönü’nün yapmış olduğu açıklamalar da Halk Partililerin cuntayı açıkça desteklediklerinin bir göstergesidir. Haberde “Türkiye, Cumhuriyet Halk Partisi Lideri Sn. İsmet İnönü, geçen dönemde Türk ordusunun yaptıklarının meşru olduğunu ve meşru gösterecek nedenleri olduğunu söyledi. Ayrıca General Gürsel’in şimdiye kadar yaptıklarını desteklediklerini ve bu hükümetin yaptıkları ile büyük bir başarı elde ettiğini, ifade etmiştir.”³¹³ satırlarıyla İnönü’nün cuntaya güçlü bir destek verdiği görülmektedir. Aslında darbe öncesinde Halk Partililerin askerle olan temasları ve sürecin bir nevi itekleyerek bu aşamaya gelmesi yapılan sokak gösterilerinin sosyolojik yapısının şifrelerini de göz önüne sermektedir.

Darbe öncesinde çeşitli üniversitelerde hükümet aleyhtarı gösteriler yaşanmıştır. Bu gösteriler sonucunda eğitime kısa bir süre ara verilmiş ve bazı fakülteler kapatılmıştır. Darbe sonrasında kapatılan üniversitelerin açılışlarında aynı kitlenin bu sefer kutlamalar için sokaklarda olduğu görülmüştür. İlgili haber şöyledir: “İstanbul- Dün aralarında binlerce öğrencinin de bulunduğu yirmi bin kişi, eski dönemde kapalı olan ve şimdi açılan İstanbul Üniversitesinin önünde eylem yaptı. Üniversite öğrencilerinin, orduya yönelik teşvik edici sloganlar attığı ve askerî bandonun da buna eşlik ettiği; ayrıca meydandaki direğe, Adnan Menderes’in maketinin asıldığı aktarıldı.”³¹⁴ satırlarıyla binlerce kişinin katılımı ile sokak eylemleri yapıldığı bilgisi geçilmiştir. Habere göre eylemcilerle ilgili ciddi bir iddia da mevcuttur. Eylemciler gösterilerde Menderes maketi asmışlardır. Belki de sabık başbakanın idamına giden süreç sokaktan gelen bu destekle daha da kolay hâle gelmiştir. Zaten darbe

³¹² *Filistin Gazetesi*, “Yarım Milyon Menderes ve Bayar’ın İdamını İstedi”, (11.06.1960, Pazartesi).

³¹³ *Filistin Gazetesi*, “İnönü, Türkiye-Rusya İlişkilerinin Düzeltilmesini İstedi”, (11.06.1960, Pazartesi).

³¹⁴ *Filistin Gazetesi*, “İstanbul’da Üniversite Açılışlarında Eylemler”, (14.06.1960, Salı).

öncesinde sokakta çatışma hâlinde olan polis ve öğrencilerin barıştırılması da ilerleyen günlerde yaşanacak olaylara karşı muhtemel bir önlemdir. Konuyla alakalı *Filistin* haberinde “Ankara’da Atatürk’ün anıtı önünde öğrenciler ve polis arasındaki barışı sembolize etmesi için üzerinde yeni mavi üniforması olan bir polis, öğrenciler ile kucaklaştı. Daha sonra beş yüz polis önde, 3 saf polisin öğrenciler ile el sıkıştığı bir tören yürüyüşü yapıldı. Öğrenciler, darbeye kadar ve sonrasında da polisleri eski dönemin adamı ve siyasi görüşlerine karşı bir tutumda görüyorlardı.”³¹⁵ ifadeleriyle Atatürk anıtı önünde sulhun sağlandığı görülmektedir. Uzun dönem çatışma hâlinde olan ve birbiri hakkında olumlu fikirleri olmayan bu iki grubun sulhu, sokakta yaşanan sıkıntının bitmesi açısından oldukça önemlidir. Cunta yönetiminin sokaktaki olumsuz havayı bitirmeye çalıştığı açıktır. Darbe yanlılarıyla ilgili Filistin gazetesinde yapılan son haber bu olmuştur.

4.7. Darbenin Komutanı “General Cemal Gürsel”

Şüphesiz ki 1960 Askerî Darbesi denince akla en çok gelen figür Cemal Gürsel’dir. Darbeyi planlayan cunta, Gürsel’e liderlik teklif etmiştir. İkinci bölümde bahsedildiği üzere Gürsel, bu teklifi kabul etmiş, bir süre sonra da 3 Mayıs’ta emekliliğe ayrılarak İzmir’e yerleşmiştir. Darbeyi başarıyla sonuçlandıran cunta, 27 Mayıs’ın öğle saatlerinde uçakla Ankara’ya getirilmiştir. Gürsel darbe gerçekleşmeden önce orduda kara kuvvetleri komutanlığı görevinde bulunmaktadır. Darbeden sonra ise tabiri caizse Türkiye’nin en önemli ismi olacak, devlet ve hükümet başkanlığını yürütecektir. Paşa, kısa müddet de olsa birçok görevi birden yürütmüş ve icraatın kilit taşı konumuna gelmiştir. Durum böyle olunca *Hüda* ve *Filistin* gazeteleri de Gürsel’le ilgili birçok haber yayınlamıştır. Haberlerin içeriğine bakıldığında genel itibarıyla olumlu bir yaklaşım mevcuttur. Hatta Gürsel’in darbeyi haklı sebeplerle yaptığı ve Türkiye’nin kötüye giden gidişatına bir son verdiği fikri de gazetelerde sıklıkla işlenmiştir. Haberlerde Gürsel’in hayatının anlatıldığı ve ona birçok şekilde hitap edildiği görülmektedir.

Hüda gazetesinden başlarsak Gürsel’le ilgili yapılan ilk haber şu şekildedir: “Başımızdakileri durmadan uyardık; ancak hiçbirini beni dinlemedi. Bu nedenle kısa süreliğine de olsa hükümeti ele almak ve Türk siyasetini idare etmek sorumluluğunu üstlendim. Ben diktatör değilim; liderlik gibi bir amacım da yok, bunda gözüm de yok. Sadece işleri daha iyi bir hâle getirmek ve bu olaydan şerefimiz ile kurtulmak istiyorum. Allah’a, bu darbe tek damla kan dökülmeden bittiği için şükrediyorum. Ne zaman ki

³¹⁵ *Filistin Gazetesi*, “Öğrenciler ve Polisler Arasında Barış Sağlandı”, (25.06.1960, Cumartesi).

güvenlik ve barış sağlanır; o zaman sorumluluklarımı tamamen siyasilere devretmeyi kabul edeceğim.”³¹⁶ ifadeleriyle Gürsel’in darbeyi haklı sebeplerle yaptığı bizzat kendi ağzından duyurulmuştur. Gürsel’in bu beyanında geçici bir süreliğine idareyi eline aldığını ve en kısa zamanda siyasilere devredeceğini ilan etmesi oldukça önemlidir. Bu haber aynı zamanda gazetede darbeyle ilgili paylaşılan ilk bilgidir. *Hüda*’nın ilk haberde General Gürsel’in beyanına yer vermiş olması ve ilerleyen günlerde onunla ilgili olumlu bir tavır sergilemesi darbeye karşı olumlu bir tutumunun olduğunu göstermektedir. Gazetede yapılan takibi haberde “Cemal, 1895 yılında Erzurum’da, Sultan Abdülhamit döneminde dünyaya geldi. 19 yaşına geldiği zaman 1. Dünya Savaşı çıkmıştı. O zamanlar orduda teğmen olarak vazifeliydi. O tarihten 1957 yılına kadar askerî birçok görev aldı. 1957 yılında generallik rütbesine erişti. Gerçeği söylemek gerekirse 1. Dünya Savaşı’ndan bugüne kadar generalin olağanüstü bir vazifesinin olmadığını görüyoruz. Ancak kendisinin itaatkâr ve verilen vazifeyi en hızlı şekilde yerine getirmek gibi hususlarda örnek gösterilen bir asker olduğunu biliyoruz. Bu örnek duruşu ona, ‘Cemal Ağa’ lakabını getirdi. Bu lakabı alma nedenlerinden birkaç tanesine bakacak olursak öngörülü, sabırlı, ısrarcı, dikkatli ve soğukkanlı olmasıdır. Kendisi, askerlerin bu vatani savunmak için yaratıldığına, liderlik ve yönetim için yaratılmadığına inananlardan biriydi. Asker tarafından yönetilen devletin de uzun ömürlü olmayacağına inanan biriydi. Bu yüzden cumhurbaşkanlığında veya diktatörlükte gözü olmadığını açıkça beyan etti. Sadece seçimlere kadar yönetimi elinde tutacağını ve seçimlerden sonra siyasi ve askerî görevlerini teslim edip, doğup büyüdüğü yer olan Erzurum’a yerleşeceğini söyledi. Bu vatana hizmet etmiş atalarının yanına göçene kadar da burada hayatını geçireceğini söyledi.”³¹⁷ satırları ile Gürsel’in hayatı hakkında doğumundan başlayan uzunca bir bilginin verildiği görülmektedir. Haberde Gürsel’le ilgili kullanılan sıfatların tamamının olumlu ve kullanılan cümlelerin övgü ifadeleriyle süslü olması dikkat çekicidir. Gürsel’in ilk açıklamasında beyan ettiği şeylerin bu haberde tekrarlanmış ve düzen sağlandığı takdirde görevi sivillere bırakıp memleketi Erzurum’a döneceği de duyurulmuştur. Gazetede Gürsel’in yönetimi sivillere bırakıncaya kadar ne görevler üstlendiği de ayrı bir haber olarak geçilmiştir. Haberde “General Cemal Gürsel, Türk milletine liderliğinin yanında, savunma bakanı, cumhurbaşkanlığı, hükümet lideri olunca askerler nöbetlerine geri döndüler.”³¹⁸ bilgileri duyurulmuş ve askerlerin normalleşmenin

³¹⁶ *Hüda Gazetesi*, “Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Hükümet Lideri Adnan Menderes ve Beraberindekilerden 200 Kişi Hapiste”, (31.05.1960, Salı). Bk. Ek-1; Ek-2.

³¹⁷ *Hüda Gazetesi*, “Türk Darbesinin Adamı Cemal Gürsel”, (31.05.1960, Salı). Bk. Ek-1; Ek-2.

³¹⁸ *Hüda Gazetesi*, “Türkiye’den Haberler”, (05.06.1960, Pazar).

belirtisi olarak nöbetlerine geri döndüğü bildirilmiştir. Gazetede konuyla alakalı yapılan son haberde uluslararası basının Gürsel'e karşı yaklaşımın nasıl olduğuna değinilmiştir. Verilen bilgide "General Gürsel, hoşgörü ile kabullenildi. Çünkü bu darbeyi bir düşmanlık veya intikam duygusu ile yapmadı; bilakis tüm gururu, haysiyeti, tarafsızlığı ve ülkesine hizmet etmek amacıyla tüm iyi niyetiyle yaptı. Eski liderlere de merhametle yaklaşarak kanunların önüne çıkmaları için onları hapis haneye gönderdi. Eğer beraat ederlerse de eski vazifelerine dönebileceklerini ya da hak ettikleri cezalar varsa bu cezaya çarptırılacaklarını söyledi."³¹⁹ ifadeleriyle Gürsel'in bir kahraman gibi gösterildiği hatta müttefiklerin onu ve yaptığı darbeyi hoşgörü ile karşıladığı görülmektedir. *Hüda* gazetesinin yaptığı haberlerle Gürsel'e ve darbeye karşı gayet olumlu yaklaştığı açıkça ortadadır. Gazetenin Avrupa'da da basılıyor ve bu coğrafyanın darbeye karşı olumlu bir yaklaşımın olması muhtemeldir ki yayın çizgisini etkilemiştir.

Filistin gazetesi de Gürsel'le alakalı müstakil birçok haber yapmıştır. Bu haberler genel itibarıyla olumludur. Konuyla ilgili yapılan ilk haberde "*Londra/Routers*- General Cemal Gürsel, ayın ilk yarısına kadar Türk Kara Kuvvetleri komutanıydı. Uzun boylu, gümüş renkli saçlara sahip, ömrünün 70 yaşındadır. Kendisi, ordunun geneli tarafından sevilmektedir. Bilinmektedir ki hükümetin karşısına çıkmadan önce, onlara 2 ay izin vermişti. Önümüzdeki ay da emekliye ayrılmaya karar vermişti. Yaptığı son konuşmada, askerlerinden şöyle bir talepte bulunmuştu: Kendilerini siyasetten uzak tutup, dikkatli olmalarını ve ellerinden geldikçe Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi durumdan uzak durmalarını talep etmişti. Devamında şöyle hitap etmişti: Ne olursa olsun, ordunun şerefine ve bu askerî üniformaya sahip çıkın."³²⁰ bilgileri paylaşılmış ve Gürsel'le alakalı fiziksel özelliklerine kadar birçok ayrıntı verilmiştir. Haberde Gürsel'in darbe yapmadan 2 ay önce hükümeti uyardığı fakat uyarılarının dikkate alınmadığı tekrar dile getirilmiştir. *Filistin* gazetesinde bu söylem sıklıkla tekrarlanmıştır. Ayrıca haberde Gürsel'in askere siyasete girmemeleriyle alakalı bir telkinde bulunduğu da görülmüştür. Fakat ilerleyen tarihlerde bunun tam tersi istikamette bir açıklama yapmıştır. Açıklamada "Paris Reuters- Lemont Bağımsız gazetesinden nakledildi: Türk askerî darbe komutanı General Cemal Gürsel; "Eğer ülkenin bana ihtiyacı olursa yeni bir parti kurmaya hazırım. Darbenin ilkelerini savunacak şekilde partinin liderliğini de yaparım." İlaveten "Şu an üstlendiğim resmî görevler, benim sağlam bir duruş göstermem için engel. Şu an ben bir askerim ve devlet adamıyım. Bu yüzden tarafsız olmam

³¹⁹ *Hüda Gazetesi*, "Müttefiklerin Türk Darbesini Kabullenmesi", (01.06.1960, Çarşamba).

³²⁰ *Filistin Gazetesi*, "Satırlarla Cemal Gürsel", (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

gerekir. Buna rağmen eğer gerekirse siyasete girmem mümkündür” dedi.³²¹ ifadeleriyle gerekirse siyasete girebileceğini açıklamıştır. Gürsel darbeden sonraki ilk konuşmalarında en kısa sürede yönetimi sivillere devredeceği yönünde açıklamalar yapmıştır. Hatta orduya ya siyaseti ya da askerliği tercih etmelerini emretmiş, ikisinin birden yürümeyeceği telkininde de bulunmuştur. *Filistin* gazetesinde yapılan bu haberle Gürsel’in geçen süre zarfında fikrinin değiştiği görülmüştür. Ancak hâlihazırdaki görevleri devam ederken bunun çok mümkün olmadığını söyleyen Gürsel, halka bir nevi adres göstermiştir. Peki, Gürsel’in üstlendiği görevler neler olmuştur? Bu sorunun cevabı Filistin’de yapılan bir haberde mevcuttur. Haberde “*Ankara Radyosu*- Türkiye’deki askerî darbenin komutanı olan General Cemal Gürsel cumhurbaşkanı, başbakan, başkomutan ve vekâleten Savunma Bakanlığı vazifelerini, Millî Birlik Komitesi kararınca ele aldı.”³²² bilgisi verilmiş ve Gürsel’in birden fazla vazife aldığı duyurulmuştur. Bir dikta rejimini durdurmak için yapılan darbenin sonrasında Gürsel’in bu kadar yetkiyle donatılması oldukça dikkat çekicidir. Gürsel ile ilgili Filistin’de yapılan ilgi çekici başka bir haber şöyledir: “*Ankara Reuters*- Cemal Gürsel’in İzmir’de bulunan eşi açıklamasında; generalin, darbeden bir gece önce askerî partiden İzmir’e geldiğini ve yakın zamanda gelişmelerin yaşanacağını söylediğini ilettili. Gürsel açıklamasında; eşinin o gece sinirli olduğunu, saat 3’e doğru radyoyu açarak müzik dinlediğini, Ankara Radyosu’nu açık tuttuğunu, darbe bildirisi okunduktan sonra kendisinden askerî üniformasını isteyip vedalaştığını söyledi. Öğlen vaktinde ise telefon ile kendilerini arayıp her şeyin yolunda olduğunu söylediğini belirtti.”³²³ haberi ile General Gürsel’in darbe gecesi yaşadıklarının bilgisi verilmektedir. Eşinin referans alındığı haberde Gürsel’in darbenin olacağını önceden onunla paylaştığı ve sinirli olduğu da yazılmıştır. Filistin gazetesinin de Gürsel’le ilgili gayet olumlu bir yaklaşımının olduğu yapılan haberlerden görülmektedir. Zaten Türkiye ile alakalı geçilen haberlerin çoğunun da Gürsel’in beyanlarından alınmış olduğu görülmektedir.

4.8. Yabancı Devletlerin 1960 Askerî Darbesi’ne Yaklaşımları

Darbe gerçekleşikten sonra belki de en önemli olgulardan birisi diğer devletlerin bunu nasıl karşılayacağı, ne şekilde tutum alacağı sorusudur. Bu darbenin, uluslararası camiada meşruiyeti açısından mühim olduğu gibi iç siyasette de etkileyici bir unsurdur. Cuntacılar darbenin hemen akabinde yaptıkları açıklamalarla da bu olayı ne kadar önemsediklerini

³²¹ *Filistin Gazetesi*, “Yeni Parti”, (08.09.1960, Perşembe).

³²² *Filistin Gazetesi*, “Gürsel; Cumhurbaşkanı, Başbakan, Savunma Bakanı ve Başkomutan Olmuştur”, (29.05.1960, Pazar).

³²³ *Filistin Gazetesi*, “General Gürsel’in Eşinin İlk Açıklamaları”, (29.05.1960, Pazar).

açıkça göstermişlerdir. Karşılıklı açıklamalar kapsamında 1960 Askerî Darbesi uluslararası basında oldukça geniş bir şekilde yer almıştır. Gerek yayın organları gerekse resmî ağızlar darbenin her aşamasını ciddiyetle takip etmişler, bu takibin neticesi olarak da Türkiye’de yaşanan olaylarla ilgili ya bir haber ya da bir basın açıklaması mutlaka yapmışlardır. Bu kapsamda *Hüda* ve *Filistin* gazeteleri de birçok devletin darbeye ilgili resmî açıklamalarını haber yapmıştır.

Bu konuda *Hüda* gazetesinde yapılan ilk haber şöyledir: “Paris- Fransız hükümeti, yeni Türk hükümetini tanıdı. Aynı şekilde İngiltere hükümeti, General Gürsel’in yaptığı darbeyi tanıdı. Amerika Birleşik Devletleri ise darbeyi ilk kabul edenlerden biri oldu.”³²⁴ satırlarıyla Fransa, İngiltere ve Amerika’nın darbeye karşı ilk tepkilerinin nasıl olduğu bilgisi geçilmiştir. Böylesine önemli üç devletin çok kısa sürede darbeyi tanımış olması cuntacılar açısından oldukça pozitif bir gelişmedir. Çünkü bu devletlerin oluşturacağı kelebek etkisi diğer devletlerin darbeyi kabullenmesi açısından oldukça önemli olacaktır. Gazetede konuyla alakalı yapılan ikinci ve son haber şöyledir: “Ankara- Lider Eisenhower, General Gürsel’i, attığı sağlam adımlar için tebrik etti. Böylece Türkiye’ye takdir ve itimatta bulunan Birleşik Devletlere güvenebileceğini söyledi.”³²⁵ Haberde ABD Başkanı Eisenhower’ın Gürsel’e açık bir destek verdiği görülmektedir. *Hüda* gazetesinin darbeye ilgili yabancı devletlerin sadece üçüne yer vermesi ve diğer devletlerle ilgili bir haberin olmaması dikkat çekicidir.

Filistin gazetesinde de konuyla ilgili haberler yapılmıştır. Gazetenin *Hüda*’nın aksine birçok devletin açıklamasına yer verdiği görülmektedir. Alakalı ilk haberde altı devletin darbeye ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Bu devletlerin farklı coğrafyalardan seçildiği görülmektedir. Gazetenin haber yaptığı devletler ve ilgili haberler şöyledir:

“Londra- Diğer dünya başkentlerinde olduğu gibi Londra’da da darbeye karşı aynı tepkiler görülmüştür. Siyasetçilerin görüşlerine göre bu darbe, iki partinin birbirleri ile olan çatışmasının ortaya attığı tohumlardan filizlenmiştir. Bunlar hükümetteki Demokrat Parti ve ona muhalif olan Halk Partisi’dir. Londra’daki genel görüş, darbe komutanının NATO’ya ve Londra senatosuna bağlı kalacağı düşüncesidir. İngiltere Dış İşleri Bakanlığı sözcüsü açıklamasında, darbenin olacağının kendileri tarafından daha evvelden bilindiğini, tüm ordu silahlarının ‘Beyaz Servet’ olduğunu ve darbenin komutanlarının, Türkiye’nin diğer ülkeler

³²⁴ *Hüda Gazetesi*, “Müttefiklerin Türk Darbesini Kabul Etmesi”, (01.06.1960, Çarşamba).

³²⁵ *Hüda Gazetesi*, “Lider Eisenhower’ın General Gürsel’e Mesajı”, (17.06.1960, Cuma).

ile olan antlaşmalarına bağlı kalacağına inandığını belirtti. Sözcü konuşmanın devamında darbenin iyi niyetini, Batı'nın tüm isteklerini yerine getirerek gösterdiğini ifade etti. İngiltere Büyükelçiliği "Darbeyi yapanlar Batı'ya yakın kişilerdir." dedi.³²⁶ ifadeleriyle açıklamasına ilk yer verilen ülke İngiltere olmuştur. İngiliz sözcüsünün darbenin siyasi mücadeleler sonucu oluştuğunu söylemesi ve kendilerinin daha öncesinde darbenin olacağını bildiklerinin dile getirilmesi oldukça ilginçtir. Ayrıca sözcü cuntacılarla ilgili iyi niyetli ve Batı'nın tüm isteklerini yerine getiren insanlar diye bahsetmiştir.

"Tahran- İran açıklamasında darbeyi yapan tüm komutanların Türk Silahlı Kuvvetleri mensubu olduğunu, onların Birleşmiş Milletler'e bağlı olduğunu belirtti. İran şahının Avrupa gezisini yarıda bölerek yarın İsviçre'den Türkiye'nin durumu üzerine acil bir toplantı yapmak üzere döneceğini yazdı."³²⁷ Haberde darbeyi duyan İran şahının apar topar ülkesine döndüğü bilgisi geçilmiştir. İki ülkenin tarihî ve coğrafi bağı düşünüldüğünde şahın sosyolojik bir etkiyi kendi ülkesinde de beklemesi gayet normaldir. Ayrıca İran'ın bölgedeki konumu icabı da darbeyi bu denli önemsemesi doğaldır.

"Lübnan- Beyrut'taki resmî daireler ve gazete birimleri, Türkiye'de olan askerî darbeye önem verdi. Dikkat edildi ki bu iş ile alakadar olan gazeteler, haberleri Ankara Radyosu aracılığıyla elde etti. Lübnan Radyosu'nda şöyle yorumlar yapıldı ve sorular soruldu: Acaba Türk ordusu, siyasi hayata mı girecek yoksa hükmeden olarak kalmayı mı düşünecek? Devamında bu soruların cevabının, Türkiye'de bile bilinmediği açıklandı. Beyrut borsasından gelen haberlere göre Türk lirası, darbeden önceki hâlimden %1 artış gösterdi."³²⁸ Habere darbenin Lübnan'da ne kadar önemsendiği görülmektedir. Bilgilerin Ankara Radyosu'ndan geçildiği de özellikle vurgulanmıştır. Belki de haberde en dikkat çekici olan Türk lirasının darbeden sonra %1 artış gösterdiği bilgisidir.

"Fransa- Paris'teki Fransız yetkililer açıklama yapmaktan kaçındı. General Gürsel, önümüzdeki 8 Haziran'da 4 günlük bir ziyaret gerçekleştirecektir. Hükümetten gelen haberler, darbenin Türkiye'nin iç meselesi olduğuna dair iken Fransız hükümetinin gelişmeleri yakından takip ettiği görüldü."³²⁹ Haberde Fransa'nın yakın tarihte gerçekleşecek Gürsel ziyaretinden dolayı olaya temkinli yaklaştığı açıktır. Bu kapsamda

³²⁶ *Filistin Gazetesi*, "Londra'da Yankı", (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

³²⁷ *Filistin Gazetesi*, "İran Şah'ı Gezisini Yarıda Kesip Acil Bir Toplantı İçin Geri Döndü", (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

³²⁸ *Filistin Gazetesi*, "Lübnan", (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

³²⁹ *Filistin Gazetesi*, "Fransa", (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

resmî ağızlardan yapılan açıklamada darbenin bir iç mesele olarak değerlendirildiği görülmektedir.

“Rusya- Moskova’da darbe ile ilgili resmî bir açıklama gelmezken radyo, diğer haber organlarından gelen haberleri nakletmekle yetindi. Budapeşte Radyosu, Menderes’in siyasetini NATO’ya paralel olarak yürüttüğünü, iç siyasetinde ise demokrasiye aykırı olduğunu ve buna bağlı olarak karşıt eylemlerin oluştuğunu söylerken, ordunun yönetime tamamen el koymasından sonra gerçeklerin daha iyi ortaya çıkacağını belirtti.”³³⁰ Rusya’nın konuya bu kadar uzak kalması dikkat çekicidir. Avrupa devletleri darbeyi bu kadar yakından takip ederken Rusya’nın aynı alakayı göstermemesi yüksek ihtimalle Türkiye’nin NATO’ya olan bağlılığını cuntanın komutanı Gürsel’in ağzından açıklamış olmasıdır.

“Güney Kore- Seul’da basılan gazeteler, Türk Devleti’ne (darbeye) hoşgörü ile yaklaştı.”³³¹ Gazetenin Güney Kore gibi coğrafyaya oldukça uzak bu ülkeden haber geçmesi oldukça önemlidir. Türk Askeri Darbesinin Kore gibi bir Asya ülkesinde önemseniş olması o gün için ciddi bir mevzudur.

Filistin gazetesinde belirli aralıklarla bu tarz haberler yapılmaya devam etmiştir. Konuyla alakalı başka bir haberde, bilginin ABD’den geçildiği görülmektedir. Haberde “New York Times; Türkiye’de yaşanan darbe, Dış İşleri yetkilileri tarafından şaşkınlıkla karşılandı. Washington’dan gelen haberlere göre Ankara’nın Amerika büyükelçisi son ana kadar Menderes’in bu girişime karşı duracağını düşünmekteydi. (Gazetenin diğer haberlerine göre; bölgede bulunan istihbarat birimleri, Sn. Menderes’in bu rüzgâr karşısında çabuk yıkılmayacağını sanıyorlardı.) Amerika’daki birçok gazete, darbeye iyimser yaklaşıyordu. *New York Herald Tribune*’nün haberine göre Türkiye ilk günlerine geri dönmüştü. Komutanlar birleşerek kırk yıl önce Atatürk’ün yaptığı gibi idareyi ellerine almıştı. Menderes hükümetinin yaptığı icraatlar ile Atatürk’ün gerçekleştirdiği mucizeler silinememişti.”³³² ifadeleriyle ABD’nin darbe ile ilgili görüşleri aktarılmıştır. *New York Times*’dan aktarılan haberde Menderes’in çabuk yıkılmayacağını düşünülüyor fakat öyle olmadığı ifade edilirken buna kaynak olarak istihbarat elamanları gösterilmiştir. *Heard Tribune*’nün haberinde ise Atatürk’ün kazanımlarının kaybedilmeye başladığı bir dönemde askerin duruma müdahale ettiği ve bir nevi problemin giderildiği mesajı verilmiştir.

³³⁰ *Filistin Gazetesi*, “Rusya”, (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

³³¹ *Filistin Gazetesi*, “Güney Kore”, (28.05.1960, Cumartesi). Bk. Ek-1; Ek-2.

³³² *Filistin Gazetesi*, “Ön Görüler”, (29.05.1960, Pazar).

Filistin'de darbeye alakalı bir köşe yazısı da mevcuttur. Köşe yazısından durumun Ürdün'de tartışıldığı ve darbenin tanınıp tanınmamasının gündemi işgal ettiği görülmektedir. İlgili yazı şöyledir: “Ordunun yaptığı darbe bir iç meseledir. Belki de darbe yapılmasının en büyük etkeni de budur. Zaten ülkede farklı görüşlerde olan liderler bile dış siyasette uzlaşma zemini bulmuştur. Buna örnek olarak: Darbenin komutanı ilk açıklamasında, eski hükümetin de bağlı olduğu NATO, konsey ve ülkeler arasındaki antlaşmalara sadık kalacağını açıklamıştır. Bizi ilgilendiren ise Türkiye'nin istikrara kavuşmasıdır. Çünkü Türkiye, Orta Doğu'da çok önemli bir yere sahiptir. Arapların üzerinde ittifak kurduğu ve ilişkilerini bunun üzerinden tayin ettiği Filistin meselesi, Menderes hükümeti tarafından sağlam bir duruş görememiştir. Arap ülkelerinin baskılarına rağmen İsrail ile dostane ilişkiler devam ettirilmiştir. Filistin konusu tarafları, bu sebeple Menderes'in devrinin bitmesine hiç üzülmemiştir. Bize göre de yeni dönemde Türkiye'nin, Arap devletler ile daha yakın ilişkiler kuracağını; Arapların, Filistin'deki haklarını savunması üzerine olması ümit edilmektedir. Yeni dönemde arzumuz budur. Bu Yeni Türkiye'nin duruşunu gösterecektir.”³³³ satırlarıyla darbenin kabullenilmesi tartışmaları ile ilgili köşe yazarı İbrahim Sıkça fikirlerini ifade etmiştir. Yazıda darbenin bir iç mesele olduğu cuntacıların diğer devletlere saygılı olduğu bu yüzden saygı görmeleri gerektiği vurgusu yapılmıştır. Dikkat çekici başka bir hususa Menderes hükümetinin İsrail ile iş birliği yaptığı, Arap coğrafyasını görmezden geldiği hatta Filistin meselesini önemsemediğinin iddia edilmesidir. Sıkça, yazısının sonunda da darbeye Arap devletlerinin üzülmeyeceğini bilakis yeni dönemin daha olumlu olacağını umduğunu söylemiştir.

Sıkça'nın yorumunda da görüldüğü gibi, meselenin Ürdün gündemini bir müddet işgal ettiği görülmektedir. Bu tartışmalardan da Türkiye'nin bölgesel açıdan ne kadar önemli bir ülke olduğu anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili bir haber şöyledir: “Amman- General Gürsel'in Türk hükümeti; Ürdün hükümetine, Birleşmiş Milletler İnsan Haklarına ve diğer tüm antlaşmalara, eski hükümetinin bağlı olduğu gibi bağlı olduğunu açıkladı. Ürdün sefiri olan Sn. Hüseyin Danış Tonal'ın Dış İşleri Bakanı Musa Nasır'a verdiği bildiride, “Geçen cuma yapılan askerî darbenin gayesi, Türk siyasi partileri arasında oluşan sorunları çözme ve barışı sağlamak içindir.” cümlesi yer aldı. Dış İşleri Bakanı Sn. Musa Nasır'ın yaptığı açıklamada, Başbakan Hazi el-Mecali yaptığı görüşmede, Türk heyetini tanıma konusunu konuştuklarını söyledi.”³³⁴ bilgisi geçilmiştir. Haberde Türkiye'nin Amman konsolosuyla Ürdün Dışişleri

³³³ *Filistin Gazetesi*, “Hızlıca Türk Darbesi”, (29.05.1960, Pazar).

³³⁴ *Filistin Gazetesi*, “Ürdün Türkiye'deki Darbeyi Tanımayı Tartışıyor”, (31.05.1960, Salı).

bakanı arasında geçen konuşmada olumlu bir havanın oluştuğu görülmektedir. Bakanın mevzuyla alakalı başbakanla görüşmesi haberde geçilen son cümledir. Bu olaylardan kısa bir süre sonra gazetede cunta yönetiminin tanınması ile ilgili bir haber yapıldığını görüyoruz. Haberde “Amman- Irak Resmi Haber Ajansı; Dün Bakanlar Kurulu’nun yaptığı görüşmeden sonra Başbakan Sn. Hamza el-Cemali açıklamasında; Bakanlar Kurulu’nun, yeni Türk hükümetini tanıdığını, Türk yetkililerden gelen haberlerin dikkatle takip edildiğini ve Türkiye’de yaşanan meselelerin bir iç problem olup sadece Türkleri ilgilendirdiğini söylerken Müslüman, kardeş ve komşu devlet Türkiye’yi, Allah’ın kötülüklerden koruması için iyi dileklerde bulunduklarını belirtti. Dış İşleri Bakanı Sn. Musa Nasır, yeni Türk hükümetini tanıdıklarını, Türkiye Amman Büyükelçisi Sn. Danış Tonal’a sundu.”³³⁵ satırlarıyla uzun süre Ürdün gündemini işgal eden Türk darbesi meselesinin tanındığı açıklanmıştır. Başbakan, konunun bir iç mesele olduğunu ve kardeş devlet Türkiye’nin yanında olmaktan başka bir temennilerinin olmadığını duyurmuştur. Filistin gazetesinde yabancı devletlerin darbeye alakalı açıklamalarının aktarıldığı haberlerin sonuncusunun Ürdün’e ait olduğu görülmektedir.

³³⁵ *Filistin Gazetesi*, “Ürdün’ün Yeni Hükümeti Tanınması”, (02.06.1960, Perşembe). Bk. Ek-1.

5. SONUÇ

27 Mayıs 1960'ta yaşanan darbe ve sonrasındaki gelişmeler Arap coğrafyasında gün gün takip edilmiş, bu eksenindeki analizler de Arap kamuoyu ile paylaşılmıştır. *Hüda ve Filistin* gazeteleri darbe gününden 1960'ın sonuna kadar periyodik olarak okurlarına Türkiye'de yaşanan gelişmeleri istikrarlı şekilde aktaran iki basın organıdır. Bu haberleri çerçevelerken, söz konusu iki gazete çoğunlukla *Reuters*, *United Press*, *Associated Press* ve *New York Times* gibi Batılı medya kuruluşlarını referans almıştır.

Bu bağlamda 27 Mayıs darbesine, Arap basınında (çoğu zaman Avrupalı haber ajanslarından) yapılan haberlerle üçüncü bir gözden bakılmaya çalışılmıştır. Arap gazeteleri incelediğinde konuyla ilgili haberlerin genel itibarıyla söz konusu iki gazetede yoğun bir şekilde incelendiği görülmüştür. Her iki gazetenin de 1960 yılındaki tüm sayıları taranmış ve alakalı haberler konu konu tasnif edilmiştir. Nihayet tercüme edilen haberler metinler hâlinde sunulmuştur.

Bu çalışma sürecinde konuyla ilgili dikkat çekici hususlar tespit edilmiş ve çıkarımlar yapılmıştır. Avrupa basınında geçilen bu haberlerde çoğu zaman cuntacılar açık bir destek verdiği görülmüştür. Yapılan darbeye Atatürk dönemindeki kazanımların kaybedilmemesi için sürece el konulduğu ve Demokrat Partililerin siyasetten çekilmesiyle demokrasi temizliği yapıldığı vurgulanmıştır. Haberlerde Menderes dönemi diktatörlükle suçlanmış ve çeşitli ithamlarda bulunulmuştur. Bu iddialar toplu katliamlar, anayasayı ihlal, şahsi hesaba para geçirme, baskı rejimi kurmaya çalışma ve yetkiyi kötüye kullanma gibi birçok hususu içinde barındırmaktadır. Gazetelerin kanaatine göre asker bu süreci durdurmak için öncesinde defalarca iktidarı uyarmış fakat iktidar bu uyarıları görmezden gelmiş ve bildiğini okumuştur. Böylelikle darbe kaçınılmaz olmuştur. Zaten halk da bu durumdan oldukça şikâyetçidir. Süreci CHP'nin olumsuz bir havaya sokup, tabanını sokak eylemlerinde teşvik ettiği yurt gezileri görmezden gelinerek halkın kendi iradesiyle eylemlerde bulunduğu öne sürülmüştür. Üniversite eylemleri de aynı kapsamda değerlendirilmiş ve muhalefet örgütlerinin üniversitelerde yaptığı eylemler tüm öğrencilerin ortak kanaati gibi gösterilmiştir. Hülasa yaşanan olumsuzlukların giderek artması, askeri duruma müdahale etmeye itmiştir havası her iki gazetede de hakimdir.

Zaten darbe *Filistin* gazetesinde “Beyaz Darbe” olarak değerlendirilmiştir. Aslında bu bile olay ile ilgili kanaatin ne olduğunu göstermektedir.

Gazeteler darbe yapıldıktan sonra ise Demokrat Partililerin durumlarına çok yer vermezken cuntacılar hakkında birçok haber yapmışlardır. Bu haberler Cemal Gürsel'in hayat hikâyesini anlatmaya varıncaya kadar geniş bir çerçevede tutulmuştur. Çoğu zaman Menderes azılı bir diktatör iken Gürsel akliselim, mantıklı ve vatansever bir kahraman olarak gösterilmiştir. Ayrıca Gürsel'in NATO ve CENTO'ya karşı bağlılığını bildirdiği açıklamalar her fırsatta haberlerde geçilmiş yani yabancı ülkelerle de Menderes döneminden daha iyi bir ilişki götürüleceği vurgusu yapılmıştır. Aynı kapsamda Avrupalı devletlerin Gürsel'e destek verir açıklamaları da haber olarak geçilmiştir.

Halkın darbe sonrasındaki tutumuyla ilgili de genel itibarıyla olumlu bir havanın olduğu hissi uyandırılmıştır. Yansıtılan Türkiye'de yüksek oy oranlarıyla iktidara gelen bir DP yok gibidir. Haberlerin içeriklerinde, milyonlara varan halk kitleleri darbeyi kutlamak için sokaklara dökülüyor, evlerinin balkonlarına “Yaşasın Ordu- Yaşasın Hürriyet” pankartları asılıyor, askerler her yerde sevinç gösterileriyle karşılanıyor hatta ve hatta Gürsel bu destek eylemlerini artık rahatsız edici düzeyde buluyordur. Gazeteler Menderes'in “Kendimden önceki başbakanı hatırlamıyorum.” sözüne atıf yaparak şimdi de halk seni tanımıyor yorumları dahi yapmışlardır. Menderes taraftarları ise basit birkaç kalkışma yapmaya çalışsa da bunlar hep başarısız olmuştur. Haberlerde dikkat çekici başka bir husus ise idam fikrinin sokaktan geldiğinin gösterilmesidir. Gazeteler, halkın her eylemde Menderes'in idamını istediği ve maketlerini yaktığını duyurmuşlardır.

Menderes ve arkadaşlarının tutuklanmalarının akabinde eski dönemin sıkıntılarının da çözülmeye başlandığıyla ilgili birçok bilgi geçilmiştir. Haberlere göre Menderes döneminde kapatılan üniversiteler açılmış, gazeteler tekrar basıma geçmiş, suçsuz yere tutuklananlar serbest bırakılmış, faili meçhuller aydınlatılmaya başlanmış ve kavga hâlinde olan kolluk kuvvetleri ile halkın arasında sulh tekrar sağlanmış yani bir nevi normalleşme süreci başlamıştır.

Gazetelere göre Gürsel'in gelişiyile Türkiye'nin diğer devletlerle ilişkileri de düzene girmeye başlamıştır. Menderes'in döneminde Arap Yarımadası'na verilmeyen önem Gürsel'le düzelmeye girmiştir. Gürsel'in o günün önemli meselelerinden biri olan Cezayir ile alakalı açıklamalarıyla artık bu tarz mevzulara alaka göstereceği de yazılmıştır. Hatta Filistin gazetesindeki bir köşe yazısında Menderes döneminde Filistin meselesine hiç destek verilmediği, İsrail ile ilişkilerin gittikçe iyi bir seyre girdiği ve Arap toplumları ile bağlantının kesildiği iddia edilmiştir. Yazar, Gürsel'in bu hassasiyetleri gözetken biri olduğunu ve Arap coğrafyası ile ilişkileri tekrar güçlendireceğini söylemiştir.

Neticede yukarıda değinilen hususlarda da görüldüğü üzere her iki gazete de darbe ve cuntacılarla alakalı olumlu kanaatlerini her fırsatta bildirmişken DP'lilerle ilgili müspet bir tutumun olmadığı açıkça görülmüştür. Her iki gazetede de metinleştirilen yüze yakın haberde DP'lilerle ilgili sadece bir tane olumlu haber mevcuttur. Aslında bu gazeteler aracılığıyla yalnızca Arap coğrafyasının değil birçok yerde darbeye alakalı olumlu bir kanaatin olduğu yapılan haberlerin çoğu zaman "Reuters, United Press, Assouted Press ve New York Times" gibi kaynaklardan geçilmesinden açıkça görülmüştür. Gazetelerdeki haberlerle olaya farklı bir perspektiften bakmak mümkün olsa da taraf olunduğunu görmemek mümkün değildir. Bu araştırmayla ilerleyen süreçte farklı ülkelerden haberlerin de karşılaştırılmasının yapılması ve 1960 Darbesi'ne karşı daha farklı bir bakış açısı elde edilmesi murat edilmektedir.

KAYNAKLAR

- Ağaoğlu, Samet. *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*. İstanbul: Baha Matbaası, 1972.
- Ahmad, Feroz, ve B. Turgay Ahmad. *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1976.
- Ahmad, Feroz. *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. Çev. Sedat Cem Karadeli. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Ahmad, Feroz. *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*. Çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Hil Yayın, 1996.
- Ahmad, Feroz. *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012.
- Ak, Güldal. "Dokuz Subay Olayı." *Türkiye'nin 1950'li Yılları* içinde, der. Mete Kaan Kaynar, 201-220. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- Akşin, Sina. *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Arslan, Erdal. *Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960)*. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Atılğan, Gökhan. "Tarımsal Kapitalizmin Sancağı Altında." *Osmanlı'dan Günümüze Siyasal Hayat* içinde, der. Gökhan Atılğan vd., 100-120. İstanbul: Yordam Yayıncılık, 2015.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *Menderes'in Dramı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- Aydın, Suavi ve Yüksel Taşkın. *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Bozarslan, Hamit. *Türkiye Tarihi İmparatorluktan Günümüze*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Cem, İsmail. *Türkiye'nin Geri Kalmışlığının Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Çavdar, Tevfik. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi- I*. Ankara: İmge Yayınları, 2013.
- Çavdar, Tevfik. *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi- II*. Ankara: İmge Yayınları, 2013.
- Demirel, Ahmet. *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

- Demirel, Ahmet. *Tek Partinin İktidarı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Demirel, Ahmet. *Tek Partinin Yükselişi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Demirel, Taner. “Demokrat Parti İktidarı ve Ordu.” *Türkiye’nin 1950’lili Yılları* içinde, der. Mete Kaan Kaynar, 221-240. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- Demirel, Taner. “Demokrat Parti.” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm 7*, 340-360. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Demirel, Taner. *Türkiye’nin Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Erdal, İbrahim. *Mübadele: Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2018.
- Filistin Gazetesi*, “2. İntihar Denemesi”, (02.06.1960, Perşembe).
- Filistin Gazetesi*, “300 Milletvekilinin Tutuklanması”, (02.06.1960, Perşembe).
- Filistin Gazetesi*, “5.700 Silah”, (02.06.1960, Perşembe).
- Filistin Gazetesi*, “Bayar İstifayı Reddetti”, (29.05.1960, Pazar).
- Filistin Gazetesi*, “Bayar’a Yöneltilen Suçlar; Zimmete Para Geçirme, Komplo, Anayasa İhlali ve İhanet”, (21.07.1960).
- Filistin Gazetesi*, “Bayar’dan Başarısız Bir İntihar Girişimi Daha”, (27.09.1960, Salı).
- Filistin Gazetesi*, “Beyaz Darbe”, (28.05.1960, Cumartesi).
- Filistin Gazetesi*, “Bir Dizi Tutuklama”, (28.05.1960, Cumartesi).
- Filistin Gazetesi*, “Buzdolaplarında Cesetler”, (02.06.1960, Perşembe).
- Filistin Gazetesi*, “Darbe Nasıl Gerçekleşti”, (28.05.1960, Cumartesi).
- Filistin Gazetesi*, “Darbe”, (28.05.1960, Cumartesi).
- Filistin Gazetesi*, “Darbede Hava Kuvvetleri”, (28.05.1960, Cumartesi).
- Filistin Gazetesi*, “Darbeden Haberler”, (30.05.1960, Pazartesi).
- Filistin Gazetesi*, “Darbenin Komutanı, Partilere Ve Dış Müdahalelere Karşı”, (28.05.1960, Cumartesi).
- Filistin Gazetesi*, “Darbeye Karşı Hareket”, (29.05.1960, Pazar).
- Filistin Gazetesi*, “Doğal Hayat”, (29.05.1960, Pazar).

Filistin Gazetesi, “Fransa”, (28.05.1960, Cumartesi).

Filistin Gazetesi, “Gayr-i Meşru Yöntemlerle”, (08.09.1960, Perşembe).

Filistin Gazetesi, “General Gürsel’in Beyanatı”, (28.05.1960, Cumartesi).

Filistin Gazetesi, “General Gürsel’in Beyanatı”, (28.05.1960, Cumartesi).

Filistin Gazetesi, “General Gürsel’in Eşinin İlk Açıklamaları”, (29.05.1960, Pazar).

Filistin Gazetesi, “Gidenlerden (Kaçanlardan) Haberler”, (28.05.1960, Cumartesi).

Filistin Gazetesi, “Gidenlerden (Kaçanlardan) Haberler”, (28.05.1960, Cumartesi).

Filistin Gazetesi, “Güney Kore”, (28.05.1960, Cumartesi).

Filistin Gazetesi, “Günlük Şehir Hayatı”, (28.05.1960, Cumartesi).

Filistin Gazetesi, “Gürsel; Cumhurbaşkanı, Başbakan, Savunma Bakanı ve Başkomutan Olmuştur”, (29.05.1960, Pazar).

Filistin Gazetesi, “Gürsel’in Darbesine Karşı Bir Hareket”, (01.07.1960, Cuma).

Filistin Gazetesi, “Hızlıca Türk Darbesi”, (29.05.1960, Pazar).

Filistin Gazetesi, “Hızlıca Türk Darbesi”, (30.06.1960, Perşembe).

Filistin Gazetesi, “İç İşleri Bakanının İntiharı”, (31.05.1960, Salı).

Filistin Gazetesi, “İnkılabın Siyaseti”, (28.05.1960, Cumartesi).

Filistin Gazetesi, “İnönü, Türkiye-Rusya İlişkilerinin Düzeltilmesini İstedi”, (11.06.1960, Pazartesi).

Filistin Gazetesi, “İran Şah’ı Gezisini Yarıda Kesip Acil Bir Toplantı İçin Geri Döndü”, (28.05.1960, Cumartesi).

Filistin Gazetesi, “İstanbul’da Üniversite Açılışlarında Eylemler”, (14.06.1960, Salı).

Filistin Gazetesi, “Kara Günler”, (31.05.1960, Salı).

Filistin Gazetesi, “Londra’da Yankı”, (28.05.1960, Cumartesi).

Filistin Gazetesi, “Lübnan”, (28.05.1960, Cumartesi).

Filistin Gazetesi, “Menderes Nasıl Tutuklandı”, (28.05.1960, Cumartesi).

Filistin Gazetesi, “Menderes’e Bağlı Birliklerin Direniş Planı (Kalkışma) Tespit Edildi”, (02.06.1960, Perşembe).

Filistin Gazetesi, “Menderes’in Partisi Gürsel Dönemine Kumpas ile Suçlandı.”, (02.07.1960, Cuma).

Filistin Gazetesi, “Menderes’in Partisi Hükümeti Gayr-i Meşru Şekilde Ele Aldı”, (08.09.1960, Perşembe).

Filistin Gazetesi, “Nasıl İntihar Etti”, (31.05.1960, Salı).

Filistin Gazetesi, “Öğrenciler ve Polisler Arasında Barış Sağlandı”, (25.06.1960, Cumartesi).

Filistin Gazetesi, “Öğrencilerin Kutlamaları”, (29.05.1960, Pazar).

Filistin Gazetesi, “Öğrencilerin Kutlamaları”, (29.05.1960, Pazar).

Filistin Gazetesi, “Ön Görüler”, (29.05.1960, Pazar).

Filistin Gazetesi, “Rusya”, (28.05.1960, Cumartesi).

Filistin Gazetesi, “Satırlarla Cemal Gürsel”, (28.05.1960, Cumartesi).

Filistin Gazetesi, “Sınırların Kapatılması”, (28.05.1960, Cumartesi).

Filistin Gazetesi, “Türk Komutanı İnönü’yü Ölümünden Kurtardı”, (25.06.1960, Cumartesi).

Filistin Gazetesi, “Türkiye’de Menderes Dönemi Liderlerinden Biri İntihar Etti”, (15.07.1960, Cuma).

Filistin Gazetesi, “Türkiye’de Yönetime Karşı Olanlar Tutuklanıyor”, (24.07.1960, Pazar).

Filistin Gazetesi, “Türkiye’deki Darbeden Son Haberler”, (28.05.1960, Cumartesi).

Filistin Gazetesi, “Türkiye’den Son Haberler”, (30.05.1960, Pazartesi).

Filistin Gazetesi, “Türkiye’nin Değişik Yerlerinde Devrim Mahkemeleri Kuruldu”, (04.08.1960, Perşembe).

Filistin Gazetesi, “Ürdün Türkiye’deki Darbeyi Tanımayı Tartışıyor”, (31.05.1960, Salı).

Filistin Gazetesi, “Ürdün’ün Yeni Hükümeti Tanınması”, (02.06.1960, Perşembe).

Filistin Gazetesi, “Yarım Milyon Menderes ve Bayar’ın İdamını İstediyi”, (11.06.1960, Pazartesi).

Filistin Gazetesi, “Yassı Ada”, (31.05.1960, Salı).

Filistin Gazetesi, “Yeni Parti”, (08.09.1960, Perşembe).

Filistin Gazetesi, “Yeni Toplu Mezarların Aranması”, (03.06.1960, Cuma).

- Findley, Carter V. *Modern Türkiye Tarihi: İslâm, Milliyetçilik ve Modernlik*. Çev. Güneş Ayas. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Göktürk Çetinkaya, Sibel. “Basına İspat Hakkı Tanınması Meselesi Ve Muhalif Duruş.” *Tarih İncelemeleri Dergisi* 35, no. 1 (Temmuz 2020): 133-65.
- Heper, Metin. *Türkiye’nin Siyasal Hayatı*. İstanbul: Doğan Kitap, 2011.
- Hüda Gazetesi*, “Adnan Menderes Bize Bir Cami Yaptı. Ona bir Minare Ekledi ve Ezan Okuttu. O Allah’ın Adamı”, (09.06.1960, Pazartesi).
- Hüda Gazetesi*, “Adnan Menderes’in Son Günlerde Yaptığı Skandalların Skandalları”, (02.06.1960, Perşembe).
- Hüda Gazetesi*, “Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Hükümet Lideri Adnan Menderes ve Beraberindekilerden 200 Kişi Hapiste”, (31.05.1960, Salı).
- Hüda Gazetesi*, “Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Hükümet Lideri Adnan Menderes ve Beraberindekilerden 200 Kişi Hapiste”, (31.05.1960, Salı).
- Hüda Gazetesi*, “Darbe”, (02.06.1960, Perşembe).
- Hüda Gazetesi*, “General Gürsel Bir Tehdit Yayınladı”, (28.06.1960, Salı).
- Hüda Gazetesi*, “Lider Eisenhower’ın General Gürsel’e Mesajı”, (17.06.1960, Cuma).
- Hüda Gazetesi*, “Müttefiklerin Türk Darbesini Kabul Etmesi”, (01.06.1960, Çarşamba).
- Hüda Gazetesi*, “Müttefiklerin Türk Darbesini Kabullenmesi”, (01.06.1960, Çarşamba).
- Hüda Gazetesi*, “Namık Gedik”, (07.09.1960, Çarşamba).
- Hüda Gazetesi*, “Türk Darbesinin Adamı Cemal Gürsel”, (31.05.1960, Salı).
- Hüda Gazetesi*, “Türkiye’de Darbe”, (31.05.1960, Salı).
- Hüda Gazetesi*, “Türkiye’de Darbe”, (31.05.1960, Salı).
- Hüda Gazetesi*, “Türkiye’de Darbe”, (31.05.1960, Salı).
- Hüda Gazetesi*, “Türkiye’den Haberler”, (05.06.1960, Pazar).
- Karpat, Kemal. *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Karpat, Kemal. *Türk Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- Kayalı, Kurtuluş. *Ordu ve Siyaset (27 Mayıs – 12 Mart)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Kaynar, Mete Kaan. “Türkiye’nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar.” *Türkiye’nin 1950’lili*

- Yılları içinde, der. Mete Kaan Kaynar, 241-260. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- Keyder, Çağlar. *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Koçak, Cemil. *İkinci Parti: Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Cilt I*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Koçak, Cemil. *İktidar ve Demokratlar: Türkiye’de Milli Şef Dönemi 1938-1945 Cilt II*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Koçak, Cemil. *Rejim Krizi: Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) Cilt III*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. Çev. Boğaç Babür Turna. Ankara: Arkadaş Yayınları, 2017.
- Öz, Erdoğan. *Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Muhalif Ege*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- Şener, Mehmet. “Burjuva Uygarlığın Peşinde.” *Osmanlı’dan Günümüze Siyasal Hayat* içinde, der. Gökhan Atılğan vd., 121-140. İstanbul: Yordam Yayıncılık, 2015.
- Timur, Taner. *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge Yayınları, 1993.
- Timur, Taner. *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*. Ankara: İmge Yayınları, 2003.
- Toker, Metin. *DP’nin Altın Yılları 1950-1954, Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları 1944-1973 Cilt II*. Ankara: Bilgi Yayınları, Ocak 1991.
- Toker, Metin. *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950, Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları 1944-1973 Cilt I*. Ankara: Bilgi Yayınları, Eylül 1990.
- Toprak, Zafer. *Türkiye’de Yeni Hayat 1908-1928: İnkılâp ve Travma*. İstanbul: Doğan Kitap, 2017.
- Tunaya, Tarık Zafer. “Önsöz.” *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1945* içinde, Çetin Yetkin, 1-10. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.
- Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*. Ankara: Yurt Yayınları, 1981.
- Ulus, Önder M. *Türkiye’de Sol ve Ordu 1960-1971*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Uslu, Ahmet. “Hür Dünya’nın Saflarında.” *Osmanlı’dan Günümüze Siyasal Hayat* içinde, der. Gökhan Atılğan vd., 141-160. İstanbul: Yordam Yayıncılık, 2015.
- Yetkin, Çetin. *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*. İstanbul: Karacan Yayınları, 1982.

Yetkin, Çetin. *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika*. Ankara: Kilit Yayınları, 2011.

Yetkin, Çetin. *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.

Zürcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. Çev. Yasemin Saner. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

Zürcher, Erik Jan. *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. Çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992.

HÜDA GAZETESİ

31/05/1960

الانقلاب في تركيا

جالال بيار رئيس الجمهورية وعدنان مندريس رئيس الحكومة مع مائتين من اتباعهما في السجن

استانبول - بعد النذار المتكرر وبعد الرجاء بانتهاء القضية أصر الرئيس عدنان مندريس على اتباع سياسة القسوة والعنف فمأل السجون وغلق الصحف والمجلات والكليات والجامعات معتقداً أنه بهذه الوساطة يتمكن من شل حركة العصيان وإيقافها عند حدها. إل أن فاله ساء وسهمه طاش ففي الجيش كان القادة يتذمرون وأخيراً نهض من بينهم قاعد متقدم في السن وهو القائد جمال غرسال -الجندي القديم- الذي وجه خطاباً إلى الأمة التركية قال فيه - إني أنذرت أولياء الأمر بالوقوف عند حد لخير الأمة - فلم يسمع أحد ولهذا فقد رأيت من الحكمة أن أخذ على نفسي مسؤولية تدبير شؤون الأمة التركية ولو إلى حين اما غايتي فهي انني لست دكتاتورا وال طامعا في الرئاسة بل أريد تسيير الأمور على أحسن حال ريثما تنتهي من هذه القضية بشرف وأنتي أشكر هلا أن الانقلاب حدث دون أن يحدث فيه نقطة دم ومتى استتب الأمن وساد السالم انني أتأزل عن مسؤولياتي وأتأشى السياسة كلها.

وقد ألقى القبض على عدد كبير من العهد البائد وبعث بهم إلى السجون في جزيرة مرمرة ووعد بأن ال يمسه أدنى ضرر

02/06/1960

فضيحة الفضائح التي ارتكبها عدنان مندريس في أيامه الأخيرة

أنقره - الطالب أياً كان إنما غصن طري يمكن عصره أو هصره في أية برهة وقد يشفع في بقاءه حيا فلولبه - إل أن إللاح بسبب الانفجار وهكذا فقد ظهر في الأيام الأخيرة أن عدنان مندريس كان يعطي الأوامر الصارمة بمعاقة طالب المدارس بكل شراسة وقساوة ومن ذلك أن الشرطة كانوا يسوقون الطالب جماعات جماعات من خمسة أو عشرة إلى أقباء ودهاليز مظلمة ويعذبونهم أوال ببطء ثم يقتلونهم ويرمون بجثث في جيوب احتفروها أو كانت موجودة من أقدم الزمان أو كانوا يرمونهم في الآبار ويسدون أفواهها عليهم حتى يفتسو - أو أن يخزنوهم ضمن ثالجات حتى يموتوا من البرد والسهر المتواصل - فقد أخرجت الجثث من مقراتها الأخيرة وعرضوها على الشعب ليرى مصير أبناءه - وأمل الأمة التي ديست كرامته و لم يحترم شيوته وال قدرت له جهوده العلمية أو درجات نشاطه وسعيه. وبكلمة اتضح للجميع أن ذلك العثماني القديم كان مختفياً تحت أقواب عدنان مندريس خريج روبرت كولج الأمريكي الذي كان تهديه الأدبي.

FİLİSTİN GAZETESİ

28/05/1960

قائد الانقلاب التركي حل البرلمان ومنع النشاط السياسي وعزل تركيا عن العالم.

قائد القوات البرية التركية قام بانقلاب ((أبيض ((وا عتقل بايار ومندريس والزعماء.

الجنرال كورسيل أكد وفاءه لحلف الأطلسي وعزمه على إجراء ((انتخابات نظيفه ((تقرر المصير.

انقلاب أبيض

أنقرة - قام الجيش التركي بانقلاب عسكري أبيض لم ترق فيه قطرة من الدماء أدى إلى الاستيلاء على الحكم واعتقال كبار رجال الدولة.

قائد الانقلاب

وقد قاد الانقلاب الجنرال ججمال كورسيل قائد القوات البرية (٦٠) سنة (وكان قد أعطى إجازة إجبارية مدتها شهران من أول الشهر الجاري.

سَلَّ ((للجنة الوحدة الوطنية ((التي تقرر أن تحكم تركيا في فترة انتقال يحدد زمانها بإجراء وقد عين كورسيل رئي الانتخابات النيابية

سلسلة اعتقالت

ومن بين الذين اعتقلوا فور وقع الانقلاب السيد جلال بايار رئيس الجمهورية والسيد رفيق كورلتان رئيس المجلس الوطني الكبير (البرلمان (والسيد نامق جديك وزير الخارجية والسيد حسن كولتان وزير المالية ورئيس أركان حزب الجيش التركي والسيد فطين زورلو وزير الخارجية والسيد أدهم مندريس وزير الدفاع.

كيف اعتقل مندريس

ولم يذكر راديو أنقرة شيئاً عن السيد عدنان مندريس رئيس الوزراء حتى ساعة متأخرة من ظهر أمس عندما أذاع أنه أمكن اعتقاله بينما كان

يحاول مغادرة أنقرة إلى قولييه وقال أنه وضع تحت الحراسة مع بقية زعماء الحكومة وقيل أنه سيحاكم بسبب اتخاذه إجراءات عنيفة للقضاء على المعارضة في تركيا.

حتى الانتخابات

وقد أذاعت لجنة الوحدة الوطنية التي شكلها الجيش بيانًا أعلنت فيه أن الحكم العسكري سيستمر إلى حين إجراء انتخابات نيابية حرة حيث يتسلم الحزب الفائز مهام الحكم وصدرت الأوامر إلى القادة العسكريين في جميع المناطق كي يتولوا الإدارات المدنية.

بيان للجنرال كورسيل

وقد أذاع الجنرال كورسيل بيانًا شخصيًا من راديو أنقرة قال فيه أن الحوادث الأخيرة والظروف السياسية التي سادت البلاد أظهرت أنها تدفع تركيا إلى صراع دموي بين الأخوة من سيء إلى أسوء كان السياسيون يتالعبون بمصير الوطن ويعرضونه لكوارث محققة ، وتساءل : إلى متى كان هذا العهد أن يستمر ؟ فهل من الواجب الوقوف دون تحريك ساكن أنني منذ أشهر عديدة وأنا أفكر بهذه الحال والاضطراب مستمر ، ولقد عينت للمسؤولين طريق الصواب غي أن أطلعهم السياسية أعمتهم عن مشاهدة الحقائق واتبعوا طريق القوة لتمشية الحال.

وكانت القوانين التي تتبع والإجراءات التي تتخذ تظهر عالنية الرغبة في إجبار الشعب التركي على الخضوع لهم وكانوا يعتقدون أن باستطاعتهم إخضاع الشعب وقال بيان الجنرال كورسيل أنه ربما كان الكثيرون من أبناء الشعب التركي ال يعرفون القراءة والكتابة غير أن الشعب التركي يفهم أكثر بكثير من الألم التي تعرف القراءة والكتابة ولكل هذه الأسباب قمنا بحركتنا هذه وسيطرننا على جهاز الإدارة في الدولة والتي لن نفكر قط بأن أكون دكتاتورًا وال استهدف إل إقامة نظام ديمقراطي وتسليمه إلى الشعب.

وأي أطلب من أبناء الشعب جميعًا أن يتقدموا بس واعتقد أن البلاد كلها معي.

وقال قائد الانقلاب التركي أن بعض الأشرار قد يحاولون اللجوء إلى وسائل مختلفة ولكنهم لن يتمكنوا من ذلك ولن نترك لمثل هؤلاء الأشرار الفرصة لمثل ذلك وقال أن من واجب المواطنين جميًّا عا في هذه اللحظات الحاسمة من حياة تركيا التقيّد بالنظمة والإنصياع لأوامر ومساعدتنا في أداء واجباتنا وأي أدعوا المواطنين لمساعدة المسؤولين في اتمام نجاح هذه الحركة.

كيف وقع الانقلاب

وقالت (اليونايديبرس) أن أول بيان عن الانقلاب أذيع من راديو أنقرة الساعة الثامنة من صباح أمس وقالت الوكالة أن الانقلاب وقع في منتصف الليل تمامًا وأن الجيش تحرك بسرعة وسيطر على مقاليد الإدارة وقالت (السوشييتديبرس) في رواية أخرى أن الانقلاب وقع قبل الفجر وبدء بطلقات الرصاص التي سمعت في شوارع أنقرة حوالي الساعة الخامسة

صبا ٤ وقالت الوكالة أن في مقدمة الأعمال التي قام بها الجيش محاصرة قصر بيار وقد دخلت القوات المسلحة القصر دون مقاومة واعتقلت بيار كما حاصرت منازل جميع أعضاء الحكومة.

وقالت (رويتير) ان الستيال على السلطة في تركيا تم بسرعة البرق وقامت وحدات من السيارات المصفحة والفرسان ووحدات من الجيش بالتجول في شوارع أنقرة واستانبول وقال راديو أنقرة ان الستيال على الحكم تم دون سفك الدماء.

سياسة النقلاب

وقال راديو أنقرة في اول اذاعة له عن النقلاب ان الجيش تسلم مقاليد المور مؤقتًا نتيجة لالزمة التي تمر بها الديموقراطية في تركيا وطلب من السكان عدم مغادرة منازلهم وقال الراديو في اذاعته ان البلاد ستظل مخصصة لحلف شمال الأطلسي ومنظمة المعاهدة المركزية.

الطيران مع النقلاب

واشارت بيانات راديو أنقرة الى ان السالح الجوي أزر الجيش في الستيال على مقاليد الحكم وقال احد المذيعين ان الطائرات النفاثة التي تحلق في سماء أنقرة وسماء استانبول هي تحت قيادة القوات المسلحة التركية واعلن راديو أنقرة وراديو استانبول أنظمة منع التجول وطلبوا من المواطنين الجلوس الى جانب أجهزة الراديو للاستماع الى التعليمات.

الحياة المدنية اليوم

وقال ناطق عسكري ان الحياة الطبيعية ستستأنف في أنقرة وفي جميع أنحاء تركيا اليوم كما ان الخدمات المدنية ستبدأ العمل صباح اليوم وأضاف يقول ان السكان سيكونون أحرارا في التجول في شوارع أنقرة لشراء حاجياتهم بعد ظهر اليوم (أمس) ولكن منع التجول سيفرض من الساعة التاسعة حتى الساعة الخامسة من صباح اليوم كما ان التجمعات في الشوارع الرئيسية ممنوعة وأعلن بيان اذاعة راديو أنقرة توقيف جميع المعاملات في المصارف في تركيا حتى اشعار اخر ودعا افراد الشعب الى الهدوء والسكينة وناشد الجميع من افراد وهيئات وسلطات التعاون مع الجيش.

طلب مساعدة الدول الصديقة

وطلب البيان من الدول الصديقة مد يد المساعدة الى الجيش مؤكدا موقف تركيا نحو هذه الدول وأنه لن يطرأ عليه أي تغيير.

حكومة مؤقتة

وقال راديو أنقرة في اذاعة التقطت في أثينا انه تم تشكيل حكومة مؤقتة في البلاد و أضاف الراديو يقول ان الخدمات

الضرورة تأمنت وتشمل اصدار الصحف.

دستور جديد

وأعلن راديو أنقرة في اذاعة التقطت في لندن انه تم تشكيل لجنة من بعض اساتذة الجامعات وبعض القوانين لوضع دستور جديد لتركيا وقال الراديو أن هذه اللجنة برئاسة السيد صديق سامي عمر عميد جامعة استانبول.

اغلق الحدود

وذكرت الأنباء التي وصلت الى سلرنيك من الحدود التركية ان وحدات الجيش التركي القادمة من استانبول وصلت الى أدرنه والى مدن أخرى في تركيا اللوروية واحتلت عمارات الدارة المدنية وقالت هذه الأنباء ان الحدود بين تركيا وكل من اليونان ايران كما أن المواصلات الهاتفية والاسلكية انقطعت بين تركيا وسائر أنحاء العالم منذ صباح امس.

أنباء المغادرين

وقالت انباء اثينا ان الانقلاب العسكري وقع بعد ان عزل كبار ضباط الجيش التركي الذين يرئسون الوحدات في تركيا اللوروية من مناصبهم في السبوع الماضي بأوامر من الحكومة السابقة وذكرت الأنباء ان بعض الضباط ممن اعتبروا غير مواليين للحكومة مندريس قد حكم عليهم بالقائمة الجبرية في بيوتهم واستعيض عنهم بضباط اصغر سنًا.

وقال قائدًا طيارتين وصال إلى اثينا من أنقرة واستانبول امس ان الموقف في تركيا يبدو هادئا جدا في الوقت الذي تقوم فيه سيارات مصفحة ووحدات من الجيش والفرسان بأعمال الدوريات في الشوارع اما الطائرتان اللتان وصلتا فأحدهما سويسرية قدمت من أنقرة والثانية تابعة للخطوط الجوية الولىمبية وقد قدمت من استانبول. وقال قائد الطائرة الولىمبية ان دبابات ووحدات من رجال الجيش أحاطت بطائرته في مطار استانبول ولم يسمح بسفر ستين راكبا ولكن سمح للطائرة بالاقلاع دون ركاب الى اثينا في ساعة مبكرة من ظهر امس قادمة من استانبول دون ركاب ان جسور استانبول قد اقفلت.

وذكرت الأنباء الواردة الى طهران انه يبدو ان الجيش يسيطر سيطرة تامة وال توجد هناك اي معارضة لعملية الاستيلاء على الحكم وقد حول رجال الجيش صالحية اطلاق النار على كل من يخالف نظام منع التجول.

اعتقال المنات من انصار مندريس بعد اكتشافه خطة لثورة على النقلاب!

بايار فشل في شنق نفسه!_السراع في محاكمة مندريس_ اينونو يتحدث عن سياسته بالشرق الأوسط

احباط النقلاب

أنقرة - أعلن الجنرال كينان ارسوي أحد قادة النقلاب التركي الأخير أن الجيش أحبط انقلابا مضادا حاول أنصار مندريس القيام به.

وقال في مؤتمر صحفي أن الجيش اعتقل المنات من أنصار مندريس وصادر كميات من الأسلحة بينها مسدسات ورشاشات مزدوجة الفوهات.

٥٧٠٠ بندقية

وقال أن رجال مندريس زودوا بأكثر من ٥٧٠٠ بندقية في عهده من مستودعات الجيش بحجة استعمالها لقتل الذئاب وقد صودرت جميع هذه الأسلحة.

اعتقال ٣٠٠ نائب

وقالت (اليونانياتدبرس) أن السلطات العسكرية التركية اعتقلت حتى يوم أمس ثلاثمائة من نواب الحزب الديمقراطي (حزب مندريس) الأعضاء في المجلس الوطني الكبير بغية القضاء على حملة الشائعات ضد الحكومة الجديدة برئاسة الجنرال كورسيل. وذكرت مصادر الجيش أن النواب المعتقلين نقلوا إلى جزيرة في بحر مرمرة.

السراع في المحاكمة

وأعلنت الحكومة التركية أنها أمرت وزير العدل بتشكيل لجنة للتحقيق مع أعضاء حكومة مندريس وتقديم المذنبين منهم إلى المحاكمة أمام المحكمة العليا وجاء بيان أصدرته الوزارة أن هذا القرار اتخذ لضمان السراع في العمل والحيلولة دون ضياع أية دعوى تقام ضدهم بسبب ما قاموا به من أعمال غير مشروع وقررت تقديم اقتراح باتخاذ قرار مماثل في جميع نقابات المحامين في تركيا.

محاولة ثانية للانتحار

وقالت (السوشييتدبرس) نقلًا عن وكالة تاس السوفياتية الرسمية أن السيد جلال بايار رئيس الجمهورية التركية السابق
طَّ حول عنقه محاولًا شنق نفسه ولكن أحد الضباط تمكن من

حاول التناحر مرة أخرى ليلة الاثنين الماضي بأن علق ربا
للحاق به وفك الرباط !

تصريحات اينونو

وقد عقد السيد عصمت اينونو زعيم المعارضة في عهد مندريس مؤتمراً صحفياً أعلن فيه أنه سيشارك في الانتخابات
القادمة كزعيم للحزب الجمهوري.

وقال أنه لن يحدث أي تغيير في سياسة تركيا الخارجية وخاصة في الشرق الأوسط ((وعلى أي حال فنحن الذين أسسنا
سياسة تركيا الخارجية)).

وكان اينونو يجيب على سؤال لمراسل اسرائيلي عما إذا كان حزبه سيحدث أي تغيير في سياسة تركيا الخارجية.

واستطرد السيد اينونو يقول أن ما نريده في الشرق الأوسط هو السالم.

إجثث بالثالجات

أنقرة - (رويتر) - أعلن ناطق رسمي باسم لجنة الوحدة الوطنية أن المحققين وجدوا عددا من الجثث ٩٠ جثة ضحايا
العهد السابق مدفونة في قبور مشتركة أو محفوظة في غرف الثالجات في أنقرة وإستانبول.

وقال الناطق أن حوالي أربعمئة نائب في البرلمان من أعضاء الحزب الديمقراطي بينهم خمس نساء أو ست قد اعتقلوا ويجري الآن تشكيل لجنة
للتحقيق في مسؤولية السيد جلال بايار والسيد عدنان مندريس وغيرهما من الزعماء السابقين
بتهمة خرق الدستور وربما بتهمة القتل والفساد وغير ذلك من التهم.

وقال الناطق أنه إذا وجدت ضدهم أية قضية فسيقدمون إلى المحاكمة وإذا وجدت المحكمة أنهم مذنبون فإنهم قد يواجهون حكم الإعدام وقال
أن هناك أدلة على أن بعض النواب كانوا يحاولون منذ الانقلاب إثارة حركات مناولة لمتورة واشنطن - أكدت وزارة الخارجية الأمريكية في بيان
أصدرته يوم أمس عزم أميركا وتمسكها بالدفاع عن حليفتها التي تملك قواعد
أمريكية فيها بعد تهديد روسيا بضرب هذه القواعد إذا حلقت منها طائرات أمريكية فوق أراضيها.
اعتراف الأردن بالوضع الجديد في تركيا

عمان - و.ا.ع - صرح السيد هزاع المجالي رئيس الوزراء عقب جلسة عقدها مجلس الوزراء أمس بأن مجلس الوزراء قرر الاعتراف بالحكومة التركية الجديدة في أعقاب التأكيدات التي صدرت عن زعماء النقلاب والتي تدعو إلى الترحيب وقال أن ما وقع في تركيا هو من المسائل الداخلية التي تهم الأتراك وحدهم وكرر تمنياته الطيبة لتركيا كدولة مسلمة وصديقه ومجاورة ودعا هلاً أن يجنبها الشر والمخاطر.

وقد أبلغ السيد موسى ناصر وزير الخارجية السيد دانيش توناليفل السفير التركي في عمان اعتراف الحكومة الأردنية بالحكومة التركية الجديدة.

27/09/1960

فشل بايار في محاولة أخرى للانتحار

أنقرة - قالت السوشيتيبرس أن متحدثاً باسم لجنة الوحدة الوطنية التركية الحاكمة أعلن أمس أن السيد جلال بايار رئيس الجمهورية التركية السابق حاول الانتحار أمس الأول في سجنه في جزيرة ياسيدا وقال المتحدث أن بايار حاول أن يشق نفسه داخل غرفة الحمام وأضاف المتحدث أن أحد الحراس ارتاب في الأمر ففتح بابا الحمام حيث وجد بايار فاقد الوعي فأسعفه بالكسجين.

FİLİSTİN VE HÜDA GAZETELERİ

قائد الانقلاب التركي حل البرلمان ومنع النشاط السياسي وعزل تركيا عن العالم
اشتباك بين الجيش والشرطة اثناء التنفيذ! - اطلاق المعتقلين والسماح بصحف المعارضة
الجنرال كورسيل ضد الاحزاب والتدخل الخارجي في شؤون تركيا - شاه ايران يقطع رحلته في اوربا

العدد ٢٨٠٠ لسنة ١٣٧٩ العدد ١٣٧٩ لسنة ١٣٨٠ العدد ١٣٨٠ لسنة ١٣٨١	العدد ١٣٨١ لسنة ١٣٨٢ العدد ١٣٨٢ لسنة ١٣٨٣ العدد ١٣٨٣ لسنة ١٣٨٤	العدد ١٣٨٤ لسنة ١٣٨٥ العدد ١٣٨٥ لسنة ١٣٨٦ العدد ١٣٨٦ لسنة ١٣٨٧	العدد ١٣٨٧ لسنة ١٣٨٨ العدد ١٣٨٨ لسنة ١٣٨٩ العدد ١٣٨٩ لسنة ١٣٩٠
---	---	---	---

قائد القوات البرية التركية قام بانقلاب «ايض» واعتقل بايار ومندريس والزعما
الجنرال كورسيل اكد وفاءه لحلف الاطلسي وعزمه على اجراء «انتخابات نظيفة» تقرر المصير
الحاكم الجديد يعلن انه فكر بانقلابه منذ اشهر - الحركة تمت بسرعة البرق ولم تسفك فيها دماء
تأليف حكومة مؤقتة وتشكيل لجنة من اساتذة القانون لوضع دستور جديد - الحياة المدنية والصحف تستأنف اليوم - الانباء لم تشر بشئ الى ايتونو
اغلاق حدود تركيا مع اليونان وايران - منع التجمعات - اقوال الخارجين من تركيا عن الحالة فيها - الجيش يسيطر ولكن الحالة غامضة!

الانقلاب
 قائد الانقلاب
 قائد الانقلاب
 قائد الانقلاب

تصريحات مهمة لجلالة الملك العظيم
 الانتخابات مؤخر الملك والرؤساء العراقيين
 رعاية الملك

اشتبك الجيش والشرطة
 قادة الانقلاب التركي موالون للغرب
 شاه ايران يقطع رحلته ويعود لترؤس اجتماع طاريء

آخر الانباء عن انقلاب تركيا
 اشتباك الشرطة والجيش
 اخلاق المعتقلين والسماح بصحف المعارضة

الدخل القومي
 قائد الانقلاب
 الودع التركي

هل اخترت هدية العيد
 الشراويشي
 الشراويشي

المعلومية
 وكالة نوايس للسياحة
 اليوم سينا ستوديو الاردن

الاشتراويشي
 الشراويشي
 الشراويشي

عودة الزعيم ابن
من مؤتمر مكافحة الش
عمان - ذكر الزعيم لاطم
مدير الامن العام وعمل الاردن ف

الشيعة الذي عقد في
 المدينة ان كبار المسؤولين في
 المنطقة هناك يمترون بصفراً
 الملك العظيم الذي اراد نوموا.
 الملك العظيم وافية كما ان
 هموا ذلك خلاصا دعا كبرى في
 بين الشعبين الارمني والهندي
 هم غزاة ان مواضع الجسد
 مقاومة الشيعة والتقاليد
 شلتونك والاحرامات التي انة
 في الشيعة وقال ان ٢٥
 شفتة والصفيفة اشركت
 المملكة العربية السعودية وهو
 ايران وباكستان وتوريلاند
 لوس سمول واهل
 في مطلع عام ١٩٦١
 اصنام الفيلسطين
 توفير امداد لملاحة

عمان - تراس السيد صيف
خاصة اجتماعا عقد امس في بهو
فضله اعضاء مجلس الامانة وخبير
بهاء وخبراء شركة براون الهندسية

جنى من كبار موظفى مجلس
تضمن فى الامانة استمرار الاجتماع
من خلالناخمين شركة براون ا
كمياه كاعرض بعض الافقوا
ية مصادر المياه الحالية .
وقد شكر خبراء المياه الاحاد
ة العاصمة على جهودهم التي كاز
ن كميات المياه الحالية للسكان
وجود شبكة صالحة للتدبير

غبة الكويتيين.

المصادر عن أهلها بأن يحدد
بيت موعد زيارته الى الاردن
اخرى علم ان عددا من التمولين
ربوا عن رغبتهم في المسامة
ة. واعرب بعضهم عن استعد

مع اقتصادية لصناعات غير
ويمكن تصدير انتاجها للبلاد
وقد رحبت الدوائر المسؤولة
تسهيل مهمتهم وتقديم كافة

توجیه نطق ملکی کریم (شرفاء
صف) وقوطع الخطاب السام
بقی واهتاف جلالة الملك المعظم
عبد الناصر .

رف جلالته عادية الغداء الكبير
بمجلس بلدية دير أبي سعيد وحف
مسية رجال الطاشية ووجوه ا
العامة الى العاصمة

والى الساعة الثالثة بعد الظهر غادر
ير ابي سعيد متوجها الى عمان
الملكية الخاصة فوصلها بيمين اشد
الساعة الرابعة بعد الظهر

اعلا
نظراً للاقبال
مجلات

القلمى - باب
تقرر تمديد ساعات الـ
حتى التاسعة هـ

معرض للايجار بالازاد العلني

موقع تجاري في الشارع المذكور
لعمارة ومواد البناء والاسنذية والموبيل
مؤنثان بالقرينات والطاولات
بجبار والاثان في وقت واحد
في المزيادة مشاهدة المحلات
باج يوم الثلاثاء ٧٥-٩٦٠ وا

تلشين حكومتة جديدة في مراكش

رباط - دشن محمد الخامس ملك المغرب حكومته الجديدة التي يرأسها ولده الأمير مولاي حسن بعد أن أقسم هيبة الأخير بالأخلاص والامانة لتعبيد واحتي رأسه ثلاث مرات لوالده الملك. وقد كان المجلس برفيف وزرائه فيه مجلس عائلة وكسان تلك يمازج المورزاويين لهم. ومع كان هذه الروح الديمقراطية التي يتبناها الوزير الأول وزرأوه بين المنتظر ان تنصب العرايفاء امام الأمير التي في القرني المجلد

نشاط

الجزائر - قامت قوات الشوارب بجمعات على الجيوش الفرنسية المرافقة في عين دانا وقد كان الشوارب مزدوين بكل اناج الإيجية وقد كانت اذاعة البشير تدمر المسلمين إلى مقاطعة الجزائر - من أعرب في الانتخابات، وقد أقرضت الفرنسيون تأخر هذه الهجرات لها بجهنم عن حدود تونس وأن عملا كهيئة - يحيى تجاوزا على التواليفين الحرية وإن تونس وبها

مبتولة

واشنطن - أعرب السيد كريتيان هرتز أنه هيسو ومعالته بل حتى الرئيس إيزنهاور لم يكونوا على علم بالطائرة التي اختزل حدود روسيا في مقلع شهر إستاند ولا كانوا على اتصال متبع

القائمين بحركة التغييرين

اما وقد كان لهم علم كان عليه المجلس

فكلمة من الممثلين

تأملها كل دولة احتياكا

إلى مدينة لار في بلاد المجر

وهزها هزة جديدة زادت في

عدد الضحايا وعدد المنازل

وأعترفنا بها لانا بعد كل

حال نحن المسئولون

الآخرون عنها

WARM WELCOME FOR ICE IN PORTUGAL-Port. President Nuno B. Kharuchev. The latter is the first of the Portuguese President Amintore Tanassi after arriving in Lisbon from Paris. The returning rise of the crowd in Portugal contrasted with the rise in Paris of Soviet the tumultuous welcome on his way-day 11.

ترجم. جميع بالرئيس إيزنهاور في البرتغال - بعد أن غادر إيزنهاور مؤتمرا الدورة - إلى البرتغال فصادف ترحيبا حارا واستقبالا متفقا نظيره، وهو هو الرئيس الأمريكي والذي امامه رئيس حكومة لبنان السيد ابراهيم فارس

الولايات المتحدة

التي عون تشيلي في

ساعة محتتها

ووجه الرئيس

إيزنهاور - إلى الامنة

الأمريكي - جاء فيه - أن

الولايات المتحدة تسمي كل

ما لديها من قوى لاسلاف

حكومة تشيلي وشعبها في

هذه المحنة التي أصابهم

التي اسال بالحاح اننا -

اعبوا ان يظهرنا فوسهم

رأى أخرى ما اننا زوا

دوما من سخا، وجود فضاء

الاسعاف حالا على الشبط

عشرة ملايين دولار -

مستشيان عسكريين طاقه

كل منهما اربعمائة سرير مع

الطباء والعمرشات والنداء

عشر طائرات هليكوبتر

٢٥ ألف دولار بث بها

الكردونال سليمان حسن

الكاتوليكي

٢٥ ألف دولار بث بها

المطران فردريك بكي نزل

رئيس كيسة المتوديس -

٥٠ ألف دولار بث بها

المستود ادورد سوانسون

عن جمعية الاسعاف

الكاتوليكي

هذا عدا جدا الاوية وقتا

في الدم والوداد الفدائية

التي شحتنا انزلايسات العديس الملجا

انقلاب في تركيا

جلال يار رئيس الجمهورية وعدنان مندريس رئيس الحكومة مع مائتين من أتباعهما في السجن

إستانبول - بعد الإنذار من الحكومة أن اخذ على المتكرر وبعد الرضاء بأهواء نفسي مسئولية تدبير شؤون القضية إيسر الرئيس عدنان الإمة التركية ولو إلى حين مندريس على اتباع سياسة إما غاشي فهي اننا ليست

القبوة والمضاميل السجون وكثائرا ولا طامعا غشي

الرياسة بل اريدتير الامور

وغلق الصحف والمجلات

والكليات والجامعات معتقدا على اجس حال دائما تنهي

ان هذه الوساطة يتمكن من هذه القضية يتصرف وأنش

مثل حركة الضمان واليقظة

لشكر الله ان الانقلاب حدث

دون أن يحدث فيه قط دم

عند جدها. إلا أن فالة ساء

وشبهه طاشي نفسي الجيش

كان القائد يثيرون واخيرا

في نفس من يتهم قاعد تقدم

في السن هو القائد جمال

غرسال - الجندي القديم -

الذي وجه خطابا إلى الإمة

التركية قال في - انسي

أبذرت اولياء الامر بالوقوف

عند حد لخير الإمة - فلم

يسمع أحد ولولا فقد رايت

جمال غرسال رجل الانقلاب التركي

ولد جمال في اردزم

سنة ١٨٩٥ على عهد السلطان

عبد المجيد ولما بلغ سنه

التياسة عشرة وهي سنة

انطلاق لبيب الحرب البلب

لمية الاولى كان قد أصبح

ملازما في الجيش وظل منذ

ذلك الحين ينقلب في الرتب

المسكينة حتى كانت سنة

١٩٥٧ حين أصبح جنرالا

والحق يقال ان الجنرال

غرسال لم يثبت في خصاله

خدمته العسكرية التي ابتدأت

منذ الحرب العالمية دالي

هذا الخافوخ في

القائمين بحركة التغييرين

في نادية اسرع الضخم

واكملها حتى ان نال لقب

ميجال أيضا للدلالة على رزاقته

ووطن - خافه وطول عيبه

وعديد حزمه فهو من الناس